

Förslag till nytt partiprogram

Partistyrelsens utlåtande över motionerna om

Utlåtanden över programmotioner idéarv och samhällsanalys
En demokratisk ekonomi
Nya klassmönster, en vidgad jämlikhetsanalys och jämlikhet och mångfald
Välfärdspolitiken
Arbete och tillväxt
Kunskapssamhället
Den europeiska unionen
Svensk säkerhetspolitik
Kapitalets makt, freds- och solidaritetsarbete, frihandel
samt motvikter mot det internationella kapitalet
Övriga frågor
Utlåtande över samlingsmotioner

Socialdemokratiska partistyrelsen överlämnar härmed till partiets 34e ordinarie kongress, den 5-11 november 2001 i Västerås, i stadgeenlig ordning inlämnade motioner samt partistyrelsens utlåtanden och övriga förslag.

Denna bok är utgiven av Socialdemokraterna
Tryck: EO print, Stockholm, 2001
Layout & produktion: AiP Sidverkstad, 2001
Omslag: Hjärtsjö Reklambyrå
ISBN: 91 532 0514 6

Utlåtanden över programmotioner Idéarv och samhällsanalys

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 1:1, 2:8, 3, 4:16-20, 5, (186) 6, 7:1, 8, 11, 13:1, 28:3, 9:1 och 5, 10, 15:3, och 3, 14:5, 56:1 och 5 samt 191 (krav på återremiss av programförslaget, programförslagets ideologiska framtoning samt programförslagets avsnitt Idéarv och samhällsanalys)

Motion 1:1 (Skånes partidistrikt) yrkar bifall till att anta ett nytt partiprogram, motion 2:8 (Bodens arbetarekommun) likaså. Motionerna 3 (Bodens arbetarekommun), 4:19-20 (Landskrona arbetarekommun), 5 (Värnamo arbetarekommun), 6 (Älvsbyns arbetarekommun), 7:1 (Gagnefs arbetarekommun), 8 (Vallentuna arbetarekommun), 11 (enskild, Uppsala arbetarekommun) och 13:1 (enskild, Tyresö arbetarekommun), och yrkar att programförslaget ska avläs och återremitteras till programkommissionen. Motion 28:3 (Ånge arbetarekommun) yrkar att programkommissionens första förslag förkastas.

Motion 9:1 (Ånge arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska omarbetas i sin helhet så att de socialliberala idéerna nedtonas och får ett traditionellt socialdemokratiskt idéinnehåll. Motion 10 (Falu arbetarekommun) yrkar att programmet ska omarbetas och menar att programförslaget uttrycker socialliberala idéer. Motion 191 (enskild, Eskilstuna arbetarekommun) efterlyser ett nytt ideologiskt avstamp, som betonar den enskilda människans delaktighet och möjlighet att påverka.

Tre motioner, 4:16-18 (Landskrona arbetarekommun), 13:3 (enskild, Tyresö arbetarekommun) och 56:1 (Stockholms arbetarekommun), är i motionstexten kritiska till programförslagets beskrivning av socialdemokratisk idéutveckling och menar att det ägarsocialistiska temat fått för litet utrymme. Motionerna yrkar att programmet ska omarbetas för att ge en bredare socialdemokratisk idébeskrivning. Motion 14:5 (Örebro arbetarekommun) yrkar att det idéhistoriska avsnittet ska bygga ut med en beskrivning av valet att satsa på den offentliga sektorn. Motionerna 56:5 (Stockholms arbetarekommun), 15:3 (enskild, Mjölby arbetarekommun) och 9:2 (Ånge arbetarekommun) yrkar att det idéhistoriska avsnittet ska utgå.

Motion 186 (Örebro partidistrikt) skriver i motionstexten, men utan preciserad att-sats, att programmet tydligare ska beskriva marxismens viktiga bidrag till idéutvecklingen.

De motioner som yrkar avslag på förslaget till nytt partiprogram har – med ett undantag, 3, – som motivering att de inte delar förslagets ideologiska framtoning. Ytterligare ett par motioner yrkar av samma skäl att programmet ska omarbetas för att få en framtoning motionärerna anser mer traditionellt socialdemokratisk. I de motioner, som särskilt går in på texten i det idéhistoriska avsnittet finns liknande synpunkter.

Programkommissionen har därför valt att behandla dessa motioner i ett sammanhang. Vi vill dessutom hänvisa till utlåtandena över motioner under avsnitten En demokratisk ekonomi, Välfärdspolitiken respektive Jämlikhet och mångfald, där också centrala idépolitiska resonemang tas upp.

Socialdemokratin startade för mer än hundra år sedan med en teori om samhällets förändring, som utgick från föreställningen om att det privata ägandet skulle övergå i ett samhälleligt. Socialdemokratins praktiska politik kan ses som en test av denna teori mot den politiska verkligheten, en test där de egna praktiska erfarenheterna gradvis lett till att teorin förändrats och att demokratin ersatt ägandeförändringar som medlet för samhällsförändring.

Förändringen har inte kommit från en dag till en annan, och markeras inte av tvära vändpunkter. Den har utvecklats i en stadigt fortgående process, där de egna politiska erfarenheterna mätts mot, och påverkat, den egna samhällsteorin. Skeendet speglas i partiets olika dokument, likväl som hos enskilda debattörer och företrädare för partiet. Vi har i en bilaga till detta utlåtande utvecklat detta närmare, och i detta kommenteras också resonemang i de motioner som anges i detta utlåtande. Vi håller således fast vid den beskrivning av partiets idéutveckling som görs i avsnittet Idéarv och samhällsanalys; självfallet är den inte en fullständig beskrivning över hela den debatt som under mer än hundra år förts inom socialdemokratin, men den speglar den partilinje, som växt fram genom de många årens debatt och, framför allt, politiska erfarenheter.

Likväl finns en envist kvardröjande föreställning – oftare dock formulerad mellan raderna än på raderna – om att den ”riktiga” socialismen egentligen förutsätter drastiska ingrepp i det privata ägandet. Andra metoder är i grunden bara temporära lösningar, det näst bästa att ta till därför att omständigheterna inte möjliggjort den bästa.

Vi menar att det är dags att ta bort de undertexterna. Demokratin är ingen andrahandslösning, inget ”näst bästa”. Att se det demokratiska bestämmandet, inte äganderätten i sig, som det centrala är varken eftergiftspolitik eller svek mot de egna idealen. Demokratin är medlet för omvandlingen av samhället mot frihet, jämlikhet och solidaritet. Ur de strider om vägval, som med stor hetta fördes kring det förra sekelskiftet mellan olika socialistiska grupperingar, är det socialdemokratin som står som det segrande alternativet, ja, över huvud taget som enda kvarvarande alternativ. Svensk socialdemokrati har alla skäl att tydligt, och med stolthet, stå för det våra egna erfarenheter så entydigt lärt oss: det är det demokratiska bestämmandet, makten över samhälle och vardag, som kampen gäller. Detta handlar om att bryta upp ekonomiska maktmonopol, men i former som sprider makt, inte skapar nya starka maktcentra. Det demokratiska bestämmandet kan inte utövas genom centraliserade former eller på ett enda plan, politikens. Demokrati kräver maktsprid-

ning, decentralisering, och möjlighet att påverka i många olika former. Det är i denna anda som partiets politik och idédebatt måste utvecklas.

Inom socialdemokratins förs egentligen två demokratidebatter. Den ena härleds ur motsättningen mellan kapital och arbete och handlar om den folkliga makten, medborgarrätten, gentemot de ekonomiska makteliterna. Denna demokratisyn speglas i bl a motion 4. Den andra debatten härleds ur partiets folkrörelsetradition och handlar om det demokratiska inflytandet, människors möjlighet till påverkan, inom själva medborgarmakten. Denna demokratisyn speglas i bl a motion 191, och i flera motioner som behandlas i utlåtandet om avsnittet Demokrati.

Dessa två aspekter av demokratin är lika viktiga. Om makteliter utanför medborgarnas kontroll styr över viktiga delar av samhällsutvecklingen blir också de bästa demokratiska strukturer försvagade. Omvänt gäller att kamp mot sådana maktgrupper inte skapar demokrati om de olika åsikter, behov och värderingar som finns inom den stora gruppen medborgare inte tillåts få spelrum och påverka de politiska processerna.

Men också om dessa två demokratidebatter är lika betydelsefulla, förs de ofta parallellt med varandra, inte sammanflätat. De senaste decenniernas diskussioner om vardagsmakt, om brukarinflytande, om valfrihet – vilket allt är debatter med anknytning till frihetlig socialistisk tradition – har på sina håll upplevts som ett ifrågasättande av de kollektiva, samhälleliga åtaganden som är vapnet mot de ekonomiska maktintressena.

De två demokratidiskussionerna hamnar därför ibland, i helt onödig motsats till varandra. Flera motioner uppfattar programförslagets skrivningar om bl a valfrihet och mångfald som stridande mot det man ser som partiets traditionella kollektivistiska metod att bekämpa kapitalet, och en eftergift för borgerliga idéer. Man glömmer därvid att kampen mot kapitalet syftar till just att ge de enskilda medborgarna ökat inflytande över det egna livet. Det är i detta andra demokratiperspektiv som programförslaget ska sättas in – och detta är också djupt traditionell socialdemokratisk politik.

Att bejaka denna andra demokratispekt handlar inte om att förneka den första, kampen mot ekonomiska maktgrupper. De två aspekterna hör ihop. Programförslaget slår fast att demokratin alltid har överhögheten över marknaden, och att ekonomiska intressen inte får sätta gränser för demokratin. Det visar på nödvändigheten att vidmakthålla och vidareutveckla de politiska och fackliga motvikterna till kapitalintressena och stärka konsumentmakten. Det betonar att samhällets strukturer måste formars så att de gör det möjligt för människor att vara solidariska och leva jämlikt. Det avvisar de nyliberala kundvalsmodellerna och slår fast att samhälls- och kulturliv måste fredas för marknadens lönsamhetstänkande.

Men förslaget slår samtidigt fast, att metoderna och medlen att hävda demokratin och de folkliga kraven måste förändras i takt med att sam-

hället förändras och ställer demokratin inför nya krav, som beskrivs i de inledande avsnitten. Vad det handlar om är att finna nya vägar att förena kraven på individuell rörlighet med samhällelig solidaritet, på samma sätt som socialförsäkringarna har sin styrka därför att de förenar enskild nytta med solidaritetens krav.

Demokrati förutsätter en mångfald aktörer, en mångfald åskådningar, och fri debatt och fria ställningstaganden mellan dessa åskådningar. Demokratins samhälle förutsätter föränderlighet, därför att demokratins samhälle förutsätter att människor ständigt, i vardagen likaväl som vid de allmänna valen, har rätt och möjlighet att påverka politikens riktning och samhällets utveckling. Demokrati står i motsats till färdiga och definitiva lösningar, eftersom ett färdigt och definitivt samhälle inte ger de möjligheter till påverkan som är demokratins väsen, och som socialdemokratins så tydligt bekänner sig till.

Demokratins väg kan synas mödosam och svår, som det heter i 1975 års partiprogram. Demokrati förutsätter att vi ständigt kan övertyga medborgarna om att jämlikhetens och solidaritetens politik är den rätta. Men då blir den desto mer hållbar.

Den historiematerialistiska samhällssyn, som ligger till grund för socialdemokratisk samhällssyn, lär oss en sak till: samhället, politiken, förändras, när underliggande tekniska och ekonomiska faktorer förändras. Också detta leder till slutsatsen att de färdiga och definitiva lösningarna inte finns. Samhällsförändring är något ständigt pågående, som – med ett uttryck från 1944 års program – ”präglas av de yttre förhållanden, de tekniska och ekonomiska betingelser under vilka människorna nu leva och forma sina föreställningar om ett värdefullt liv”.

Socialdemokratisk politik handlar om att under dessa skiftande betingelser, i den form vår demokratiska grundhållning kräver, hävda och stärka frihet, jämlikhet och solidaritet som grunden för utvecklingen. Politiken är, med Wigforss ord, aldrig planritningar för ett färdigt samhälle, utan riktlinjer för samhällsutvecklingen. Detta är sannerligen inte ”principlös reformpolitik”, som motion 56 skriver. Tvärtom ställer det faktum att samhällsutvecklingen inte kan stängas in i ”planritningar för ett färdigt samhälle” större krav på genomtänkta handlingslinjer för att, i skiftande tider och nya lägen, hävda de egna värderingarna.

Detta arbete kan inte definieras i för alltid givna metoder, bara i former av mål. Det är målen principfastheten gäller. Denna principfasthet kräver av socialdemokratins att i varje utvecklingsskede välja de metoder, och den kombination av metoder, som bäst bidrar till att förverkliga våra grundläggande värderingar – även när det betyder att vi måste ompröva tidigare uppfattningar om vilka medel som är mest effektiva. Att av förmenta principskäl välja metoder, som ger en sämre uppfyllelse av våra syften än vad andra skulle ha gjort är en märkligt form av trohet mot idealen.

Programkommissionen vill därför kommentera det som några motioner tar upp, att programförslaget uttrycker ”socialliberala” eller ”nyliberala” tankegångar.

Socialliberalism är en utveckling av klassisk liberalism som erkänner samhällets ansvar för människors livsvillkor. Socialliberalismen utvecklades från 1930-talet under trycket av socialdemokratins framgångar; det faktum att socialdemokratien alltså påverkat (delar av) liberalismen kan inte vara något skäl för oss att överge dessa tankegångar. Nyliberalism är däremot en återgång till klassisk liberalism, som enbart ser statens roll som garant för den fria marknaden. Nyliberalismen vill ersätta det gemensamma medborgaransvaret för välfärdspolitiken med individuella kontrakt mellan köpare och säljare på en välfärdsmarknad. Kundvalsmodellen – som programkommissionen tydligt avvisar – är ett uttryck för detta tänkande.

Skiljelinjen mot liberalismen – och andra borgerliga mittenpartier – bestäms inte av enskilda sakfrågor. Sedan åtskilliga decennier handlar den inte heller om inställningen till privat företagande. Den handlar i stället om inställningen till relationen mellan den politiska demokratin och marknaden, eller kanske snarare företagen på marknaden. För dagens liberaler är statens roll att garantera den fria marknaden; marknadsekonomi blir ett överordnat mål och själva kriteriet på ett gott samhälle. För socialdemokratien är marknadsekonomi ett medel, som ska användas när den förverkligar goda samhälleliga mål, men som lika självklart ska bytas mot andra metoder, när den inte uppfyller dessa mål.

Skillnaden mot borgerliga mittenpartier syns också i insikten om sambandet mellan individen och samhället, det enskilda och det kollektiva. För socialdemokratien är detta samband självklart. Därur följer kraven att bygga gemensamma sociala strukturer, som skapar frihet samtidigt som de främjar solidaritet. Hos borgerliga mittenpartier är denna insikt betydligt svagare utvecklad. Liberaler är starka förkämpar för individens fri- och rättigheter, men har svårare att se att detta kräver just kollektiva, samhälleliga, åtaganden; för dagens liberalism förefaller gemensamma åtaganden i huvudsak ses som inskränkande.

Utgångspunkterna för programkommissionens arbete har varit dessa: Vi vill lyfta fram den svenska socialdemokratins samhällssyn sådan den utvecklats genom socialdemokratins eget långa politiska arbete. Vi vill, med utgångspunkt i de grundläggande värderingarna om frihet, jämlikhet och solidaritet och med utgångspunkt i den klassiska, historiematerialistiska synen på sambandet mellan ekonomi och samhälle, använda de erfarenheterna för att identifiera politikens riktmärken i det förändringsskede samhället nu genomgår. Det är vår djupa övertygelse att socialdemokratien, om rörelsen ska fortsätta att vara den samhällsförändrande kraft den varit under hela 1900-talet, måste förändra en del av sina arbetsmetoder för att desto starkare kunna hävda målen.

Programkommissionen anser sig med detta ha fullgjort uppdraget från 1997 års kongress.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta

- 1 att bifalla motionerna 1:1 och 2:8,
- 2 att avslå motionerna 4:19-20, 5, 6, 9:5, 15:3, 13:1, 3, 11, 56:5, 7:1, 8,
- 3 att anse motionerna 4:16-18, 9:1, 10, 13:3, 14:5, 28:3, 56:1 och 5, samt 191 besvarade med hänvisning till utlåtandet.

För beslutsförslag rörande motion 186 hänvisas till samlingsutlåtandet över de motioner, som saknar att-satser eller som sammanfattar flera olika förslag i motionens text i en enda att-sats.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 4:10 och 255:1 (klass- eller idéparti)

Motion 4:10 (Landskrona arbetarekommun) yrkar att det i partiprogrammet ska framgå att socialdemokratin är ett klassparti. Motion 255:1 (Norrköpings arbetarekommun) yrkar att socialdemokratin ska vara ett idéparti.

Motion 4:10 anser att kampen mot klassamhället är socialdemokratins viktigaste uppgift. Socialdemokratin är ett klassparti, eftersom partiet företräder låg- och medelinkomsttagarna. Motionen menar att om socialdemokratin kan säga sig vara ett feministiskt parti och ett mångfaldsparti måste vi också kunna säga att vi är ett klassparti. Motionen slår fast, att klassamhällets rot är konflikten mellan arbete och kapital. Motion 255 menar däremot att även om motsättningen mellan arbete och kapital förklarar en del av dagens orättvisor måste socialdemokratin vidga både sitt organisatoriska och sitt politiska perspektiv. Socialdemokratins uppgift är att skapa ett rättvist samhälle, där ingen lämnas utanför. Om partiet uppfattas som ett intresseparti enbart för arbetare utestänger det många.

”Feminism” kan uttydas som ”att se den systematiska över- och underordningen mellan könen och vilja ändra den”. På samma sätt skulle givetvis ordet ”klassparti” kunna uttydas som ”att se den systematiska över- och underordningen som beror av positionen i arbetslivet och vilja ändra det”. I den uttolkningen skulle ordet klassparti vara adekvat, men den klara invändningen mot detta är att ordet redan har en annan, historiskt etablerad, definition, dvs intresseparti för vissa bestämda ekonomiska grupper.

Här finns ytterligare en svårighet i det att ordet ”klass” kan användas i olika betydelser. Motion 4 använder det som en samlingsbeteckning för låg- och medelinkomsttagare, dvs i dess marxistiska bemärkelse av icke-gendomsägande lönearbetare. Men ”klass” har i dagligt tal en annan,

svarare sociologisk innebörd, som gör en uppdelning i överklass, medelklass och arbetarklass – och åtskilliga medelkomsttagare torde se sig som medelklass, inte arbetarklass. Begreppet ”klassparti” kan därför knappast undgå att väcka osäkerhet om vem partiet egentligen vänder sig till.

Diskussionen om partiet ska kalla sig klassparti eller inte har pågått sedan arbetarrörelsens barndom. Per Albin Hansson skrev i en artikel 1929 i en då pågående debatt om ”klassparti eller folkparti”, att den stora massan av folket förenas i ett gemensamt antikapitalistiskt intresse, men:

”Klaskampen må vara ett aldrig så oryggligt faktum och klassamlingen må i och för sig vara ett aldrig så riktigt uttryck för vad som sker och måste ske, säkert är att dessa ord och begrepp i vida kretsar icke förstås utan missförstås. För arbetarna äro de gamla bekanta, men det torde vara obestriddigt, att de väcka även bland arbetarna oriktiga föreställningar.

Klassamlingen tänka sig arbetarna oftast såsom en samling av enbart dem – ordet ger dem icke visionen av den gemenskap med alla utsugna klasser, varom det talas i partiprogrammet. Även inom andra klasser ger man en ensidig tydning av klassbegreppet – antingen accepteras det i trång egosim eller också stöter det bort; någon inspiration till arbete för rättfärdighet och allmänt väl ger det i dessa kretsar icke.

Det ligger faktiskt någonting på ett helt annat sätt tändande i tanken att strida med och för folket.”

Per Albin återkopplade här till den linje Hjalmar Branting drivit sedan 1890-talet, dvs att söka vinna även grupper utanför den egentliga arbetarklassen för socialdemokratin. Branting skrev i en artikel om det socialdemokratiska partiprogrammet 1907 att ”appellen till kamp mot kapitalismen och allt dess väsende (...) går vidare till många andra också, till ’alla som lida under kapitalismens ok’, både andligt och materiellt. Just därför kan socialdemokratin från ett exklusivt arbetarparti vidga sig till ett vad den allt mer bör bliva: ett folkparti i ordets bästa mening, omfattande alla klara och målmedvetna framstegsviljor inom varje folk.”

Programkommissionen delar Hjalmar Brantings och Per Albin Hanssons synsätt.

Jämlikhetspolitik handlar om att forma ett samhälle efter andra villkor än ekonomismens och lönsamhetstänkandet – med Per Albins ord, ett samhälle av ”rättfärdighet och allmänt väl”. Det är värdeorden om frihet, jämlikhet och solidaritet som är grundvalen för partiets politik. I denna mening är socialdemokratin ett idéparti, som – i enlighet med Brantings ord – välkomnar alla som delar dessa idéer och vill delta i arbetet med att förverkliga dem.

Men socialdemokratisk politik har inte bara en värdegrund att utgå från utan också analyser av hur olika maktstrukturer i samhället påverkar människors livsvillkor och skapar ojämlikheter. Det historiematerialistiska synsättet hör dit, insikterna om genusordningen likaså. I konflikter

mellan de intressen som söker upprätthålla dessa maktstrukturer och de som vill förändra dem företräder socialdemokratin alltid förändringen. Därför räcker inte beteckningen idéparti: det finns bestämda intressen vi bekämpar och bestämda intressen vi arbetar för, låt vara att dessa intressen har en idémässig förankring.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

1 att anse motionerna 4:10 och 255:1 besvarade med hänvisning till utlåtandet.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 16, 17, 18 och 56:9 (klasskamp och folkhem)

Motionerna 16 (enskild, Malmö arbetarekommun) och 18 (Söderhamns arbetarekommun) yrkar på ett tillägg av formuleringen "genom klasskampen skapades förutsättningar för folkhemsbygget". Motion 17 (Nyköpings arbetarekommun) yrkar att avsnittet "En politik i samverkan" i programkommissionens första förslag får rubriken "En politik för alla". Motion 56:9 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att avsnittet "En politik i samförstånd" ersätts med ett omskrivet avsnitt kallat "En politik för alla". Kommissionen utgår här från att det som åsyftas är avsnittet "En politik i samverkan".

Avsnittet "En politik i samverkan", återfinns i programkommissionens första förslag. I detta avsnitt finns också en mening om att folkhemspolitiken, inte klasskampen, gav rörelsen dess stora segrar. Resonemangen i detta avsnitt har i det slutliga förslaget inarbetats i demokratiavsnittet och jämlikhetsavsnittet, varför motionerna i denna mening är inaktuella.

Motionerna bygger emellertid på en så pass märklig felläsning av texten och en tolkning av såväl begreppen "klasskamp" och "folkhemspolitik" som inte stämmer med de innebörd de hittills alltid haft i socialdemokratiskt språkbruk att vi något vill kommentera detta.

Begreppet "folkhem" myntades av Per Albin Hansson i en riksdagsdebatt 1928. I det goda hemmet, sade Per Albin, finns inga privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar eller styvbarn, den starke trycker inte ner den svage: "Tillämpat på det stora folk- och medborgarhemmet skulle detta betyda nedbrytandet av alla sociala och ekonomiska skrankor, som nu skilja medborgarna i privilegierade och tillbakasatta, i härskande och beroende, i rika och fattiga, besuttna och utarmade, plundrare och utplundrade."

Folkhemspolitiken är alltså en radikal jämlikhetspolitik. Det är klart och tydligt en politik i de tillbakasattas, de beroendes, de fattigas och utarmades intresse. Den innebar inte att man övergav arbetarklassens intressen. Men med liknelsen om det goda hemmet, där alla ingår på lika

villkor trots olika förutsättningar, och där alla med det vinner i trygghet och utvecklande gemenskap, blir jämlikhetspolitiken något mer än intressepolitik för ett visst samhällsskikt. Det blir en politik för det goda samhället, en politik för syskonskap.

Folkhemspolitiken innefattar alltså flera olika grupper. Per Albin Hansson, liksom Hjalmar Branting, ansåg visserligen som skolad marxist att fler grupper än den egentliga arbetarklassen hade intresse av en antikapitalistisk politik. En politik som inkluderade fler än arbetarklassen handlade alltså inte om att ge upp kampen mot ekonomiskt fätalsvälde eller sociala klyftor. Men såväl Per Albin som Branting såg också - som framgår av citerade yttranden i vårt utlåtande över motionerna om klassparti eller id,parti - den psykologiska svårighet, som uppstod ur beteckningen klassparti: de grupper som inte uppfattade sig som socialt tillhörande denna klass, stöttes bort, oavsett var deras egentliga intressen låg. Erfarenheterna från 1928 års val - "kosackvalet" - med dess framgångar för den borgerliga skrämselfpropagandan byggde under detta.

Folkhemspolitiken bildade bas för den socialdemokratiska reformpolitiken under 1950- och 60-talen. Den utslöt inte hårda strider i fördelningsfrågorna, som den offentliga sektorns utbyggnad. Men folkhemspolitiken handlade hela tiden om lösningar i breda folkgruppers intresse. Denna bredd gagnade arbetarklassen, därför att reformerna med det också bars upp av ett brett medborgarintresse att behålla och vidareutveckla dem. Folkhemspolitiken gjorde klasspolitiken möjlig.

Också den fackliga rörelsen kom att förändra sitt arbete i riktning mot en strategi, som sökte sammangjuta arbetarklassens intressen med samhällelig nytta. Svensk arbetsmarknad hörde under 1920- och 30-talen till de mest konflikttrabbade i Europa. En viktig faktor bakom spänningarna var givetvis den höga arbetslösheten med den underbudskonkurrens om lönerna den ledde till. Men den "klass-mot-klass"-agitation som det kommunistiska partiet drev på arbetsplatserna underbläste dessa spänningar. I det kommunistiska partiet hölls uppfattningen levande att det man bevittnade var den kapitalismens kris, som enligt marxistisk teori förgick den slutliga omvandlingen. Konflikterna på arbetsmarknaden sågs som ett led i strategin att driva fram denna omvandling.

Denna syn delades inte av LO-ledningen. LOs ledning sökte fredliga förhandlings- och konfliktlösningsformer, i insikt om att en hård konfrontationspolitik, försvagade fackföreningsrörelsen och skrämde många från medlemskap.

Hotet om lagstiftning fick LO och SAF att gemensamt satsa på en förhandlingslösning, något som 1938 resulterade i Saltsjöbadsavtalet. Detta avtal, som reglerar förhandlingsordningen på arbetsmarknaden, kom att bilda grund för den berömda "svenska modellen" med dess samverkan mellan arbetsmarknadens parter och den betydelse det fick för löntagarnas snabba standardstegring under 1950- och 60-talen.

Denna samverkan byggde på en reglering av förhandlingsformerna och på en samverkan kring det som för båda parter var ett gemensamt intresse, dvs en rationellt organiserad produktion som gav ökande resurser att fördela. Om denna fördelning kunde det däremot stå hårda strider, både vad gällde löneökningar och sociala rättigheter.

Såväl folkhemspolitiken som den svenska modellen brukade angripas hårt från förment mer renläriga vänstergupper. Saltsjöbadsavtalet dömdes ut som klassförräderi. Valfärdspolitiken ansågs under det radikala 60-talet som ett sätt att söva ner arbetarklassen med (vissa) sociala favörer för att med det få dem att fortsatt acceptera kapitalets makt.

Det står klart, vid ett studium av rörelsens historia, att det är politiken för breda lösningar som gett oss de största segrarna. Den generella välfärdspolitiken, som innefattar alla, inte bara de mest behövande, skapar ett gemensamt intresse att upprätthålla den och betala för den: därmed blir den också hållfast. ATP-striden, som var en tydlig konflikt med starka ekonomiska intressen i samhället, vanns därför att arbetarrörelsen byggde upp en allians med tjänstemannaorganisationerna (vilket innefattade ett accepterande av inkomstersättningsprincipen i stället för den tidigare modellen med enhetsbelopp). Perioder som präglats av stora spänningar på arbetsmarknaden och många konfrontationer och konflikter - som 30-talet och 70- och 80-talen - har betytt sämre reallöneutveckling än perioderna av relativ samverkan - som 50- och 60-talen, och den senare halvan av 90-talet, där Industriavtalet är ett exempel på nya samverkansformer utan övergivande av de egna fördelningskraven.

Det finns flera skäl till att sådana breda lösningar - på tvärs mot mer ortodoxa kampteorier - ger de mest hållfasta resultaten. Ett handlar om ekonomi: hårda konfrontationer inom produktionslivet tenderar att skada också den ekonomiska bas, som genererar de resurser som ska fördelas. Det i sin tur slår hårdast mot löntagargrupperna. Ett annat handlar om demokrati. Reformen kan över huvud taget inte genomföras utan stöd från en majoritet av väljarna. För att få denna majoritet måste man hitta lösningar som många i väljarkåren kan ställa sig bakom. Och även när en sådan majoritet finns, är det klokt att i görligaste mån, om inte viktiga grundvärden skadas, söka ta hänsyn även till synpunkter från andra grupper. Det handlar dels om reformernas hållfasthet: de bör helst leva vidare även om den politiska majoriteten skulle skifta. Det handlar också om samhällskittet: olika åsikter, olika värderingar, olika intressen ingår i demokratins förutsättningar, olikheter som likväl måste samsas med varandra i samhälls- och arbetsliv. Det fungerar inte utan en ömsesidig strävan att söka väga ihop olika krav och önskemål till lösningar som är acceptabla för stora grupper av befolkningen.

Det är dessa erfarenheter och slutsatser som beskrivs i avsnittet "En politik i samverkan" i programkommissionens första förslag. Det skrivs tydligt att det handlar om lösningar som gagnar breda befolkningsgrup-

per, och lika tydligt att detta inte utesluter konflikter, när det gäller att värna grundläggande värderingar. Det handlar inte om eftergiftspolitik mot kapitalet, en tolkning som skymtar i motionstexten - felskrivningen i motion 56:28 där man kallar avsnittet för "en politik i samförstånd" i stället för "en politik i samverkan" antyder detta. Såväl motion 56 som 17 uttrycker tveksamhet att samverkanstanken skall leda till urvattning av de egna idéerna. Därför förordar man i stället beteckningen "en politik för alla".

Men en politik för alla, om man menar det bokstavigt, måste innebära en urvattning av de egna idéerna! Vi kan formulera socialdemokratisk välfärdspolitik som att alla ska ha rätt till skola, till vård och omsorg, till trygga pensioner och skydd vid arbetslöshet. Socialdemokratin kan formulera sin arbetslivspolitik som att alla ska ha rätt till arbete, att alla ska ha inflytande över sitt arbete och sin arbetstid och att alla ska ha rätt att utvecklas och gå vidare i sitt arbete. Men partiet kan inte generellt formulera sin politik som "en politik för alla". Vår miljöpolitik kan inte inkludera miljöexploatörerna. Vår fredspolitik omfattar inte vapenhandlarnas intressen. Vi kräver regler som hindrar starka kapitalintressen att utnyttja de fattiga länderna för sina egna intressen. Vi motsätter oss kraven att luckra upp arbetsrätten.

Motionerna 16 och 18 förefaller använda "klasskamp" som en beteckning för det fackliga arbetet, medan "folkhemspolitik" står för partiet. Det är en nytolkning av båda begreppen, som inte stämmer med arbetarrörelsens historia. Folkhemspolitik är, som beskrivits ovan, en jämlikhetspolitik som gör jämlikhet till ett samhällligt värde, inte bara ett intresse för vissa samhällsskikt. LOs politik utgår självklart från de egna medlemmarnas intressen, men har länge också innefattat mer överordnade samhällsintressen. Den positiva hållningen till teknisk förnyelse, den fackligt inspirerade arbetsmarknadspolitiken som var ett viktigt inslag i den svenska modellen, och dagens engagemang för arbetsmiljö- och kompetensutvecklingsfrågor rymmer självklara inslag av intressebevakning, men lika mycket av samhällsbyggande. I den meningen är folkhemspolitik en strategi för både partiet och fackföreningsrörelsen

Begreppet "klasskamp" härstammar från den marxistiska historieteriorin. Det har där en bestämd innebörd, nämligen kampen om makten över produktionsmedlen. Denna kamp var för den ortodoxa marxismen inte en facklig kamp. Fackföreningarna kunde inom den rådande produktionsordningen försöka dämpa och lindra förtrycket, men den verkliga, socialistiska omvälvningen, var en fråga om politisk organisering.

Under 1930-talet kom "klasskamp" i den politiska debatten i Sverige allt mer att beteckna en konfrontativ, icke-samverkanlinje på arbetsmarknaden. Framför allt i den kommunistiska agitationen användes klasskampsbegreppet flitigt, hela tiden i den betydelse som handlar om omvandlingen av produktionsordningen. Konfrontationerna på arbets-

marknaden var ett led i den förmodade kampen för att driva på denna omvandling, proletariats revolution. Även om begreppet "klasskamp" alltså nu inkluderade även facklig kamp kvarstod dess gamla innebörd: kamp om produktionsmedlen som övergång till en socialistisk produktionsordning. Klasskamp hade avgjort inte betydelsen av fördelningspolitik eller sociala reformer i syfte att förbättra de arbetandes villkor. Den sortens politik - den reformistiska politiken, folkhemspolitiken - var definitionsmässigt klassförräderi. Klasskamp syftade inte till reformer, utan revolutionär omvandling.

Under 1990-talet har det inom delar av den samhällsvetenskapliga forskningen hävdats att det socialdemokratiska drivit i själva verket är en klasskampspolitik, i den meningen, nämligen, att politiken - genom kollektivavtal, välfärdspolitik och arbetsrättslig lagstiftning, genom beskattning och arbetsmiljölagar - omfördelat såväl makt som ekonomiska resurser från kapital till arbete. Det förefaller också vara i denna allmänt fördelningspolitiska innebörd motionerna nu använder begreppet "klasskamp". Visst har denna omfördelning ägt rum - men det är med en politik, som med socialdemokratiens vanliga terminologi är just folkhemspolitik. En politik som följt ur den reformistiska, på samverkan grundade arbetssätt som en gång dömdes ut som motsatsen till klasskamp, som klassförräderi.

Det kan ju ses som ett erkännande av folkhemspolitikens riktighet, att den nu t o m åsatts den etikett som tidigare användes av dess förment mer socialistisk renläriga kritiker. Vi anser dock att det snarare är att beröva folkhemspolitiken - och alla de politiska och fackligt engagerade socialdemokrater, som i politikens vardag omsatte den i praktiska samhällsförbättringar - det erkännande som tillkommer den. Arbetarrörelsen har inga skäl att låta framgångarna för den modell som prövats fram av de egna erfarenheterna, under bister kritik från dem som ansett sig föredra en riktigare linje, genom terminologiska förändringar göras om till segrar för kritiken. Folkhemspolitiken, den socialdemokratiska modellen, ska erkännas i sin egen rätt, under sin egen beteckning.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att anse motionerna 17 och 56:9 besvarade med hänvisning till utlåtandet,
- 2 att avslå motionerna 16 och 18.

PARTIPROGRAMMETS STRUKTUR OCH OMFÅNG

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 4:1b, 19, 20, 21, 22:3, 23:2, 24, 25, 26, 27, 28:1-2, 9:2, 15:1-2, (186), (190), (29), 30, 771:3, 31:1, 14:1-2, 2:1, 32:1, 12:1, 2 och 4, 56:22 och 33:1 (partiprogrammets struktur och omfång)

Motion 4:1b (Landskrona arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska delas upp i ett principprogram och ett punktprogram. Motion 19 (enskild, Halmstad arbetarekommun) föreslår att partiprogrammet delas upp i en principiell del, ett idéprogram, och ett handlingsprogram. Motion 20 (Lunds arbetarekommun) föreslår att partiprogrammet delas upp en i mer principiell del om socialdemokratins värderingar och ideal, och ett handlingsprogram, som sträcker sig över en kongressperiod. Motion 21 (Västmanlands partidistrikt), motion 24 (Västerås arbetarekommun) och motion 25 (Västerås arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska lyfta fram ideologi och principer för socialdemokratisk samhällssyn och att mer konkreta ställningstaganden ska föras in i ett konkret handlingsprogram, som revideras varje kongress. Motion 22:3 (enskild, Kalmar arbetarekommun) vill att konkreta politiska förslag inte ska ingå i partiprogrammet utan endast principiella. Motion 30 (Norrtälje arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska delas upp i ett långsiktigt ideologiskt program och ett mera kortsiktigt arbetsprogram. Motionerna 771:3 (enskild, Tyresö arbetarekommun) och 56:22 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att dagspolitiken så långt möjligt lyfts ur partiprogrammet.

Motion 23 (Västerås arbetarekommun) vill att partiprogrammet ska komprimeras och fokusera på målen. Centrala frågor som arbete, utbildning och trygghet ska lyftas fram medan teorier och historiska återblickar får avsluta programmet. Motion 26 (Piteå arbetarekommun) vill att förslaget till partiprogram ska göras kortare och mer förstäligt. Motion 27 (enskild, Malmö arbetarekommun) vill att programmet ska kortas och göras ideologiskt tydligare. Motion 28:1-2 (Ånge arbetarekommun) vill att partiprogrammet ska bli mindre ordrikt och utformas för att gälla många år framöver. Motion 9:2 (Ånge arbetarekommun) vill att en "kortkort" version av partiprogrammet ska utarbetas. Motion 15:1-2 (enskild, Mjölby arbetarekommun) vill ha en tydligare disposition av förslaget. Likalydande motionerna 31:1 (Hallbergs arbetarekommun) och motion 14:1-2 (Nora arbetarekommun) vill att programmet disposition ska förändras så att visionerna kommer först, därefter riktlinjerna för politiken och sist avsnitt om idéarv och samhällssyn. Motion 2:1 (Bodens arbetarekommun) vill att en sammanfattning ska göras av partiprogrammet. Motion 32:1 (Kiruna arbetarekommun) vill att programmet ska

inledas med en beskrivning av värdeorden frihet, jämlikhet och solidaritet. Motion 12:1, 2 och 4 (enskild, Uppsala arbetarekommun) vill (1) att programmet ska få en innehållsförteckning, fler underrubriker samt ett sakregister, (2) att programförslaget ska ges en mer polemisk udd och (4) att avsnitten om människosyn och värderingar ska utvecklas i enlighet med uppläggningsen i gällande partiprogram. Motion 33:1 (Katrineholms arbetarekommun) vill att förslaget till partiprogram skall göras mer kärnfullt och gärna också kortare.

Motion 186 (Örebro partidistrikt) förordar i sin löpande text, men utan preciserad beslutsformulering, en uppdelning i principprogram och handlingsprogram, och vidare en förkortning av programmet, och att det idéhistoriska avsnittet ska lägga sist. Också motion 29 (Norrtälje arbetarekommun) förordar i sin löpande text en uppdelning av partiprogrammet i en ideologisk del och ett mer kortsiktigt handlingsprogram, men utan preciserad att-sats. Motionen lyfter också fram historiematerialismen som grund för samhällsanalysen. Motion 190 (enskild, Järfälla arbetarkommun) tolkar kapitel V Inför framtiden som det egentliga partiprogrammet och vill kraftigt skära ner övriga avsnitt.

Samtidigt med dessa yrkanden att partiprogrammet ska vara kortfattat finns – som redovisas i utlåtandena över programförslagets olika avsnitt – många önskemål om tillägg, utvidgningar, utförligare beskrivningar och fördjupade analyser, ibland i samma motion som vill att programmet ska kortas.

Programkommissionen har under sitt arbete ägnat mycket diskussion åt programmets disposition och framför allt åt det sk punktprogrammet, dvs den mer handlingsinriktade delen som i alla tidigare partiprogram följt efter den inledande, principiella delen.

Det första partiprogrammet från 1897 var uppbyggt enligt den modell flera motioner förordar, dvs ett principprogram (i huvudsak en kort beskrivning av Marx historiemodell) och ett punktvis uppbyggt, mycket konkret handlingsprogram med allmän rösträtt som första krav. Detta punktprogram växte i följande partiprogram ut till en allmän redovisning av socialdemokratisk politik, innefattande även redan förverkliga krav. Konkretionen i punktprogrammet minskade betydligt, både som en följd av kravet att i punktform sammanfatta stora och sammansatta frågor och av kravet att formulera dem så allmänt att de behöll sin giltighet över den längre period programmet gällde. Karaktären av handlingsprogram gick därmed i stor utsträckning förlorad; uttryck som "social familjepolitik" eller "långsiktig trafikpolitik" säger inte särskilt mycket om politikens innehåll. I 1990 års program gjordes därför punktprogrammet om till korta avsnitt löpande text. Men också här innebar kravet på icke-tidsbundenhet att texterna blev mycket övergripande.

Programkommissionen övervägde länge – med hänsyn till dessa olika svårigheter – att avstå från att göra ett punktprogram. Många remissvar

på det studiematerial vi gått ut med i partiorganisationerna under 1999 ville dock ha punktprogrammet kvar. Vi avslutade därför vårt första förslag med ett antal mer konkret inriktade texter (avsnitt V, Inför framtiden) inom olika sakområden, enligt modellen från 1990 års program. Vi var emellertid väl medvetna om att dessa texter, med den allmänna och tämligen principiella inriktning de med nödvändighet måste få, i flera avseenden blev en upprepning av vad som redan stod i programmets principavsnitt. Detta bidrog också till att göra texterna splittrade.

De senaste decennierna har gradvis utvecklats en praxis att varje partikongress antar politiska riktlinjer, dvs ett program för politikens inriktning under den kommande kongressperioden. Dessa riktlinjer svarar bättre mot behovet av ett mer konkret och handlingsinriktat dagspolitiskt program än vad det till partiprogrammet kopplade punktprogrammet kunde göra. Riktlinjerna har i praktiken tagit över den funktion som punktprogrammet fyllde i de tidigaste partiprogrammen.

Också årets kongress kommer att behandla förslag till politiska riktlinjer för den kommande kongressperioden. Det meningsfulla i att samtidigt anta ett betydligt mera allmänt hållet "punktprogram" i anslutning till partiprogrammet kan ifrågasättas.

Programkommissioner anser det dags att dra konsekvenserna av denna utveckling. Vi har därför valt att utforma vårt slutliga förslag enligt den modell som förordas i motionerna 4:1b, 19, 20, 21, 22:3, 24, 25, 29 och 30. Förslaget är alltså utformat som ett enda sammanhållet program av principiell och övergripande karaktär. Det innebär att avsnitt V, Inför framtiden, i vårt första förslag utgått. Innehållet i detta avsnitt har i stället arbetas in i motsvarande avsnitt i huvudtexten. Därmed blir texten mer sammanhållen, samtidigt som förslaget kunnat kortas betydligt.

De motioner, som lämnats in till partikongressen och som avser texterna under avsnitt V, har behandlats i anslutning till motsvarande sakområden i det nya förslaget. I de fall förslagen bedömts som för dagsanknutna eller för detaljerade för att passa in i partiprogrammets principiella uppläggning har motionerna överlämnats som underlag till dem som arbetat med att ta fram förslaget till politiska riktlinjer.

Det förslag till politiska riktlinjer, som partistyrelsen lägger fram till kongressen, bör enligt vår uppfattning fungera som den handlingsinriktade programdel, som motionerna efterlyser. Att utarbeta ett parallellt handlingsprogram, som självklart inte kan uttrycka något annat än vad som redan står i riktlinjerna, ser vi inte som meningsfullt. Vi har i arbetet med vårt slutliga förslag samrått med dem som arbetat med förslaget till riktlinjer, så att texterna naturligt ska haka i varandra (men självfallet också kunna läsas oberoende av varandra).

Alla de senaste kongresserna har antagit politiska handlingslinjer för den kommande kongressperioden. Det förefaller sannolikt att så kommer att ske även fortsättningsvis. Men varje kongress är suverän att själv

besluta om detta. Att binda upp kommande kongresser genom ett beslut nu att varje kongress ska anta handlingsprogram, som förordas i några motioner, är inte formellt möjligt. Kongressen kan endast ge uppdrag till den partistyreelse som väljs för den kommande kongressperioden om att tillsätta arbetsgrupper, utarbeta program etc. Om en kongress skulle avstå från att anta politiska riktlinjer, kan kongressen om den så önskar åt programkommissionen – som är ett stående, kongressvalt organ – att på nytt utarbeta en punktprogramdel till partiprogrammet.

Vår uppläggning innebär att rent dagspolitiska ställningstaganden inte ingår i förslaget (och det har de f ö inte gjort på mycket länge). Det betyder inte att partiprogrammet ska sakna anknytning till dagens problem och till konkret politik. Principer måste alltid byggas under av en uppfattning om med vilka medel de kan förverkligas. I det avseendet måste varje partiprogram vara tidspräglad (och varje partiprogram har varit det), eftersom varje tid ställer sina särskilda krav. Vi ansluter oss här till Tage Erlanders uppfattning, som också präglad partiprogrammen sedan 1960 års program, dvs att partiprogrammet ska kunna fungera som orienteringsinstrument för politikens inriktning under den tid det gäller.

Partiprogrammet är i dag långt ifrån det enda dokumentet som beskriver socialdemokratisk politik. Utöver partiprogrammet finns de politiska riktlinjerna, kommunala och landstingskommunala program, valmanifesten, de årliga regeringsdeklarationerna (när partiet sitter i regeringsställning), det kyrkopolitiska programmet, Europa-socialisternas program etc. Till det kan läggas rapporter och utredningar, tidningsartiklar och olika debattinlägg av partiledningen. Med denna omfattande information om partiets aktuella politiska handlingslinjer blir partiprogrammets särskilda funktion att visa på socialdemokratisk samhällsyn och samhällsanalys snarast än mer betonad än tidigare.

Därför ska tonvikten i partiprogrammet ligga vid de grundläggande värderingarna och analysen av de krafter som verkar i samhället. Det betyder i sin tur att dessa avsnitt måste inleda partiprogrammet, före de sektorsvisa avsnitten om exempelvis arbete, utbildning och välfärdspolitik. Dessa avsnitt är ju slutsatserna av värderingarna och analysen. Vi yrkar därför avslag på förslagen i motion 23 att sektorsavsnitten ska lägga först.

Vi har utökat skrivningarna om socialdemokratiens grundläggande värderingar på det sätt som yrkas i motionerna 32:1 och 12:4. De följande avsnitten utgår, liksom alla tidigare partiprogram, från den materialistiska historiesynen, dvs uppfattningen att produktionsordningen, ekonomin, har avgörande betydelse för samhälle och samhällsutveckling, som beskrivs i motion 29.

Med denna uppläggning blir förslaget med nödvändighet analyserande snarare än agiterande. Vi har i debatten kring programförslaget, och i några av motionerna till kongressen, mött önskemål på just mer agite-

rande program, med mera kampglöd, för att citera en motionär. Vi förstår och delar känslan bakom dessa krav – det finns, med de värderingar som är socialdemokratins, åtskilligt att uppröras över i dagens utveckling. Vi har emellertid valt att följa den form partiprogrammen haft ända från början, dvs lägga tonvikten vid en analys av samhällsutvecklingen och av sambanden mellan ekonomi och samhälle. Denna analys är nödvändig som grund för förståelsen av utvecklingen, och den förståelsen är nödvändig för att utveckla de effektiva instrumenten mot de orättvisor som upprör oss.

Den omarbetning vi gjort innebär som vi nyss konstaterat en betydande förkortning av texten, jämfört med vårt första förslag. Detta svarar mot yrkandena i motionerna 23, 26, 28, 33 och resonemangen i motion 186. Samtidigt står detta i konflikt med de många önskemål om utvidgningar, som också finns i många motioner. Vi vill därför något redogöra för våra överväganden i dessa avseenden.

Vi delar i sig uppfattning att ett program bör vara överskådligt, men det lilla formatet är inget självändamål. Partiprogrammet har inte karaktären av politiskt manifest, utan ska ge en bild av socialdemokratisk samhällssyn och socialdemokratisk samhällsanalys. Det berör stora och komplexa frågor kring ekonomi och samhälle, där begripligheten snarast kan vinna på en viss utförlighet.

Vi har lagt tonvikten vid värderingar och samhällsanalys. Avsnitten om den demokratiska ekonomin och om distinktionen mellan kapitalism och marknadsekonomi har utvidgats i enlighet med yrkanden i många motioner (se utlåtandet över avsnittet En demokratisk ekonomi). Vi har, som redan nämnts, också för in utvidgade beskrivningar kring partiets grundläggande värden. Däremot har beskrivningarna av omvärlden gjorts mycket översiktliga. En sådan översiktlighet motiveras också av att ett partiprogram gäller under ett par kongressperioder, och att för detaljerade och därmed dagsanknutna beskrivningar inte är lämpliga.

Givetvis kommer ett nytt partiprogram, liksom det gällande, att vid tryckningen förses med innehållsförteckning. Rubriker bör sättas med hänsyn till lämplig indelning av texten.

Programkommissionen är tveksam till det lämpliga i att göra en sammanfattning av partiprogrammet. Om programtexter ska presenteras i kortare och enklare form än den fullständiga versionen är det som regel bättre att göra det i en helt ny och självständig form, som beskriver innehållet i en annan språklig dräkt snarare än pressar ihop texten i ursprungsversionen. Det är, som vi tidigare påpekat, ingen självklarhet att en hårt sammanpressad text är mer begriplig än en utförligare

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att bifalla motionerna 19, 20, 21:1 24:1, 25:1, 30, 771:3 och 56:22 med hänvisning till programförslaget,
- 2 att anse motionerna 22:3 och 12:4 besvarade med hänvisning till programförslaget,
- 3 att anse motionerna 4:1b, 24:2 25:2, 9:2, 2:1 och 12:1-2 besvarade med hänvisning till utlåtandet,
- 4 att anse motionerna 23, 26, 28:1-2, 14:1-2 och 33:1 besvarade med hänvisning till programförslaget och till utlåtandet.

För förslag till beslut i anledning av motionerna 29, 190 och 186 hänvisas till samlingsutlåtandet över motioner som saknar att-sats eller som samlar ihop flera olika yrkanden i en enda gemensam att-sats.

DEMOKRATI

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 34:1 att-satsens första del, 35, 36, 192:2, (186), 43:10, 193:2, 194:2, 37, (188), (189), (190), 103:3, 56:16 och 18, 38, 39 samt 40 (avsnittet Demokrati i förslaget till nytt partiprogram)

1 Republik

Motion 34:1, att-satsens första del (enskild, Kalmar arbetarekommun) yrkar att partiprogrammets klassiska princip om republik bibehålls och omsätts i en praktisk strategi, som motionen preciserar i att-satserna 2 och 3. Motion 35 (enskild, Skövde arbetarekommun) yrkar att skrivningen om republik ska utformas ”Därför vill socialdemokratin verka för att monarkins arvsprincip avskaffas och införa republik, där statschefen väljs direkt eller indirekt av folket”.

Motion 186 (Örebro partidistrikt) anser i motionens brödtext men utan preciserat beslutsförslag i att-satsform att motiveringen för republikkravet känns krystad och kan utgå.

Principen om republik finns kvar i såväl programkommissionens första förslag som det förslag vi nu lägger. Yrkandena om en konkret handlingsplan är inte en partiprogramfråga.

Den formulering motion 35 yrkar på återfinns i vårt omarbetade förslag, dock med tillägget att denna förändring, liksom alla politiska beslut, kräver en majoritet bland väljarna.

Vi vidhåller uppfattningen i programförslaget att alla ämbeten i samhället ska stå öppna för alla medborgare, och vara föremål för demokratisk insyn och kontroll, och att dessa övergripande krav på förvaltningen

också är motiveringarna för republik. Att det mänskligt sett är orimligt att tvinga barn in på en yrkesbana bestämd av föräldrarnas härkomst, inte av eget val, som påpekas i motion 34, är givetvis sant och bör vägas in i debatten, men det är inte den övergripande motiveringen för republik.

2 Folkrörelser

Motion 36 (Luleå arbetarekommun) saknar kyrkopolitiken i programförslaget och vill att partiprogrammet kompletteras med en skrivning om den öppna folkkyrkan.

Motion 192:2 (Krokoms arbetarekommun) yrkar att avsnittet Demokrati förstärks med en tydligare och starkare tilltro till medborgarnas egna organisationer. I motionstexten förordas att ett avsnitt ur nu gällande partiprogram (sid 26) om att demokratin förutsätter aktiva medborgare ska ingå i förslaget till nytt program. Likalydande med motion 192 är motionerna 193:2 (Östersunds arbetarekommun) och 194:2 (Jämtlands partidistrikt).

Motion 37 (Piteå arbetarekommun) vill ha skrivningar som betonar folkrörelsernas roll som grundläggande för svensk demokrati som svenskt samhällsliv. Motion 56:18 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att folkrörelseperspektivet förstärks i programförslaget och att demokratibegreppet vidgas till att omfatta även den sociala demokratin. Motion 38 (Eksjö arbetarekommun) vill att det nya partiprogrammet ska ta med avsnittet på sid 26 i gällande partiprogram om de aktiva medborgarnas betydelse för demokratin. Motion 39 (Eksjö arbetarekommun) vill att folkrörelsetanken ska få en egen rubrik som följs av en bred redovisning av att partiet är ett folkrörelseparti. Motion 40 (Eksjö arbetarekommun) vill att partiprogrammet ska kompletteras med det idéburna föreningslivets roll och utvidga skrivningarna om folkrörelsernas historiska roll och om de nya folkrörelsernas betydelse.

Såväl i vårt första förslag som i de nu bearbetade förslaget markeras folkrörelsernas roll mycket tydligt, både i de historiska och de framåtsyftande avsnitten. Att socialdemokratin startat som ett folkrörelseparti och ska fortsätta att arbeta som ett folkrörelseparti slås fast på flera ställen. Demokratiavsnittet domineras av resonemang kring folkrörelsernas betydelse i den anda som också präglar motionerna. Vi har i vårt bearbetade förslag vidgat resonemangen kring folkrörelsernas roll som motvikt till mediernas professionaliserade samhällsdebatt och, i likhet med förslagen i motionerna från Jämtlands partidistrikt, Östersunds arbetarekommun och Krokoms arbetarekommun, fört in formuleringen att samhällsarbetet måste utgå från en tilltro till medborgarnas egna organisationer. Vi ser svårigheter med att ordagrant lyfta över det återopade avsnittet ur gällande partiprogram, eftersom demokratiavsnittet i vårt förslag är annorlunda uppbyggt. Men vi har strävat efter att innehållsligt

fånga in resonemangen om det aktiva medborgarskapets betydelse.

Med den grundläggande betydelse för demokratin som vi tillmäter folkrörelserna är det fel att lägga in dem i ett avsnitt för sig, som motion 39 yrkar. Folkrörelsetanken är en så integrerad del av socialdemokratisk demokratisyn att de måste behandlas i sammanhang med den politiska demokratin principer.

Också de nya folkrörelserna tas upp i programmet. Givetvis går det att säga mer om detta, liksom det naturligtvis finns mer att säga om folkrörelsernas historiska och nuvarande roll. Men eftersom ett partiprogram inom ett begränsat utrymme ska ge en helhetsbild av socialdemokratisk politik – och med hänsyn till de tydliga kraven på att programmet inte får vara alltför långt och mångordigt – är det inte möjligt att ange annat än huvudlinjerna inom de enskilda sakområdena. Mer konkreta resonemang kring socialdemokratin som folkrörelse i dagens Sverige återfinns i de politiska riktlinjerna.

I folkrörelserna innefattas självklart också det kyrkliga engagemanget, inom alla religiösa samfund. Vi ser emellertid svårigheter att särskilt lyfta fram just folkkyrkan, när vi inte i övrigt pekar ut enskilda rörelser eller organisationer, eller andra kyrkosamfund. De principer för socialdemokratisk politik som anges i partiprogrammet gäller självfallet för socialdemokratin representanter i alla valda församlingar, riksdagen, kommunerna, landstingen, kyrkofullmäktige och Europa-parlamentet, utan att vi speciellt nämner dem vid namn.

Begreppet social demokrati, sådant det sedan länge använts inom arbetarrörelsen, betecknar den utjämning i livsvillkor – människors sociala förhållanden – som skapas genom välfärdspolitiken, dvs den ekonomiska tryggheten via välfärdssystemen och den lika rätten till skola, vård och omsorg. Arbetarrörelsens demokratibegrepp är här djupare och bredare än det konservativa och liberala, där demokrati i huvudsak blir en formell ordning för att fatta beslut, inte ett värdesystem som måste prägla hela samhället. Att hålla fast detta breda perspektiv är principiellt viktigt. Att demokrati i vid mening innefattar rätten också till personlig utveckling, social trygghet och delaktighet i arbetsliv och kultur slås därför fast i inledningen till demokratiavsnittet. Samtidigt kräver den politiska demokratin sin egen analys; viktiga frågor i dag är de som handlar om demokratin verkningskrets och om den demokratiska delaktigheten. Vi anser därför att partiprogrammet ska innehålla ett avsnitt som renodlar socialdemokratin syn på just den politiska demokratin.

3 Demokratins verkningskrets

Motion 43:10 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar att det i partiprogrammet ska framgå att socialdemokratin mål är samhällets fullständiga demokratisering. Detta följer ur programförslagets skrivning att demokratin värdegrund måste genomsyra hela samhället.

Motion 103:3 (Marks arbetarekommun) yrkar att i meningen ”hävda de landvinningar demokratin tidigare gjort mot dem som vill urholka gemensamma beslutsprocesser genom att minska politikens roll i samhället ” ska ordet ”dem” utbytas mot ”alla”.

Den citerade meningen ingick i vårt första förslag. I vårt bearbetade förslag uttrycks frågan om demokratins verkningskrets på ett annat sätt, och formuleringen är inte längre aktuell.

Motion 188 (Växjö arbetarekommun) vill, utan yrkande i att-sats, att skrivningar om ett aldrig svikande försvar för demokratin måste tas med. Förslaget har med detta.

Motion 189 (Falu arbetarekommun) skriver i motionens brödtext att socialdemokratins mål måste vara ett samhälle präglad av rättvisa och demokrati där människor känner engagemang och delaktighet och har makt över sin vardag. Vi instämmer med dessa synpunkter, som också går igen i skrivningarna under avsnittet Demokrati i vårt förslag.

4 Media

Motion 56:16 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att resonemang om medial maktkoncentration och public service förs in i programmet. Motion 186 (Örebro partidistrikt) vill i motionens brödtext, men utan specificerad att-sats, att programförslaget ska ta upp frågor kring media, presstödet och public service, samt den moderna informationsteknikens betydelse. Motion 190 (enskild, Järfälla arbetarekommun) vill i motionstexten slå vakt om public service-kanalerna och ha tillgång till icke-reklambaserade Internet-kanaler för samhällsinformation och konsumentupplysning.

Programförslaget anger som mål för socialdemokratisk mediepolitik att motverka maktkoncentration inom media, skydda mångfalden och slå vakt om public service-kanalerna i etermedia. Förslaget beskriver också de möjligheter informationstekniken ger för att öka delaktigheten i debatten och kontakterna mellan väljare och valda. Förslaget understryker samtidigt att debatt och opinionsbildning aldrig får bli en fråga för enbart professionella debattörer och granskare; och att folkrörelserna har en mistlig roll som arenor för det medborgerliga samtalet och den demokratiska opinionsbildningen.

Frågan om praktiska åtgärder inom mediepolitiken, som presstödet, anser vi inte höra hemma i själva partiprogrammet med dess principiella karaktär.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta: att bifalla motionerna 22:1, att-satsens första del, 35, 192:2, 193:2, 194:2, 37, 56:16, 56:18, att-satsens första del avseende folkrörelser, och 38 med hänvisning till programförslaget,

- 1 att anse motionerna 36, 103:3, 56:18, att-satsens andra del, och 39 besvarade med hänvisning till utlåtandet,
- 2 att anse motionerna 43:10 och 40 besvarade med hänvisning till programförslaget.

För beslutsförslag rörande motionerna 186, 188, 189 och 190 hänvisas till det särskilda utlåtandet över motioner som saknar att-satser eller har en enda sammanfattande att-sats för flera olika synpunkter.

En demokratisk ekonomi

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 4:5, 6 och 9, 41, (185), 42:3, (186), 43:3-4, 44:1, (187), 45, 9:3, 46, 47, 48:2, 49:2, (29), 50, 51, 52:2, 13:5 och 6, att-satsens senare del, 84:1, 53, 1:7, 54, 55, 12:5, (78), 56:4 och 7, 25, 28, 57, 33:2, 58 samt 7:2 (programförslaget avsnitt En demokratisk ekonomi)

1 Marknadsekonomi

Motion 4:5 (Landskrona arbetarekommun) yrkar att skillnaden mellan ett kapitalistiskt produktionssätt och marknadsekonomi som fördelningsprincip av varor och tjänster förtydligas. 4:6 yrkar att det tydligare ska framgå att socialdemokratin är en antikapitalistisk och i den mätto också en socialistisk rörelse. Samma motion, att-sats 9, yrkar (a) att den allmänna lovsången till marknadsekonomi tonas ned och (b) att blandekonomi är den politiskt önskvärda vägen. Motion 41 (Lunds arbetarekommun) anser att programförslaget talar med dubbel tunga när man dels lovprisar marknadsekonomi, dels kritiserar den för att ge fel signaler. Motion 43:3-4 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar (3) att det ska tydliggöras att den kapitalistiska drivkraften är det ensidiga och kortsiktiga vinstintresset och (4) att texten om marknadsekonomi som ett sätt att fördela varor och tjänster ska omarbetas, eftersom den inte är relevant för den gemensamma sektorn. Motion 44:1 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) yrkar att avsnittet om kapitalism och marknadsekonomi ska ersättas med ett avsnitt som tydligt anger vilka ägandeformer socialdemokratin förordar. 9:3 (Ånge arbetarekommun) yrkar att kampen mot kapitalet ska få en starkare skrivning så att en formulering om att bestämmanderätten över samhällsviktig produktion ska vara i folkets ägo ingår. Motion 49:2 (Borås arbetarekommun) yrkar att kapitalism som

maktsystem ställs mot demokratisk ekonomi och att behovsstyrning resp marknadsstyrning beskrivs som metoder. Motion 52:2 (enskild, Tyresö arbetarekommun) yrkar att avsnittet en demokratisk ekonomi ska omarbetas så att viljeinriktningen framgår. Motion 13:5 (enskild, Tyresö arbetarekommun) yrkar att programmet klart ska ta avstånd från den hyperkapitalism som nu breder ut sig. Motion 84:1 (Hallsbergs arbetarekommun) yrkar att det tydligare ska framgå att det är politiken och inte marknaden som ska forma framtiden. Motion 400 (Kristianstads arbetarekommun) yrkar att ett mer samhällsförändrande perspektiv kommer till uttryck i partiprogrammet vad avser avsnitten om det ekonomiska systemet. Motion 1:7 (Skånes partidistrikt) resonerar utförligt kring marknadens och politikens roll och om det som marknaden inte klarar, framför allt vad gäller att tillgodose sociala rättigheter. Motion 12:5 (enskild, Uppsala arbetarekommun) vill ändra rubriken "Mot kapitalism och för marknadsekonomi" till "Mot kapitalets övermakt och för marknadsekonomi". Motion 56:4 (Stockholms arbetarekommun) yrkar (4) att demokratins överhöghet över marknaden betonas mer i programmet, (7) att avsnitten om kapitalism och marknadsekonomi problematiseras och kompletteras med ett resonemang om den så kallade hyperkapitalismen samt (25) att programmet ska avvisa en samhällsutveckling där kapital och marknad dominerar samhället och kommersialiserar sociala, kulturella och mänskliga relationer. Motion 33:2 (Katrineholms arbetarekommun) tycker yrkar att synen på marknadsekonomin blir tydligare och konsekventare med avstamp i socialistisk idétradition, framför allt vad gäller synen på verksamheter inom vård, skola och omsorg som ska freddas från marknaden.

Motion 185 (enskild, Lunds arbetarekommun) vill i motionens motiveringstext men utan att-sats att texten om marknadsekonomi ska ersättas med en text om en rättfärdig fördelningspolitik. Motion 186 (Örebro partidistrikt) tycker också att hyllningen till marknadsekonomin är för ensidig, men har inga preciserade yrkanden. Motion 78 (enskild, Uppsala arbetarekommun) vill i motionens brödtext, men utan specificerad att-sats, att skillnaden mellan kapitalism och marknadsekonomi ska definieras tydligare och efterlyser en starkare skrivning om hur demokratiska krafter ska rå över kapitalistiska intressen. Motion 29 (Norrtälje arbetarekommun) anser i motionstexten, men utan preciserad att-sats, att partiprogrammet måste visa att det är nödvändigt med politiska, fackliga och kooperativa motviker för att marknadsekonomin ska tjäna en samhällsutveckling för jämlikhet och rättvisa.

Motion 4:9 del (b) förordar beteckningen blandekonomi som den politiskt önskvärda vägen. Motion 42:3 (Luleå arbetarekommun) yrkar att ordet marknadsekonomi ska bytas mot blandekonomi. Motion 47 (Kungsbacka arbetarekommun) vill att ordet marknadsekonomi på tillämpliga ställen ändras till reglerad marknadsekonomi. Motion 55

(Huddinge arbetarekommun) vill att rubriken "Mot kapitalism och för marknadsekonomi" ska ändras till "Mot kapitalism och för blandekonomi". Motion 56:8 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att det ekonomiska fördelningssystem som ska förespråkas är blandekonomi snarare än marknadsekonomi.

Också motion 25 (Västerås arbetarekommun) och 186 (Örebro partidistrikt) förordar i motionernas löpande text beteckningen blandekonomi.

"Marknadsekonomi" är uppenbarligen ett ord som utlöser starka känslor. Ibland så starka att det blockerar hela läsningen. I vårt första förslag ägnade vi 8,5 textrader att beskriva vad som står på marknadsekonomin pluskonto, och 12, 5 textrader till att beskriva dess minuskonto. Efter denna uppspaltning av sakfrågan drog vi ett antal slutsatser, bland annat att samhället måste reglera marknadens funktionssätt och att sektorer som vård, utbildning och omsorg måste undandras marknadens fördelningsprinciper. Vi konstaterade också som slutsats att "de många och skiftande kraven på det ekonomiska livet kan varken uppnås genom enbart politiska beslut eller enbart genom marknaden. De kräver en kombination av samhälleliga åtgärder och marknadshushållning."

Vi tycker inte att detta är ett ensidigt lovtal över marknadsekonomin. Vi talar inte heller med dubbel tunga; vi har helt enkelt delat upp frågan om marknadsekonomin i argument dels för, dels emot. Det är inget ovanligt sätt att gå igenom ett problem, innan man kommer till slutsatserna. Och vår slutsats är alltså att marknadsekonomi är bra inom vissa sektorer och dålig inom andra.

Vi instämmer således med de motioner som vill införa beteckningen "blandekonomi" för det ekonomiska system socialdemokratien står för. Det är ett blandekonomiskt system vi förordar och förordar, och därför har vi i vårt slutförslag också infört denna beteckning.

Vi instämmer också i de utmärkta analyser som görs i motion 1 om varför marknaden inte klarar att tillgodose sociala nyttigheter, och delar helt slutsatsen att dessa måste undandras marknadsprisbildningen. Som vi redan påpekat slås detta också fast i vårt första förslag, liksom i vårt slutgiltiga. Vi skriver också i förslaget att marknadsprinciperna inte får avgöra människors värde eller bilda norm för det sociala och kulturella livet, något som täcker yrkandena i motion 56:25.

Men blandekonomi betyder alltså just blandning. Marknadsekonomi – produktion/konsumtion som regleras via prismetanismen, dvs styrs av efterfrågan – är obestridligt en del av blandekonomin. Ingen motion, inte ens de som är mest kritiska mot ordet marknadsekonomi, förordar att den privata företagsamheten ska upphävas och alla varupriser bestämmas av staten, något som alltså är alternativet till marknadsekonomi. Den starka kritiken mot begreppet "marknadsekonomi" handlar om dess oförmåga att tillgodose sociala rättigheter som skola, vård och omsorg.

När det gäller varuproduktionen accepteras uppenbart marknadsekonomi som princip.

Och det har socialdemokratin gjort i decennier. Vi har i vårt utlåtande över avsnittet "Idéarbetet" visat hur socialdemokratin gradvis lämnat idéerna om förstatliganden och planhushållning, en utveckling som inleddes redan under 1920-talet. Konsumentkooperationens ledande företrädare argumenterade också för marknadsekonomiska principer i samma antikapitalistiska tappning som präglar vårt förslag, och påverkade mycket av debatten – inte minst därför att Kooperationen själv i praktisk gärning visade hur marknadsekonomins mekanismer framgångsrikt kunde användas för att bryta monopol och pressa priser.

1975 års partiprogram slår fast "friheten att välja bland varor och tjänster som svarar mot enskilda och gemensamma behov" och konstaterar att socialdemokratin "vill utnyttja marknadsprusbildningen, när denna utgör det effektivaste medlet att inrikta produktionen efter människornas önskningsar". 1990 års partiprogram konstaterar att "marknadsmekanismerna utgör ett snabbt och smidigt signalsystem mellan producenter och konsumenter". 1990 års program konstaterar också att frågan om marknadshushållning eller samhällelig hushållning är en fråga om "vilken metod som i varje särskilt fall är bäst ägnad att uppnå målen om rättvis fördelning av välfärden, effektiv användning av landets ekonomiska resurser och hushållning med miljö- och naturtillgångar".

Olof Palme sade i sitt tal vid LO-kongressen 1981: "Våra motståndare påstår – med en debattmoral som påminner om kosackvalet 1928 – att arbetarrörelsen med löntagarfonderna skall avskaffa marknadsekonomien. Det vill vi inte – lika litet som socialdemokraterna när vi kom till makten 1932 stal böndernas kor, skövlade deras åkrar eller rövade bort deras hustrur och barn."

Olof Palme menade givetvis inte med detta att vård, skola och omsorg skulle fördelas med hjälp av prismekanismen. Det han slog fast var att socialdemokratin för varuproduktion och privata tjänster accepterade de marknadsekonomiska principerna om privat företagsamhet med fri rätt att starta företag, fritt konsumtionsval bland varor och tjänster, och priser som bestämdes av skärningspunkten mellan vad konsumenterna var villiga att betala för att köpa och vad producenterna ville ha betalt för att vilja producera. Det är dessa principer som konstituerar en marknadsekonomi.

Däremot handlar inte marknadsekonomi om frihet för företag att göra precis vad de vill, även om vissa borgerliga debattörer försöker sprida den bilden. Marknadsekonomi förutsätter att ingen part på marknaden har en så dominerande position att den kan snedvräda utbud, efterfrågan eller priser. För att hindra sådan dominans behövs alltså samhälleliga regler – t ex konkurrenslagstiftning, miljölagstiftning och arbetsrättslagstiftning. I det perspektivet går det att hävda att kapitalismen egentligen är ett hot

mot marknadsekonomi, eftersom kapitalism innebär just dominans av ett intresse, vinstintresset, över alla andra intressen.

Västerås arbetarekommun påpekar helt riktigt i sin motion att ordet ”marknad” ofta används felaktigt. Inte minst i 1990-talets debatt har beteckningen ”marknad” används som om det betydde enbart ”företagen” eller t o m ”kapitalintressena”. När det talas om att ”marknaden reagerar” på den ena eller andra händelsen i världen är det alltid finansmarknaderna, dvs kapitalintressena, som åsyftas. Det är naturligt att denna användning av begreppet ”marknad” färgar av sig på inställningen till begreppet ”marknadsekonomi”. Men det finns inte skäl att acceptera detta likhets-tecken mellan kapitalintressen och marknadsekonomi. Marknadsekonomi handlar om såväl producenter som konsumenter, och att marknadsekonomi har så stor förmåga att skapa tillväxt av resurser beror på dess förmåga att länka ihop producent- och konsumentintressen.

Vi menar att socialdemokratin inte bara i praktiken, utan också i ord, ska stå för denna erfarenhet. Socialdemokratin kan inte fortsätta att generellt ta avstånd från marknadsekonomins principer med hänvisning till deras otillräcklighet inom vissa sektorer, samtidigt som vi inte bara godtar utan direkt vill främja dem inom andra. Några exempel från senare år är den skärpta konkurrenslagstiftningen, engagemanget för en vidgad frihandel, åtgärderna för att stimulera småföretagande, utbyggnaden av industriella utvecklingscentra och arbetet med att förändra EUs jordbrukspolitik

Socialdemokratin ska självklart motarbeta den marknadsfundamentalism, som ser prismekanismen som det allena saliggörande för alla typer av produktion och som inte förstår skillnaden mellan behovsstyrning och efterfrågestyrning. Men det finns inte skäl att hemfalla till en motsatt enögdhet och totalt förneka marknadsekonomins förtjänster inom varuproduktion och privata tjänster. Marknadsekonomi har, när den fungerar i enlighet med sina egna principer, obestriddligt fler förtjänster än att producera cyklar och andra bruksföremål snabbt och effektivt. Det är ett faktum, att de bäst utvecklade ekonomierna och därmed de största resurserna för människors välfärd, finns i länder där marknadsekonomins principer styr industri- och varuproduktion. Alla ekonomier som försökt använda andra metoder har misslyckats. Att inte erkänna det är att sticka huvudet i busken. Många av dessa länder kan med rätta kritiseras för hur de väljer att fördela sina stora resurser, men att stora resurser fördelas orättvist ändrar inte konstaterandet om marknadsekonomins förmåga att skapa dem.

Att erkänna marknadens förmåga att skapa resurser är, återigen, inte detsamma som att godta en ordning där inga spärrar finns för de rena företagarentressena. Tvärtom ger de marknadsekonomiska principerna många gånger styrka åt kraven samhälleliga regler – för att upprätthålla

konkurrens, för att hindra exploatering, för att upprätthålla konsumentkrav på kvalitet och säkerhet, för att hindra underbetalning av grupper med svag position på arbetsmarknaden, för att ange några exempel.

Programkommissionen vidhåller att detta nyanserade synsätt på marknadsekonomin, som alltså i decennier varit vägledande för partiets politik, ska återspeglas i partiprogrammet. Både brister och fördelar ska slås fast, liksom att en väl fungerande marknadsekonomi alltid förutsätter ett samhälleligt regelverk. Detta präglar vårt förslag.

Samtidigt slår vi i vårt förslag tydligt fast att demokratin alltid är överordnad marknaden. Avvägningen mellan samhälleliga åtgärder och marknadsekonomi är en lämplighetsfråga, beroende av vilka metoder som bäst svarar mot de ekonomiska, ekologiska och sociala krav som ställs på verksamheterna. Den avvägningen är självklart en fråga för demokratin att göra, inte marknaden. Demokratin sätter gränserna för marknaden, inte tvärtom, och gränserna kan ändras, om det behövs för att uppnå de samhälleliga målen.

Vi gör i vårt förslag skillnad mellan kapitalism och marknadsekonomi. Kapitalism är ett maktsystem där rätten till vinst anses gå före alla andra intressen, marknadsekonomi är ett distributionssystem med pengar som bytesvärde, där priset bestämt av samspelet mellan konsumenter och producenter. Våra skrivningar kring detta täcker kraven i motionerna 49:2 och 78.

Vi skriver i vårt förslag att socialdemokratin är och förblir ett antikapitalistiskt parti. Det är så tydligt det kan bli. Vi ser inte skäl att i samma andetag göra en koppling till den demokratiska socialism socialdemokratin företräder. Demokratisk socialism är något betydligt mer än en negation till kapitalismen. Den bör därför inte presenteras så att detta senare intryck skapas.

Motion 56:7 vill att programförslaget mer ska problematisera relationen mellan kapitalism och marknadsekonomi; gränsdragningen kan vara svår att göra.

Inga system är någonsin oproblematiska. I alla system där många mänskliga aktörer rör sig, med olika intressen, olika kompetenser och olika styrkor, kan det uppstå obalanser i makt och inflytande – även inom demokratin själv. Marknadsekonomi bygger på privat företagsamhet, och i privat företagsamhet spelar alltid vinstintresset en roll. Därmed finns givetvis risken att detta vinstintresse kan få en för stark position gentemot andra. Men enda möjligheten att helt undvika detta är att avskaffa det privata företaget – och då hamnar man i andra demokratiproblem i stället.

Socialdemokratin har lämnat föreställningen om förstatliganden och upphävandet av privat äganderätt. Kampen mot kapitalismen måste då helt enkelt ske inom ramen för en blandekonomi med stora inslag av marknad. Då är det rimliga metoden att skilja mellan det som handlar

om företagande och produktion, och det som handlar om makt. Det är den ekonomiska makten socialdemokratien ska bekämpa, inte företaget och företagen. Denna distinktion är ett sätt att analysera problemet för att se var åtgärder behöver sättas in – inte en metod att lösa problemet. Lösningarna ligger i stället i den typ av åtgärder som diskuteras i programförslagets avsnitt ”Motvikt mot det internationella kapitalet”, och som på olika sätt handlar om att stärka just de demokratiska inflytandena. Vi vill också peka på det vi skriver i avsnittet ”Nya klassmönster”, om den delvis förändrade karaktären av begreppet ”kapital”.

Motion 53 vill ha ett mer samhällsförändrande perspektiv i programförslagets ekonomiska avsnitt. Socialdemokratins roll kan inte inskränkas till att hålla kapitalismens avigsidor i schack.

Programförslaget är samhällsförändrande. Men samhällsförändringen åstadkoms inte genom ett stort och dramatiskt grepp, av det slag som äldre socialistisk debatt kanske föreställde sig. Det handlar om ett antal åtgärder, både politiska och fackliga, både internationella och nationella, som tillsammans påverkar utvecklingen åt ett annat håll – på samma sätt som den politiska demokratin och det starka fackliga inflytandet förändrade produktionslivet i Sverige från 30-talet och framåt. Att politiskt och fackligt inflytande gör skillnad är tydligt, om man jämför situationer i länder där sådant inflytande är väl utvecklat med situationen i länder där det inte finns. Viljeinriktningen i programförslaget är alltså tydlig: ökade demokratiska inflytande över ekonomin, i varierade former – men återigen, något som måste åstadkommas genom många olika åtgärder, inte någon enda storskalig lösning.

De förslag till ändrade rubriker i avsnittet om ekonomin som framförs är inte längre aktuella. Den nya uppläggningsen av programförslaget har medfört annorlunda rubriker.

2 Konsumentpolitik

Motion 46 (Sigtuna arbetarekommun) vill att det i partiprogrammet ska tas in skrivningar i syfte att göra SAP till konsumenternas parti. Motion 48:2 (Salems arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska tillgodose och stärka konsumentens skydd mot fria marknadskrafter. Motion 50 (Ronneby arbetarekommun) vill ha ett konsumentpolitiskt avsnitt i partiprogrammet. Motion 54 (Huddinge arbetarekommun) yrkar att ett konsumentpolitiskt avsnitt ska ingå i partiprogrammet Motion 58 (Eksjö arbetarekommun) vill att programmet klart ska uttala att konsumenternas makt och inflytande måste stärkas.

Vi delar många av de synpunkter som förs fram i motion 46 om de möjligheter konsumentmakten ger, och vi pekar också på detta i vårt förslag. Den typ av konsumentfackliga organisationer, som motionen förordar, måste dock – som andra folkrörelser – växa fram underifrån och kan inte skapas åt konsumenterna. Övergripande skrivningar om konsumenten

ternas roll och om kravet på stark konsumentlagstiftning finns i flera avsnitt av programförslaget, "Världen av idag", "En demokratisk ekonomi", "Den europeiska unionen".

Det större konsumentpolitiska program, som några av motionerna förordar, rymms dock inte inom partiprogrammets ram. I förslaget till politiska riktlinjer finns mer konkreta och handlingsinriktade förslag av det slag motionerna också efterlyser. Motionerna har överlämnats som underlag till dem som arbetat med riktlinjerna.

3 Ekonomisk makt och ägarformer

Motion 44:1 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) yrkar att programförslaget ska precisera vilka ägarformer socialdemokratin förordar. Motion 45 (Borlänge arbetarekommun) vill använda beteckningen ekonomisk demokrati i stället för demokratisk ekonomi. Motion 51 (Ronneby arbetarekommun) vill att partiprogrammet ska skriva om den sociala ekonomin. Motion 13:5 (enskild, Tyresö arbetarekommun) vill att partiprogrammet ska ta avstånd från dagens hyperkapitalism. Samma motion, att-sats 6 i dess senare del, vill att socialdemokratin ska förklara sig beredd att överföra naturtillgångar under samhällelig kontroll. Motion 56:7 (Stockholms arbetarekommun) vill att skrivningarna om kapitalismen ska kompletteras med ett avsnitt om den sk hyperkapitalismen. Samma motion, att-sats 28, vill behålla meningen i 1990 års partiprogram att socialdemokratin är beredd att, om viktiga samhällsintressen kräver det, överföra naturtillgångar, kreditinstitut och enskilda företag i samhällelig ägo eller under samhällelig kontroll. Motion 57 (Eksjö arbetarekommun) vill föra in ett avsnitt om den sociala ekonomin i partiprogrammet. Motion 7:2 (Gagnefs arbetarekommun) vill att kravet på ekonomisk demokrati ska göras tydlig i programmet.

Motion 187 (Stenungsunds arbetarekommun) anser i motionstexten, men utan preciserad att-sats, att partiprogrammet ska utveckla ett socialdemokratiskt förhållningssätt vad gäller dagens statliga och kommunala bolag.

Programkommissionens grundläggande synsätt är att det är det demokratiska bestämmandet – för medborgarna, för löntagarna och för konsumenterna – som är den centrala frågan för socialdemokratin, inte ägarformerna i sig själva. Socialdemokratin utesluter ingen ägarform som princip, men ställer oavsett form upp regler för hur ägandet får utövas.

Motion 56:28 säger sig sakna det pragmatiska synsättet till ägandet från 1990 års program, som man anser uttrycks i meningen om partiets beredskap att överföra visa tillgångar i samhällelig ägo. De av programkommissionens ledamöter, som var med om att skriva också 1990 års program, konstaterar att det inte så mycket är pragmatism denna mening uttrycker som ett specialvillkor för (kris)lägen, där viktiga samhällsintressen kan anses hotade.

Programkommissionens uppfattning är att partiprogrammet ska ange bärande linjer och principer för socialdemokratins politik. I kris- och katastroflägen kan partiet naturligtvis tvingas till åtgärder för att skydda övergripande samhällsintressen, som i ett normalläge aldrig blivit aktuella. Det är dock inte någon principfråga utan en lämplighetsfråga, och vad som är lämpliga åtgärder i den sortens exceptionella lägen går knappast att reglera i partiprogrammet.

Man bör också ärligt konstatera att tiden löpt ifrån den här formen av (tänkta) samhällsovertaganden, i vart fall i ekonomiska krislägen. Givetvis kan staten – eller kommunerna – alltid köpa företag, naturtillgångar etc på vanliga affärsvillkor, om det gagnar samhälleliga intressen (i dag sker exempelvis ett visst återköp av skogsområden, som staten tidigare sålt). Men begreppet ”överföra i samhällets ägo” brukar tolkas som förstatliganden på andra villkor än rent affärsmässiga. Föreställningarna om det möjliga i sådana övertaganden bygger i praktiken på att nationalstaten har kontroll över ekonomin inom sina egna gränser, och den förutsättningen gäller inte i dagens internationaliserade värld. En statlig expropriation av naturtillgångar, banker eller företag skulle få effekter för valuta, räntor och utländska investeringsflöden, dvs ägandeförändringen skulle komma att hota, inte skydda, viktiga samhällsintressen. Situationen kan liknas vid den som gäller för inflationen: en gång kunde man rädda jobb genom att lägga sig på en högre prisökningstakt än omvärlden. I dagens internationaliserade ekonomi gäller att en högre inflationstakt än omvärldens hotar jobben.

Motion 187 tar upp frågan om statens och kommunernas roll som ägare i de olika offentligt ägda företag som finns. Denna roll har förändrats de senaste decennierna, inte minst beroende på den tekniska utvecklingen som ändrat villkoren för mycket av det som tidigare sågs som naturliga samhällsmonopol, exempelvis post och tele. Både inom regeringskansliet och inom kommunerna pågår diskussioner och utvecklingsarbete i dessa frågor. Programkommissionen ser det som en angelägen debatt, som bör fortsätta, men mer som en fråga för den praktiska politiken än för partiprogrammet

Programkommissionen har valt beteckningen ”en demokratisk ekonomi” i överensstämmelse med begreppet ”demokratisk socialism”. Båda begreppen markerar att det inte handlar om speciella organisatoriska lösningar, speciella system, utan om demokratiska värden och strukturer som förutsätter många olika möjligheter att påverka. I såväl inledningen som avsnittet ”En demokratisk ekonomi” slås demokratins överhöghet över marknaden fast, liksom att socialdemokratin eftersträvar en ekonomisk ordning där varje människa som medborgare, löntagare och konsument kan påverka det ekonomiska livet. I avsnittet ”Arbete och tillväxt” preciseras kraven på demokrati och inflytande i arbetslivet. Kravet på demokratiska normer och funktionssätt inom ekonomin är alltså genomgående.

Vårt förslag markerar de kooperativa och ideella driftsformerna i flera avsnitt och slår fast den sociala ekonomins roll för den regionala utvecklingen.

Den globala kapitalism som ibland betecknas som hyperkapitalism diskuteras i avsnittet Världen av idag, stycket om kapitalets makt. Att upprepa denna beskrivning under avsnittet om den demokratiska ekonomin anser vi onödigt. Programförslaget slår fast att socialdemokratien är ett antikapitalistiskt parti. I det ligger självfallet ett avståndstagande från kapitalismen i alla dess former, som sedan inte behöver anges för varje särskild form av kapitalism.

Vi har dock valt att avstå från att använda ordet hyperkapitalism. Erfarenheten visar att denna typ av slagkraftiga, men ofta dagspräglade, beteckningar kan försvinna ur språkbruket mycket snabbt. Vår uppfattning är att denna hyperkapitalism i mycket är en företeelse betingad av det förändringsskede ekonomin just nu genomgår, på samma sätt som liknande spekulativa rörelser kunnat noteras under andra perioder av stora förändringar i produktionslivet. Vi anser därför att det bör iaktas försiktighet med att tolka den som en permanent förändring i världsekonomin, eftersom världsekonomin självklart kommer att påverkas av de starka krafter som nu är i rörelse för att forma motvikterna.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta: att bifalla motionerna 4:9 i den del som i detta utlåtande betecknas med bokstaven b, 42:3, 51, 84:1, 1:7, 55, 56:4 och 8 samt 57 med hänvisning till programförslaget,

- 1 att anse motionerna 4:5, 41, 43:3-4, 9:3, 47, 52:2, 13:5, 53, 79, 7:2 och 49:2 besvarade med hänvisning till programförslaget,
- 2 att anse motionerna 4:9 i den del som i detta utlåtande sorterats under bokstaven a, 44:1, 45 och 56:7 besvarade med hänvisning till utlåtandet,
- 3 att anse motionerna 4:6, 46, 48:2, 50, 54 och 58 besvarade med hänvisning till utlåtandet och programförslaget,
- 4 att avslå motionerna 56:28 och 13:6 vad avser att-satsens senare del.

För beslutsförslag rörande motionerna 185, 186, 29, 78 och 187 hänvisas till det särskilda utlåtandet över motioner som saknar att-sats eller som samlar ihop flera olika förslag i texten i en enda att-sats.

Nya klassmönster, en vidgad jämlikhetsanalys och jämlikhet och mångfald

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 60, 4:7 och 11, 61:1, (183), 63, 64, 65:1, (185), 42:2, 66:1, 69:1-3, (186), 70, 71, 80:1, 43:2, 95:1, (78), (73), 68:1-2, 74:3 -5, 75:1, 76:1, 9:6 -7, (189), 59, 52:1, 31:3, 1:8, 77:1, 179:2, 78, 79:1-4, 56:6, 12-14 och 34, 67:1 samt 33:3 (programförslaget avsnitt Nya klassmönster, En vidgad jämlikhetsanalys och Jämlikhet och mångfald)

1 Allmänt och övergripande om jämlikhetsanalysen

Motion 4:7 (Landskrona arbetarekommun) yrkar att klassanalysen, konflikten mellan arbete och kapital, ska vara grunden för samhällsanalysen och få en mer genomgripande och framträdande roll i det nya partiprogrammet. Motion 65 (Lunds arbetarekommun) menar att det är allvarligt att jämställa klassbaserade intressekonflikter med andra motsättningar. Motion 95:1, att-satsens andra del, (Jönköpings arbetarekommun) anser att klassbegreppet ska prioriteras i förhållande till de andra orättvisor som tas upp. Motion 80:1 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar att programmet ska utgå från ett klassperspektiv och analysera det svenska klasssamhället. Motion 70 (Norrtälje arbetarekommun) yrkar att begreppet jämställdhet inte ska ingå under rubriken ”mångfald” utan ges ett eget avsnitt, med egen rubrik ”jämställdhet”. Motionen har också ett antal förslag till skrivningar under ett sådant avsnitt. Motion 52:1 (enskild, Tyresö arbetarekommun) vill stryka de avsnitt i jämlikhetsavsnittet som räknar upp de olika grupper som jämlikhetspolitiken riktar sig till. Motionären menar att de grupper som inte omnämns i denna uppräkningsfråga varför inte de finns med och om partiet inte tänker göra något för dem.

Motion 183 (Lunds arbetarekommun) anser i motionstexten, men utan precisering i att-sats, att det är en felaktig beskrivning av jämlikhetspolitikens uppgifter att den ska möta behoven både hos dem som redan står fria och starka och dem som alltjämt är låsta av begränsning och underordning. Motion 185 (enskild, Lunds arbetarekommun) anser i motionens text, men utan att-sats, att skillnaderna mellan samhällsklasserna ska lyftas fram i stället för feminismen och andra orättvisor. Motion 186 (Örebro partidistrikt) anser utan specifikt yrkande att invandrarnas problem framställs för mycket som en fråga om attityder, när det i stället handlar om klass. Motion 189 (Falun arbetarekommun) anser i motionstexten att programförslaget glömt klassklyftorna, och att det i partiprogrammet ska framgå att socialdemokratin är ett humanistiskt parti, som vill värna alla människors goda liv men särskilt de som är

missgynnade av arbetslöshet, handikapp eller svag position på arbetsmarknaden.

Vi konstaterar i vårt nu lagda förslag, liksom i vårt första förslag, att arbetarrörelsens jämlikhetsdebatt länge utgick från klassbegreppet, dvs de skillnader i människors villkor som skapas av produktionsförhållandena. Vi konstaterar också att klassbegreppet alltjämt är central för förståelsen av ojämlikhetens problem, och att all jämlikhetspolitik måste innefatta åtgärder mot klassklyftor. Vi konstaterar samtidigt att klassbegreppet inte räcker för att förklara alla ojämlikheter i samhället, och att det finns tydliga, genomgående strukturer av över- och underordning bredvid klasstrukturen. Genusordningen – att män och kvinnor tilldelas olika sociala roller, som konstituerar ojämlika livsvillkor där kvinnan underordnas den manliga normen – är en sådan struktur. Etnicitet är en annan, inte lika tydlig i konturerna men fullt märkbar.

De olika ojämlikheterna rör sig efter delvis olika axlar men är invävda i varandra. Klassmönstret förklarar varför LO-kvinnorna genomsnittligt har lägre löner än SACO-kvinnorna – men inte varför LO-kvinnorna i genomsnitt har lägre löner än LO-männen. Invandrare och svenskfödda i låglöneyrken står på samma sida om klassklyftan, med samma upplevelser av underordning och brist på makt över det egna livet. Men att invandrare har genomsnittligt högre arbetslöshet än svenskfödda, att invandrare likaväl som invandrades barn hamnar sist i kön till nya jobb, att invandrare oftare än svenskar arbetar under sin utbildningskompetens kan inte förklaras med klassmönster.

Arbetarrörelsen var länge tämligen blind för jämställdhetsfrågorna, just av skälet att jämlikhet definierades enbart i klasstermer. Klassanalysen blev till ett människens alibi att slippa se könsorättvisorna – och ta itu med sina egna diskriminerande attityder. På samma sätt finns risken att vi idag gör klassbegreppet till ett alibi för att slippa se att invandrare i stor utsträckning har sämre möjligheter än infödda svenskar, beroende på att de inte stämmer med det som uppfattas som normen, det svenska. Och därmed kanske att slippa att ta itu med våra egna attityder och fördomar?

I vissa avseenden slår kön, etnicitet och sexuell läggning hårdare än klass, nämligen när det gäller frågan om personlig säkerhet i dess yttersta form – rätten att slippa direkta fysiska angrepp mot den egna personen. Det finns ingen klassbaserad motsvarighet till det könsrelaterade våldet och trakasserier, det rasistiska våldet och våldet mot de homosexuella

De olika faktorer som skapar över- och underordning – klass, kön etnicitet – går därför inte att rangordna. Visst stärks LO-kvinnornas, och invandrades, position av åtgärder, som minskar klassklyftorna. Men om könsorättvisorna, eller den etniska diskrimineringen, fortfarande lever kvar, kommer det fortfarande att vara så att de har snävare valmöjligheter och mindre rörelsefrihet än de svenska männen.

Vi anser det av avgörande betydelse att socialdemokratin ser att kampen för jämlikhet måste föras efter flera olika linjer, och att det finns andra strukturella förklaringar till ojämlikhet än underordning i arbetslivet. Det innebär på intet sätt att klassbegreppet förs i bakgrunden. Det innebär att se att dessa ojämlikheter är invävd i varandra, och att den ena inte framgångsrikt kan angripas utan att samtidigt uppmärksamma den andra.

Vi skriver i vårt förslag att det är flera olika faktorer som skapar ojämlikhet men det grundläggande mönstret är gemensamt: Individen blir inte sedd som person och får inte utvecklas i enlighet med egna val. Valen underordnas individens tillhörighet till en viss grupp, bestämd av klass, kön eller etnicitet, av funktionshinder, ålder eller sexuell läggning.

Det är detta sammanfallande mönster, som gör att vi lägger resonemangen om de olika ojämlikheterna i ett gemensamt avsnitt, under en gemensam rubrik. Självklart måste socialdemokratin ha konkreta handlingsprogram för var och en av dessa sektorer, något som också framgår av förslaget till politiska riktlinjer för kongressperioden. Men när det gäller själva den ideologiska utgångspunkten är det viktigt att se just det gemensamma i mönstret, för att därmed se att kampen för jämlikhet måste föras på många olika arenor, som alla ändå hör ihop: kampen mot klassklyftor, mot könsorättvisor, etnisk diskriminering, diskriminering pga sexuell läggning, särbehandling av funktionshindrade, åldersorättvisor osv. Att ange det är inte, som motion 52 misstänker, någon förmånskatalog för olika grupper, där bara svenska vita heterosexuella män under 50 år lämnas utanför. Ska man driva jämlikhetspolitik är första steget givetvis att identifiera ojämlikheterna och deras mekanismer, och det är vad ”uppräknings” av de olika grupperna syftar till.

Motion 183 vänder sig mot synsättet att socialdemokratin politik måste kunna möta behoven både hos dem som redan står fria, och dem som alltfjänt är drabbade av orättvisor. Vad denna mening uttrycker är den klassiska principen för den generella välfärdspolitik: det är när alla har utbyte av den, som alla är beredda att vara med och betala - om med det också göra det möjligt att skydda särskilt utsatta grupper. Jämlikhetspolitik måste, som vi skriver i programförslaget, alltid utgå från behoven hos dem som är drabbade av ojämlikheterna. Men om jämlikhetspolitiken ska bli hållbar, måste den uppfattas som riktig av stora väljargrupper. Det förutsätter att den upplevs som ett gemensamt projekt, med rättigheter likaväl som skyldigheter för alla.

2 Mångfald och valfrihet

Motion 61:1 vill stryka ordet ”mångfald” i beteckningen ”jämlikhet och mångfald”, med motiveringen att denna sammansättning är förvirrande, eftersom mångfald i viss fall kan leda till ojämlikhet. Motion 65:1 (Lunds arbetarekommun) yrkar att begreppet ”jämlikhet i mångfald” och rubriken ”Välfärdspolitik: att fördela möjligheter och livschanser”

utmönstras. Motionären undrar vad i fridens dar jämlikhet i mångfald är, och tycker att välfärdspolitikens idé är jämlikhet, inte att fördela möjligheter rättvist. Motion 71 (Arvika arbetarekommun) föreslår en ny skrivning av inledningen till avsnittet om mångfald som tydligare uttrycker kraften och viljeinriktningen. Motion 74:3-5 (Örebro arbetarekommun) yrkar (3) att ordet "mångfald" i största möjliga mån byts ut mot "rättvisa" eller "solidaritet", (4) att frågan om jämställdhet mellan könen, ett mångkulturellt Sverige, frågan om funktionshindrades rättigheter etc framställs mer som en fråga om rättvisa och solidaritet och mindre som en fråga om valfrihet och mångfald samt (5) att skrivningarna kring rättvisa-jämlikhet-solidaritet förstärks medan skrivningarna kring frihet-valfrihet-mångfald tonas ned. Motionen anser att den socialistiska idétraditionen mer betonar jämlikhet och solidaritet än frihet, och detta måste framgå av partiprogrammet, för att därmed dra upp gränsen mot socialliberalismen. Motion 9:6 yrkar att jämställdhet och jämlikhet lyfts fram bättre.

Motion 73 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) undrar i en motion utan beslutsyrkande vad mångfald är och i vilka ordböcker det står. Motionären anser att rubriken bör vara "rättvisa, jämlikhet, solidaritet". Motion 31:3 (Hallsbergs arbetarekommun) vill att ord som mångfald och valfrihet tydligt ska definieras.

Ordet "mångfald" är en sammansättning med den gamla svenska efterleden -fald, som går igen i begrepp som Trefaldighetsdagen eller "ett fyrfaldigt leve". Stavelsen - som är släkt med danskans felles, gemensam - betecknar en grupp av individer/föremål, som är fristående från varandra men likväl sammanhållna just som grupp. "Mångfald" i det jämlikhetsperspektiv vi använder ordet betyder alltså en stor grupp av individer, som alla är fristående, självständiga individer men likväl förbundna med varandra i det gemensamma samhället. "Jämlikhet i mångfald" betyder att vi alla är lika, men ändå får vara olika

"Mångfald" är inget nytt ord inom socialdemokratien. Ernst Wigforss avslutar sin bok Socialism i vår tid (1953) med dessa ord: "Inte likriktning och likformighet utan all den mångfald som kan gå tillsammans med det grundläggande behovet av mänsklig solidaritet och med allas lika rätt till personlig utveckling, hör till bilden av det bättre samhälle som vi vill pröva oss fram emot."

Det finns inom socialdemokratien en rädsla för att olikheter alltid leder till ojämlikheter. Det beror på att vi så länge enbart definierat jämlikhet i klasstermer. I ett klassperspektiv är oftast olikheter just ojämlikheter: i ekonomiska resurser, i utvecklingsmöjligheter, i rörelsefrihet på jobbet. Sådana olikheter ska alltid bekämpas. Men i de andra perspektiv på jämlikhet, som nyss diskuterats, kan man inte sätta ett sådant likhetstecken. Där är det snarare så att kravet på likhet skapar ojämlikhet. Om invandrare i alla avseenden måste bli som infödda svenskar, om kvinnor måste

vara som män, om funktionshindrade hela tiden mäts mot de icke-funktionsstörda, om heterosexualitet är normen för all samlevnad – då får vi inte jämlikhet. För då är det alldeles för många som måste anpassa sig efter normer som inte stämmer med deras egna val och deras egna förutsättningar.

Vi menar att socialdemokratin måste erkänna just att jämlikhet många gånger förutsätter olikhet – inte vad gäller samhällsinflytande eller sociala förmåner, men väl vad gäller det egna livet och de egna livsvalen.

Som Per Albin Hansson skrev: ”Jämlikhet betyder likställighet med icke likformighet, lika rättigheter och möjligheter för alla och envar, men intet tvång till att använda dem på alldeles samma sätt (...) Jämlikheten skall icke leda till jämstrukenhet, den skall i stället låta allting växa efter sin egenart”

Värdeord kan alltid bli föremål för debatter. En moderat och en socialdemokrat tolkar inte begreppet ”frihet” på samma sätt. Vissa värdeord kan därför, beroende på vems tolkning som dominerar dagsdebatten, uppfattas som rent partipolitiskt färgade. Just ”frihet” har de senaste decennierna av många kommit att uppfattas som ett högerord, därför att det betonas så starkt av moderaterna. Programkommissionen anser dock inte att det finns anledning att överlämna detta ord till den politiska högern. Historiskt sett är ”frihet” ett vänsterord, som när det först dök upp i politisk debatt väckte starka reaktioner på högerhåll.

Det stämmer inte, som motion 74 skriver, att arbetarrörelsen mer betonat jämlikhet än frihet. De tre begreppen, frihet, jämlikhet och solidaritet har över huvud taget ingen inbördes rangordning utan hör ihop, vilket tydligt uttrycks i förslaget till nytt parti-program.

Frihet var ett vanligt tema i den framväxande arbetarrörelsens agitation, eftersom arbetarklassen faktiskt var just ofri. Ernst Wigforss återkom ofta till frihetsbegreppet, och skrev bl a i en Tiden-artikel 1949 att inom socialismen ryms ”också en lidelse för individens frihet, som hotar att spränga alla former för kollektivism utanför en rent frivillig samverkan”. Ingvar Carlsson sade i sitt sk frihetstal inför Göteborgs arbetarekommun 1983 att ”Låt oss slå fast, en gång för alla, att när vi talar om frihet så menar vi också individuell frihet. Frihet att pröva och söka, frihet att förkovra sig, frihet att finna den egna lyckan. Men däremot inte frihet att utnyttja andra människor, att utnyttja sin styrka mot de svaga (...)”

Det som skiljer arbetarrörelsen från liberalismen är inte värderingen av frihetsbegreppet, utan kopplingen till jämlikhet: jämlikheten är frihetens förutsättning, eftersom ojämlikhet med nödvändighet innebär att somliga är mindre fria än andra. Jämlikhet, i sin tur, handlar om friheten att styra det egna livet och påverka det samhälle man lever i. Friheten att styra det egna livet – jämlikheten – innebär att människor inte kan tvingas in i identiskt lika former och mönster. Jämlikheten kräver reala möj-

ligheter och reala förutsättningar att välja sina egna mönster, utan att det leder till socialt underläge

Detta innebär att socialdemokratins frihetsdebatt inte bara handlar om individens möjligheter, utan också om att skapa sådana samhällsliga strukturer, att människor kan välja fritt. Här går också en skillnad mot liberalismen, där det strukturella, samhällsliga, perspektivet på individens frihet är svagt utvecklat.

”Valfrihet” tycks också av många tolkas som ett borgerligt ord. Men återigen är det ett begrepp det inte finns skäl att överlämna till borgerligheten. Mycket i klassisk socialdemokratisk politik har handlat just om att ge människor möjlighet att välja: Skolformerna, som syftat till att ge alla ungdomar möjlighet att välja utbildning efter egna framtidsdrömmar. Vuxenutbildningen som gett människor möjligheter att välja nya banor i livet. Arbetsmarknadspolitiken som gett människor möjlighet att välja ny yrkesinriktning i stället för att tvingas acceptera jobb även på dåliga villkor för försörjningens skull. Pensionsreformerna som stegvis gett också de äldre möjlighet att välja hur de vill leva sitt liv.

Inför 1962 års valrörelse skrev Tage Erlander en debattbok med titeln Valfrihetens samhälle, där han utvecklade just detta tema, hur socialdemokratisk politik vidgat den enskilda människans valfrihet – eller om man så vill, den enskildes makt över det egna livet.

Erlander hade två poänger. Den ena var att samhällsliga insatser hade ökat den enskildes valmöjligheter, inte minskat dem som borgerligheten (då också) påstod. Den andra poängen var just att markera valfriheten som ett värde i socialdemokratisk politik, helt enkelt därför att valfrihet betydde ökade möjligheter för vanliga löntagare att bestämma hur de ville leva sina liv. Erlander skrev om det fortsatta arbetet: ”När samhället blir rikare, skapas möjligheter att i större utsträckning än som tidigare varit möjligt anpassa samhällsinsatserna efter individens särskilda förutsättningar och intressen och därmed vidga de enskilda människornas valfrihet”.

Det handlar inte om att öka den ”valfrihet” som ligger i rätten att skaffa sig mer och bättre än andra i kraft av stora ekonomiska resurser, som motion 77 befarar. Det handlar om att ge alla, oberoende av inkomst, möjlighet att välja genom att inom den skattefinansierade välfärdens ram erbjuda olika alternativ. Den ”valfrihet” som handlar om ökad segregation kan socialdemokratien aldrig godta. Därför är det självklart, som vi skriver om välfärdspolitiken, att skola, vård och omsorg ska vara tillgängliga för alla, oberoende av inkomst, på lika villkor och lika hög kvalitet. Det förutsätter skattefinansiering, det förutsätter politisk kontroll över pengarnas fördelning och det förutsätter att vinstintresset inte är styrmedel.

Men vi har alltså inte skäl att låta borgerligheten definiera ordet valfrihet, och med det glömma alla de andra aspekterna. Människor är olika.

Det som passar den ena passar inte den andra. Den valfrihet programförslaget slår fast handlar om att öka människors möjlighet att hitta den form som bäst passar de egna behoven och önskemålen. Olika pedagogiska former i skolan, eller olika behandlingsformer inom vården, kan vara nödvändiga för att alla ska ha likvärdiga förutsättningar att nå samma mål. Olika livsmönster, olika livsstilar och olika kulturtraditioner är inget hot mot jämlikheten – tvärtom ökar det möjligheterna för människor att forma sitt liv enligt egna önskningar i stället för att styras av andras. Hotet mot jämlikheten ligger inte i olikhet och mångfald, hotet ligger i klasskrankor, könsrollschabloner, etniska fördomar, sexuell diskriminering och religiös eller kulturell intolerans. Det är de hoten som ska bekämpas, inte valfriheten som sådan.

Vi ser alltså inga skäl att, som motion 74 tona ned begreppen som mångfald och valfrihet till förmån för rättvisa och solidaritet. Motionens skrivningar förutsätter att mångfald och valfrihet står i automatisk motsättning till jämlikhet och solidaritet. Det stämmer inte.

Frihet, jämlikhet och solidaritet går in i varandra. Det går följaktligen alltid att diskutera om det är frihet, jämlikhet eller solidaritet som motiverar en viss politik. Men vi anser att krav som de homosexuellas rättigheter eller de funktionshindrades primärt är en jämlikhetsfråga. Det är inte förmåner som majoriteten av befolkningen av generositet och solidaritet ska ge ”de andra”, minoriteterna – det är rättigheter som dessa ”andra” har i kraft av principen om alla människors lika värde. Och som majoriteten helt enkelt har skyldighet att respektera.

3 Klass

Motion 4:11 (Landskrona arbetarekommun) yrkar att klassanalysen ska utgöra grunden för partiets samhällsanalys. Motion 43:2 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar att klassbegreppet ska återföras i programförslaget. Motion 95:1 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar att klassbegreppets betydelse för partiets samhällsanalys förtydligas och prioriteras i förhållande till andra orättvisor. Motion 1:8 (Skånes partidistrikt) vill att klassanalysen ska göras tydligare, och att de ökande klassklyftorna ska . Motionen anser att det inte finns någon motsättning mellan att vara ett klassparti i den meningen att vi företräder löntagarnas intressen, och att vara ett värdeparti. Motion 77:1 (Kalix arbetarekommun) vill att det i partiprogrammet ska skrivas in att socialdemokratin motverkar klassklyftorna.

Klassbegreppet fanns på flera ställen också i kommissionens första förslag men inte som ett samlat avsnitt, vilket givetvis var fel. Vi har sammanfört och förtydligat resonemangen kring klassbegreppet i ett nytt avsnitt, ”Nya klassmönster”. I avsnittet ”En vidgad jämlikhetsanalys” slås fast att klassbegreppet alltså är central för förståelsen av ojämlikhetens problem. Klassbundna skillnader tas upp i flera olika avsnitt, bland avs-

nittet om dagens Sverige och kunskapssamhället. Avsnitten ”En demokratisk ekonomi” och ”Arbete och tillväxt” behandlar politiken för att förändra de maktstrukturer, som ligger till grund för klassklyftorna. Förslaget slår fast att i konflikten mellan arbete och kapital står socialdemokratin alltid på arbetets sida.

Frågan om klassanalysens överordnade roll behandlas under punkt 1 i detta utlåtande.

4 Feminism

Motion 60 (Umeå arbetarekommun) yrkar att feminismen ska skrivas in i partiprogrammet. Motion 42:2 (Luleå arbetarekommun) yrkar att mening- en om att socialdemokratin är ett feministiskt parti ska strykas, eftersom vänsterpartiet redan gått ut med denna beteckning. Motion 66 (Luleå arbe- tarekommun) yrkar att den feministiska analysen ska skrivas in i partiopro- grammet . Motion 69 (Staffanstorps arbetarekommun) vill att skrivningen om det feministiska synsättet ska lyda ”Med denna skrivning är vi i sam- klång med de feministiska idéerna”, med motiveringen att begreppet ”femi- nism” är oklart och att partiet därför bör använda en mer försiktig formu- lering. Motion 68 (Örebro arbetarekommun) yrkar (1) bifall till skrivning- en i programförslaget om socialdemokratin som ett feministiskt parti och (2) att den feministiska analysen ska genomsyra hela programmet. Motion 75 (Uppvidinge arbetarekommun) yrkar (1) att ordet feministisk ska utgå ur programförslaget, med motiveringen att partiet är för jämlikhet samt att vi med beteckningen feministiskt kan sammanblandas med ett annat parti, samt (2) att partiet i grunden är ett jämställt parti. Motion 76:1 (Malmö arbetarekommun) vill att det i partiprogrammet ska skrivas in att vi är ett feministiskt parti. Motion 9:7 yrkar att feminism lyfts fram och ges en bätt- re och tydligare utformning för att vinna gehör i det svenska samhället. Motion 59 (Trelleborgs arbetarekommun) vill (1) att programmet klart ska ange vad vi menar med feminism samt (2) att uttrycket ”genusordning” ska förklaras i programmet. Motion 79 (Uppsala arbetarekommun) yrkar (1) på ett tillägg ”socialdemokratin tar avstånd från de tänkesätt som hänvisar till biologiska olikheter för att legitimera sociala skillnader mellan könen” samt (2- 4) på ett antal tillägg rörande jämställdhetsarbetet i barnomsorg och skola samt om våldet mot kvinnor. Motion 56:6 och 12 (Stockholms arbe- tarekommun) vill att avsnittet om feminism förstärks och förtydligas, samt att analysen av genusarbetsdelningen skärps och kvinnans strukturella underordning erkänns som ett problem. Motion 67:1 (enskild, Stockholms arbetarekommun) yrkar att socialdemokratin ska vara ett feministiskt parti och att den feministiska analysen skriva in i partiprogrammet. Motion 33 (Katrineholms arbetarekommun) vill att valet att kalla socialdemokratin feministiskt noggrant ska övervägas och i det fall ordet ska vara kvar det ska klargöras vilken inriktning inom feministisk teoribildning partiet anser sig tillhöra.

Motion 185 (enskild, Lunds arbetarekommun) anser i en motion utan beslutsformulering att ordet feminism ska utgå. Motion 78 (enskild, Uppsala arbetarekommun) anser i motionstexten men utan preciserat yrkande att etiketter som att socialdemokratin är ett feministiskt parti är olyckligt insnävande och att andra skrivningar bör väljas för att markera samklangen med de feministiska tankegångarna.

Ett argument mot begreppet "feminism" att andra partiet redan tagit upp beteckningen. Att andra partier också ser att genusordningen är en genomgående, ojämlikhetsskapande struktur är inget skäl att avvisa den. Genusordningen är en verklighetsbeskrivning, inte en värdering, och inget parti har ensamrätt till verklighetsbeskrivningar. Vi erinrar också om att det socialdemokratiska kvinnoförbundet, ungdomsförbundet och studentförbundet alla skrivit in feminismen i sina program flera år innan vänsterpartiet som första politiska parti tog upp beteckningen.

Flera motioner vill att partiprogrammet ska förtydliga vilken feministisk teori programförslaget äsyftar. Programförslaget markerar tydligt det som är kärnan i den feministiska analysen, dvs kvinnors genomgående, strukturella underordning. Vi har också, i enlighet med förslaget i motion 79:1, utvecklat detta genom att skriva in att socialdemokratin inte godtar att biologiska olikheter åberopas för att legitimera sociala skillnader mellan män och kvinnor. Vi vill samtidigt betona det vi nyss framhållit om att feminismen – kampen för jämställdheten – är en del av en större helhet, socialdemokratin överordnade jämlikhetsmål. Socialdemokratin feministiska analys är därmed sammanvävd med analyserna av övriga ojämlikhetsskapande struktur, exempelvis klass och etnicitet. Därför handlar det inte om att partiet ska ansluta sig till någon specifik, utanförstående feministisk teori. Det handlar om att bredda och fördjupa vår egen jämlikhetsanalys och integrera genusperspektivet i den samhällssyn, som redan är socialdemokratin.

Motion 68 yrkar att den feministiska analysen ska genomsyra hela programmet. Kraven att bryta könsbundna mönster eller strukturer, som håller kvar könsojämlikheter, återfinns på flera punkter i programmet, exempelvis avsnitten om kunskapssamhället, om välfärdspolitiken, om EU och om arbetslivet. Samtidigt gäller, som vi tidigare konstaterat, att feminismen är en del av socialdemokratin jämlikhetsbegrepp, och det är jämlikhetskravet, i alla dess aspekter, som ska präglade partiprogrammet. Avsnittet "Jämlikhet och mångfald" ligger som ett av de första avsnittet under huvudrubriken "Socialdemokratisk samhällssyn i dag". Med detta vill vi markera att detta är begrepp som ska genomsyra socialdemokratin politik inom alla de olika sektorer som beskrivs senare i programmet, utan att de olika aspekterna av jämlikhetskravet alltid särskilt måste anges. Det är dessutom ofta svårt att göra det utan att gå över gränsen till de mer konkreta och handlingsinriktade krav, som återfinns i riktlinjerna. De krav som förs fram i motion 79:2-4 täcks av förslaget till politiska riktlinjer.

Motion 9:6 vill öka utrymmet för den feministiska analysen. Motion 56:12-14 vill att partiprogrammet ska förstärka och förtydliga den feministiska analysen. Motion 67:1 vill att den feministiska analysen ska skrivas in i programmet.

Programförslaget anger tydligt det som är huvudpunkten i analysen, kvinnans strukturella underordning. Att detta, liksom andra ojämlikheter, är ett problem framgår tydligt av beskrivningarna av vad denna underordning innebär i form av insnävade livsval för både kvinnor och män. Självfallet är detta endast sammanfattande beskrivningar, som kan både breddas och fördjupas. Men partiprogrammet ska på ett begränsat utrymme innefatta huvudlinjerna i hela den socialdemokratiska politiken. Det betyder att det bara är möjligt att översiktligt och principiellt belysa var och en av de enskilda delarna i denna politik, särskilt med tanke på de många önskemålen om att partiprogrammet ska vara kort. Partiprogrammet får här, som på alla andra sektorer, kompletteras med andra program och annat partimaterial.

4 Sexuell läggning

Motion 56:34 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att skrivningarna om de homosexuellas rättigheter byggs ut och skärps upp.

Programförslaget slår fast sexuellt likaberättigande som den överordnade principen och att människor ska ha rätt att välja samlevnadsform utan att riskera diskriminering eller trakasserier. Detta följs upp i förslaget till politiska riktlinjer och i partistyrelsens förslag till utlåtande över homosexuellas rätt att prövas som adoptivföräldrar.

5 Funktionshinder, ålder

Motion 63 (Lunds arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska lyfta fram de funktionshindrade som de kompetenta personer de är. Motion 64 (Lunds arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska slå fast att de äldre är en resurs. Motion 179 (Huddinge arbetarekommun) vill att fördomar och diskriminering och fördomar mot personer med psykiska sjukdomar eller andra handikapp aktivt ska motverkas. Motion 56:13 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att ålderssegregation och diskriminering av äldre bör nämnas i samband med attityder och diskriminering på arbetsmarknaden. Motion 56:34 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att skrivningar om såväl fysiskt som psykiskt funktionshindrade införs

Vi har fört in skrivningar av det slag som motionerna 63 och 64 önskar. Ålderssegregationen fanns med i vårt första förslag och tas också upp i vårt slutliga förslag. Vi har också fört in skrivningar om psykiska funktionsstörningar och psykiska sjukdomar.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att bifalla motionerna 60, 61:1, 63, 64, 66:1, 43:2, 68:1, 71, 76:1, 59, 77:1, 179:2, 79:1 och 56:13 med hänvisning till programförslaget,
- 2 att anse motion 1:8 besvarad med hänvisning till programförslaget,
- 3 att anse motion 56:34 besvarad med hänvisning till programförslaget och förslaget till politiska riktlinjer,
- 4 att anse motion 55:1 besvarad med hänvisning till utlåtandet,
- 5 att avslå motionerna 65:1, 42:2, 69:1-3, 70, 75:1 och 52:1,
- 6 att anse motionerna 4:7, 95:1, 68:2 , 9:6, 56:6,12 och 14, 67:1 samt 80:1 besvarade med hänvisning till utlåtandet,
- 7 att anse motion 79:2-4 besvarad med hänvisning till förslaget till politiska riktlinjer.

För förslag till beslut om motionerna 183, 185, 186, 189, 73, 911 och 78 hänvisas till samlingsutlåtandet över de motioner, som saknar att-satser eller som sammanfattar synpunkter rörande flera av programmets avsnitt i en enda att-sats av innebörden att motionens synpunkter ska beaktas.

Välfärdspolitiken

Programkommissionens utlåtande över motionerna 85:1-3, 86:1, 7:3, 43:6, 87, 32:4, 65:2, (183), (185), (186), 74:2, 43:13, 89:1-2, 27:3, (189), (190), (78), 43:7-8, 13:6 att-satsens första del, 90, 91, 92:1-4, 56:36-39, 93:1-2, 94, 95:3-4, 1:9, 77:2-3, 96, 48:1, 97:1-4, 98, 99, 88:1, 83:2, 100, 101, 102:1, 103:1-2, 104:1-3, 42:6, 105:1, 106:1, 107, 61:2, 108, 109, 4:12-15, 81, 82, 138:2, 139, att-satsens andra del, 83, 84:2-3 och 355 (Avsnittet Välfärdspolitiken i förslaget till nytt partiprogram)

Motion 85:2-3 (Malmö arbetarekommun) föreslår att ett stycke ska tillföras som tydliggör att solidaritet, rättvisa och jämlikhet utgör värdegrunden för den offentliga sektorn (85:2) samt att privatiseringar av offentlig verksamhet i moderat tappning ej är önskvärda då de strider mot denna värdegrund (85:3). I motion 86:1 (Nacka arbetarekommun) föreslås att den offentliga sektorns betydelse för rättvisa, trygghet, jämställdhet och stabilitet understryks. Nästan likalydande förslag (demokrati istället för stabilitet) återfinns i motion 7:3 (Gagnefs arbetarekommun). I motion 43:6 (Jönköpings arbetarekommun) föreslås en omarbetning av texten i avsnittet välfärdspolitiken för att tydliggöra jämlikhetsperspektivet. Motion 32:4 (Kiruna arbetarekommun) föreslår att visionen om det goda samhället eller den moderna välfärden formuleras och tydliggörs. 65:2 (Lunds arbetarekommun) vill att skrivningarna om medborgarrätten och medborgaransvaret som grund för den offentliga verksamheten utvecklas enligt texten ovan. Motion 183 (Lunds arbetare-

kommun) vill i motionens brödtext, men utan preciserat yrkande, att programmet ska ta upp frågan om den offentliga sektorns utveckling, både med avseende på de alternativ den kan erbjuda medborgarna och med avseende på dess kvaliteter som arbetsplats. Den gemensamma sektorns betydelse från rättvisesynpunkt måste värnas. Motion 186 (Örebro partidistrikt) anser i motionens brödtext, men utan preciserat yrkande i attsats, att programmet måste bli tydligare när det gäller de prioriteringar som väntar inom välfärdspolitiken, och att den gemensamma sektorn måste vidareutvecklas.

Motion 74:2 (Örebro arbetarekommun) föreslår att avsnittet om välfärdspolitiken skrivs om för att tydliggöra att rättvisa också handlar om att korrigera orättvisor under hela livet och att politiska beslut behövs för att korrigera sociala- och ekonomiska klyftor. Liknande resonemang om att jämlikhetssträvandena omfattar hela livet är också grunden för ett yrkande på omskrivning av texten i avsnittet Social trygghet i motion 43:13 (Jönköpings arbetarekommun). Motion 87 (Eksjö Arbetarekommun) föreslår att det ska tydliggöras vad som är trygghet i praktisk politik i människors vardag.

Motion 89:1 (Örebro arbetarekommun) vill ha tydligare skrivningar i programförslaget om privatiseringar och dess konsekvenser. Motion 27:3 (enskild, Malmö arbetarekommun) föreslår att programmet tydliggör vikten av att värna den offentliga sektorn. Motion 89:2 (Örebro arbetarekommun) har en liknande skrivning om att slå vakt om den offentliga sektorn. Motion 43:8 (Jönköpings arbetarekommun) föreslår omarbetning av texter om valfrihet för att framhäva de gemensamma lösningarnas stora möjligheter för enskilda att utveckla sina livsprojekt. Motion 13:6 (enskild, Tyresö arbetarekommun) föreslår i attsatsens första del att socialdemokratien ska värna den gemensamma sektorn och motverka onödig privatisering.

Motion 85:1 (Malmö arbetarekommun) föreslår att kvalitetsuppföljningar och kvalitetssäkring för offentlig verksamhet ska utvecklas och motion 56:38 (Stockholms arbetarekommun) föreslår en beskrivning av socialdemokratins syn på kvalitet och inflytande inom offentlig sektor. Motion 108 (Jönköpings arbetarekommun) föreslår ett tillägg av en ny mening: Vi måste också förbättra arbetsförhållandena för personalen och därmed öka tillgänglighet och kvalitet.

Motion 91 (Eksjö arbetarekommun) föreslår att ordet "välfärdstjänster" ersätts med ett lämpligare ord där det förekommer och Motion 56:36 (Stockholms arbetarekommun) föreslår att begreppet välfärdstjänster ersätts med ordet välfärd. Motion 92:3 (Karlskoga arbetarekommun) föreslår att begreppet "välfärdstjänster" ersätts med "medborgarrätt". Motion 90:1 (Eksjö arbetarekommun) föreslår att begreppet "huvudman" i avsnittet "Välfärdstjänster" i det tidigare förslaget, ersätts med ett lämpligare begrepp.

Motion 93:1 (Arboga arbetarekommun) föreslår att välfärdssystemen även ska omfatta den som inte gjort ett aktivt val. Motion 94 (Eksjö arbetarekommun) föreslår att allas lika förutsättningar att välja tydligare markeras i programmet.

Motion 56:37 (Stockholms arbetarekommun) föreslår tydligare betoning av det offentliga ansvaret för vård, skola och omsorg samt att vinstintressena bör hållas borta från vård och omsorg. Motion 43:7 (Jönköpings arbetarekommun) föreslår att texten under välfärdspolitiken (sidorna 23-24 i förslaget) tillförs en skrivning om att vinstuttag från skola, vård och omsorg är oacceptabelt vid gemensam finansiering. Motion 95:3-4 (Jönköpings arbetarekommun) föreslår dels att vinstuttag i offentlig verksamhet bör undvikas och dels att alternativa driftsformer alltid bör underställas politisk prövning på berörd nivå. Motion 1:9 (Skånes partidistrikt) föreslår att programförslaget ska präglas av vad som anförts i motionen om alternativa driftsformer, vinstdriven verksamhet inom välfärden och skolor på religiös grund. Motion 93:2 (Arboga arbetarekommun) föreslår att skrivningar om valfrihet och alternativa driftsformer tydliggörs. Motion 77:2-3 (Kalix arbetarekommun) föreslår att vård, skola, omsorg bör ske i samhällets regi (77:2) samt att där privatdrift förekommer ska kontrollen skärpas (77:3). Motion 92:1-2,4 (Karlskoga arbetarekommun) föreslår att stöd ska uttalas för att skola och vård i huvudsak ska bedrivas inom den gemensamma sektorn (92:1) och att alternativen ska vara personaldrivna eller brukarstyrda utan vinstintresse som enda drivfjäder (92:2) samt att slå vakt om den allmänna skolan som mötesplats över sociala och etniska gränser (92:4). Motion 96 (Danderyds arbetarekommun) efterlyser en tydlig skrivning med innebörden att valfrihet och mångfald i form av privat verksamhet inte får införas på bekostnad av kvaliteten i de offentliga verksamheterna inom vård, omsorg och skola. Motion 48:1 (Salems arbetarekommun) föreslår att programförslaget får en utformning som hejdar privatiseringen och tillgodoser alla människors lika värde. Motion 97:1-4 (Lunds arbetarekommun) föreslår att verksamheterna inom förskolan och äldreomsorgen i huvudsak skall vara kommunala (97:1), att endast verksamheter som tillför ett värde utöver vad den kommunala kan erbjuda skall få drivas med kommunala medel. Undantag kan vara skol- eller vårdformer av speciell karaktär eller med annan metodik (97:2), att fristående för- och grundskolor inte skall accepteras om de drivs i vinstsyfte (97:3) samt att fristående för- och grundskolor inte ska accepteras om de drivs av religiösa, etniska eller politiska grupperingar 97:4). Motion 355 (Västerviks arbetarekommun) yrkar i flera att-satser att programförslaget inte ska slå fast möjligheten till ekonomiskt stöd till privata alternativ, att privata företag inte ska driva vård, skola och omsorg med offentliga medel och att den offentliga sektorn ska utvecklas och erbjuda fler utformningar att välja mellan. Motion 82 (Vetlanda arbetarekommun) föreslår en ny skriv-

ning om välfärdstjänsterna, innebärande att meningen om möjlighet att välja även privata alternativ stryks. Motion 138:2 (Jönköpings arbetarekommun) vill att valfriheten i huvudsak ska tillgodoses inom det offentliga skolväsendet och att privata alternativ ska medges endast i undantagsfall, dock ej i vinstsyfte.

Motion 98 (Arboga arbetarekommun) föreslår ett tillägg av text: Vid privatiseringar av olika tjänster inom kommunen, bör det vara en stark restriktivitet vad gäller hemtjänster, med hänsyn till risk för en urholkning av kvaliteten samt brist på kontinuitet. Motion 105:1 vill att ett absolut förbud mot friskolor på grund- och gymnasieskolnivå skrivs in i programförslaget. Motion 99 (Skutskär-Älvkarleby arbetarekommun) vill ha in en skrivning med innebörden att vård, skola, omsorg i huvudsak ska drivas i samhällets regi samt att skolor och sjukhus ej ska få drivas av vinstgivande företag. Motion 88:1 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) vill att privatisering av s k välfärdstjänster ska vara starkt begränsade. Motion 83:2 (Borlänge arbetarekommun) föreslår att den tunga basen i samhällstjänster även framgent skall utgöras av stat och kommun. Motion 100 (Borås arbetarekommun) föreslår att välfärdstjänsterna i huvudsak ska drivas i samhällelig regi och att den enskilde ska ha stora möjligheter att få den typ av vårdform eller den pedagogiska modell som passar bäst. Motion 101 (Ronneby arbetarekommun) förordar ett ändringsförslag med innebörden att förutsättningen för ekonomiskt stöd till andra alternativ än kommun/landsting ska vara att de drivs som kooperativ utan vinstintresse. Motion 139, att-satsens senare del, (Piteå arbetarekommun) anser att statlig och kommunal styrning är en förutsättning för jämlika möjligheter till god utbildning.

Motion 102:1 (Strömsunds arbetarekommun) föreslår textändringar av ett helt stycke där de huvudsakliga förändringarna innebär att alternativen till offentlig regi, för att erhålla ekonomiskt stöd ska var demokratiskt styrda, exemplifierat med kooperativ, att de inte får drivas med privata vinstintressen samt en specificering av att detta även inbegriper anordnare av enskilda kurser och fortbildning som upphandlas av kommun.

Motion 103:1-2 föreslår i två att-satser strykningar i programtext, i båda fallen med innebörden att skrivningar om valfrihet och olika alternativ helt utgår. Motion 104:1-2 (Skellefteå arbetarekommun) föreslår likaså två strykningar med innebörden att möjligheten till ekonomiskt stöd till alternativa driftsformer samt kravet på att regelverk ska vara neutrala i förhållande till driftsformen, utgår. Tredje att-satsen i 104 vill att texterna ska rensas från nyliberala idéer som ska ersättas med tydliga socialdemokratiska värderingar där grundläggande behov inte ska vara föremål för privata vinstintressen. Motion 42:6 (Luleå arbetarekommun) föreslår en ny skrivning: Eftersom välfärdstjänsterna finansieras över skatten ska dessa pengar inte gå till vinst i privata företag. Motion 106:1

(Burlövs arbetarekommun) föreslår att det skrivs in i programförslaget att skola, vård och omsorg, den sociala trygghetssektorn, skall fortsättningsvis gemensamt ägas av medborgarna och inte får konkurrensutsättas och/eller privatiseras. Motion 107 (Piteå arbetarekommun) föreslår att det i programförslaget ska fastslås att kommuner/landsting ska vara huvudmän för vård, skola och omsorg. Motion 61:2 (Skellefteå arbetarekommun) föreslår en ändring med lydelsen: Vi vill att alla ska ha lika tillgång till välfärdstjänster som vård, skola och omsorg av hög kvalitet, oberoende av de egna inkomsterna. Vi vill att det ska finnas olika alternativ som motsvarar de behov som krävs i livets olika skeden. Välfärdstjänsterna ska finansieras över skatten. Medborgarna ska gemensamt genom sina förtroendevalda organ styra över verksamheten. Vård, skola och omsorg är ett gemensamt intresse och skall utföras i samhällets regi, och inte vara föremål för privata alternativ.

Motion 4:12-15 (Landskrona arbetarekommun) yrkar att programförslaget ska problematisera vinstdrivande sociala tjänster, att programmet ska ta upp sambandet mellan demokrati och privatisering och att det däremellan föreligger en konflikt, att välfärden är en social rättighet och inte en social service och att välfärden ska vara demokratiskt styrd.

Motion 56:39 (Stockholms arbetarekommun) yrkar på att stycket om den fria etableringsrätten för privata företag inom offentlig sektor (sic!) utgår.

Motion 83:1 (Borlänge arbetarekommun) yrkar att det i programförslaget ska framgå att skillnaderna mellan olika landsting och kommuner ska utjämnas.

Motion 517 (Piteå arbetarekommun) vill att tandvård jämföras med övrig hälso- och sjukvård. Motion 109 (Burlövs arbetarekommun) vill att det tillfogas att tandvårdsförsäkringen ska ingå i den allmänna hälso- och sjukvårdsförsäkringen och därmed finansieras skattevägen. Motion 84:2-3 (Hallsbergs arbetarekommun) yrkar att den som drabbas av skada eller sjukdom genom sitt arbete inte ska drabbas av ekonomisk förlust samt att försäkringarna avseende omställning på arbetsmarknaden och arbetsskada/sjukdom ska finansieras genom avsättning från produktionsresultatet. Motion 81 (Burlövs arbetarekommun) yrkar på ett tillägg om ett samhällsligt och värdesäkrat pensionssystem som garanterar en värdig trygghet vid sjukdom och ålderdom.

Motion 183 (Lunds arbetarekommun) skriver i motionstexten att den offentliga sektorn måste utvecklas, som arbetsplats och för att erbjuda olika alternativ till medborgarna. Motion 185 (enskild, Lunds arbetarekommun) vill i motionstexten, men utan yrkande i att-sats, att mening- en om valfrihet och alternativ ska utgå, och att de offentliga verksamheterna inte får styras av vinstintresset. Motion 186 (Örebro partidistrikt) är i motionstexten, men utan yrkande i att-sats, tveksam till alternativa driftsformer. Motion 189 (Falu arbetarekommun) skriver om bristerna i

den sociala tryggheten i dag och att socialdemokratiens framtid beror av att vi kan försvara den generella välfärdspolitikerna. Motion 190 (enskild, Järfälla arbetarekommun) är i motionstexten, men utan yrkande i att-sats, kritisk mot fristående skolor. Motion 78 (enskild, Uppsala arbetarekommun) är i motionstexten, men utan yrkande i att-sats, likaså kritisk till de fristående skolorna och den segregation de leder till.

I vårt första förslag behandlades välfärden på tre ställe, dels avsnittet "Välfärdspolitikerna: att fördela möjligheter och skapa mångfald" (sidorna 23-25) och dels avsnittet "V Inför framtiden, 8. Social trygghet (sidorna 70-71) och 9. Välfärdstjänster (sidorna 72-73). I det nya förslaget behandlas välfärdspolitikerna på ett och samma ställe och inrymmer de principiella resonemang en om välfärdspolitikerna. Inte minst gäller det synen på alternativa driftsformer, privatiseringar, entreprenader och vinst inom vården, skolan och omsorgen som sammantaget utgör det frågekomplex som flest motionerat om.

I inledningen till avsnittet "Välfärdspolitikerna" i det nya förslaget har kommissionen valt att lyfta fram principerna om frihet, jämlikhet och solidaritet som grunden för välfärdspolitikerna i enlighet med förslaget i motion 85:2 (Malmö arbetarekommun) och i linje med förslagen i motion 86:1 (Nacka arbetarekommun), motion 7:3 (Gagnefs arbetarekommun) och motion 43:6 (Jönköpings arbetarekommun). Några stycken längre ned i det nya förslaget klargörs också varför sociala nyttigheter som vård, skola och omsorg aldrig kan tillåtas reduceras till varor på en tjänstemarknad, då detta är oförenligt med kraven på solidariskt ansvarstagande. Ett konstaterande som ligger i linje med den tredje att-satsen i motion 85:3 (Malmö arbetarekommun). Programkommissionen föreslår att 85:2-3, 86:1 och 43:6 bifalles med hänvisning till programförslaget.

De principiella aspekterna på trygghetens betydelse för välfärdspolitikerna är också tydligt beskrivna i det nya avsnittet. Programkommissionen föreslår att 87 och 32:4 anses besvarade med hänvisning till programförslaget.

Inledningen till avsnittet "Välfärdspolitikerna" beskriver samtidigt den generella välfärdens princip i termer av ömsesidiga medborgerliga rättigheter och skyldigheter på ett sätt som väl anknyter till yrkandet i 65:2 (Lunds arbetarekommun) som vill ha skrivningar om medborgarrätten och medborgaransvaret som grund för den offentliga verksamheten. Längre fram i avsnittet finns också resonemang om den demokratiska styrningen av vård, omsorg och utbildning som till stora delar liknar resonemangen i den brödtext i motionen som att-satsen hänvisar tillbaka på. Motion 65:2 liksom motion 4:15 föreslås besvaras med hänvisning till programförslaget.

Vi skriver i vårt förslag att kraven på rättvisa, lika tillgänglighet och lika hög kvalitet är de överordnade principerna. Dessa mål har m a o prioritet över andra krav. Vad detta betyder i form av organisatoriska lös-

ningar eller vägningar mellan olika sektorers behov kan skifta mellan olika kommuner och mellan olika konjunkturlägen. Det är därför en fråga för den ständigt pågående demokratiska processen och kan inte slås fast en gång för alla i ett partiprogram.

Med skrivningarna i det nya förslaget, avsnittet "Välfärdspolitiken" anser programkommissionen att förslagen i motion 74:2 (Örebro arbetarekommun) och motion 43:13 (Jönköpings arbetarekommun) tillgodosätts. Båda dessa motioner föreslår att stycken skrivs om för att tydliggöra att välfärdspolitiken samt jämlikhetssträvandena omfattar hela livet. Programkommissionen föreslår således bifall med hänvisning till programförslaget.

Skrivningarna i det nya förslaget belyser konsekvenserna av att låta fördelningen av utbildning, vård och omsorg styras av marknadens prismekanism och utbudet av vinstintressen, vilket anknuter till förslaget i motion 89:1 (Örebro arbetarekommun) som vill ha tydligare skrivningar i programförslaget om privatiseringar och dess konsekvenser. Andra attsatsen i motion 89:2 yrkar på en särskild skrivning om att slå vakt om den offentliga sektorn. Det nya förslagets skrivningar som poängterar solidarisk skattefinansiering och samhällelig kapacitet för att erbjuda sociala tjänster, anser programkommissionen som ett tillgodoseende av yrkandet i motion 27:3 (enskild, Malmö arbetarekommun) som vill tydliggöra vikten av att värna den offentliga sektorn samt motion 43:8 (Jönköpings arbetarekommun) som föreslår omarbetning av texter om valfrihet för att framhäva de gemensamma lösningarnas stora möjligheter för enskilda att utveckla sina livsprojekt. Programkommissionen anser vidare skrivningarna tillgodoser första delen i attsatsen i motion 13:6 (enskild, Tyresö arbetarekommun) som berör värnandet av gemensam sektor, liksom yrkandet i motion 355:5 att utveckla alternativ inom den offentliga sektorn. Programkommissionen föreslår att motionerna 89:1, 27:3, 43:8 och 355:5 bifalls med hänvisning till programförslaget samt att 89:2 anses besvarad med hänvisning till programförslaget samt att 13:6 anses bifallen med hänvisning till programförslaget i den del som berör gemensam sektor.

Skrivningarna tydliggör att vård, skola och omsorg aldrig får betraktas som varor eller tjänster på en marknad. Trots att ordet "välfärdstjänster" som sammanfattande beteckning för vård, skola och omsorg får betraktas som etablerat i allmänna samhällsdebatten (se exempelvis rapporterna från Välfärdsbokslutet) har programkommissionen valt att göra beskrivningen med andra ord för att utesluta möjligheten av att läsaren ska kunna tolka in ett jämställande mellan dessa sociala nyttigheter och andra kommersiella tjänster. Motion 90 (Eksjö arbetarekommun) visar på motsvarande sätt att begreppet huvudman har kunnat missförstås, varför vi valt andra formuleringar i det nya förslaget. Motion 90 samt motion 91 (Eksjö arbetarekommun) som föreslår att ordet "välfärdstjäns-

ter ersätts med ett lämpligare ord där det förekommer, föreslås därför bifallas med hänvisning till programförslaget. På motion 92:3 (Karlskoga arbetarekommun) som vill byta ut "välfärdstjänster" mot "medborgarrätt", föreslår däremot programkommissionen avslag, då medborgarrätten omfattar betydligt mer än rätten till vård, skola och omsorg. Detsamma gäller om begreppet "välfärd", som motion 56:36 (Stockholms arbetarekommun) föreslår som ersättning för välfärdstjänster. Vi föreslår att denna motion anses besvarad med hänvisning till programförslaget.

De nya skrivningarna i avsnittet om välfärdspolitiken anknyter till flera av de resonemang som förekommer i brödtexten till motion 93:1 (Arboga arbetarekommun). Vi anser det dock inte nödvändigt att ta med dess första att-sats, att välfärdssystemen även ska omfatta den som inte gjort ett aktivt val; det gör de enligt gällande regler och det är den självklara utgångspunkt för all välfärdspolitik.

I det nya förslaget betonas att den offentligt finansierade verksamheten ska svara upp mot såväl de klassiska kraven på rättvisa och lika tillgång som nya krav på inflytande och valfrihet. För att svara upp mot olika behov och olika förutsättningar behövs olika alternativ. Enskilda alternativ ska inte kunna sortera bort elever och patienter efter ett lönsamhetstänkande. Programkommissionen menar att dessa resonemang i det nya programförslaget är en bättre beskrivning av socialdemokratiens syn på valfrihet än formuleringen i motion 94 (Eksjö arbetarekommun) som föreslår att allas lika förutsättningar att välja tydligare markeras i programmet. En sådan markering i programmet, menar programkommissionen skulle kunna tolkas som att individen är tvungen att göra ett aktivt val för att få tillgång till utbildning, vård och omsorg av bra kvalitet.

Programkommissionen föreslår att 93:1 och 94 besvaras med hänvisning till utlåtandet.

Med avsnittet "Välfärdspolitiken" i det nya förslaget till program har programkommissionen tydliggjort vilka värderingar som utgör den ideologiska grunden för välfärdspolitiken. Det har tydliggjorts varför de sociala tjänsterna inte kan reduceras till tjänster på en marknad och varför utbudet ska styras av behoven - inte av vinstintresset. Den solidariska finansieringen och de politiskt förtroendevaldas ansvar för fördelning och prioritering har fastslagits. Kraven på lika tillgänglighet, rättvisa, lika regelverk och lika kvalitet har lyfts fram som förutsättningar för offentlig finansiering av alternativa driftsformer. Vi har klargjort att stöden till alternativ alltid ska underkastas politisk prövning och aldrig utformas som någon sorts fri dragningsrätt på skattepengar. Dessa skrivningar ska ses som programkommissionens svar på det stora antal motioner som på ett eller annat sätt berört problemkomplexet alternativa driftsformer, privatiseringar och vinstintressen inom vård, skola och omsorg.

Programkommissionen har i sina skrivningar behandlat dessa frågor på det principiella och övergripande sätt som vi menar ska prägla programförslaget. Därför har vi valt att inte gå in i detalj på vilka konsekvenser på lagstiftning och regelverk som kan tänkas följa av de principiella ställningstagandena. Programkommissionen konstaterar att detta är högaktuella frågor och att utredningar, lagförslag etc med anknytning till detta kommer att hamna på riksdagens bord i en nära framtid. Frågan om vilka driftsformer som är lämpliga måste prövas med utgångspunkt från de krav och de mål som gäller för varje verksamhet för sig. Likaså tror vi att nya behov, nya förutsättningar och nya krav på vården, skolan och omsorgen, kommer att uppstå under den tidsperiod ett programförslaget förutsätts gälla, som i sin tur kommer att ställa nya krav på ändringar av lagstiftning och regelverk, som idag inte går att överblicka.

Några motioner har berört frågan om skolor och förskolor som drivs av religiösa, etniska och politiska organisationer. Programkommissionen konstaterar att redan idag ställer läroplanen samma krav på alla huvudmän vad avser värdegrunden, kritiskt tänkande och demokratisk fostran. Om det finns problem så är det snarare en fråga om tillämpningen av lagstiftning och regelverk och inte en fråga av principiell natur som hör hemma i programförslaget.

Programkommissionen föreslår att motion 56:37 (Stockholms arbetarekommun), motion 43:7 (Jönköpings arbetarekommun), motion 95:3-4 (Jönköpings arbetarekommun), motion 1:9 (Skånes partidistrikt), motion 93:2 (Arboga arbetarekommun), motion 77:2-3 (Kalix arbetarekommun), motion 92:1-2, 4 (Karlskoga arbetarekommun), motion 96 (Danderyds arbetarekommun), motion 48:1 (Salems arbetarekommun), motion 97:1-4 (Lunds arbetarekommun), motion 102:1 (Strömsunds arbetarekommun), motion 98 (Arboga arbetarekommun), motion 99 (Skutskär-Älvkarleby arbetarekommun), motion 88:1 (enskild, Jönköpings arbetarekommun), motion 83:2 (Borlänge arbetarekommun), motion 100 (Borås arbetarekommun), motion 101 (Ronneby arbetarekommun), 4:12 (Landskrona arbetarekommun) ska anses besvarade med hänvisning till programförslaget.

Programkommissionen föreslår vidare avslag på motion 103:1-2 då de strykningar som föreslås skulle innebära att socialdemokratin i sitt partiprogram inte uttryckte någon ståndpunkt om valfrihet och alternativa driftsformer. De strykningar som föreslås i motion 104:1-2 skulle på liknande sätt innebära att ingen ståndpunkt uttrycktes om ekonomiskt stöd (och villkoren för detta) till alternativa driftsformer, varför programkommissionen även här föreslår avslag.

104:3 föreslår att "nyliberala" idéer ska rensas ut, ersättas med socialdemokratiska värderingar och att grundläggande behov ej ska vara föremål för privata vinstintressen. För resonemang om vad som kan anses

nyliberalt och inte, hänvisas till utlåtandet om idéhistoria. Resonemangen om vinstintresset och de sociala tjänsterna är väl beskrivet i det nya programförslaget och detta utlåtande. 104:3 föreslås besvaras med hänvisning till utlåtandena.

Programkommissionens ställningstagande - att vinstintresset inte får tillåtas bli styrande inom vården, skolan och omsorgen - har sin grund i synen på dessa sociala tjänsters särställning. Det är enligt programkommissionen de sociala tjänsternas särart som är grunden för resonemang- et. Det är konsekvenserna för elever, patienter och omsorgstagare som blir oacceptabla om vinstintresset tillåts styra framför behoven, om marknadsvärdet tillåts ersätta människovärdet. Däremot anser inte programkommissionen att det är ett principiellt problem om skattepengar används för att betala verksamheter som utförs av privata och vinstdrivande företag. Problemet kärna är vinstintresset som drivkraft inom den sociala sektorn - inte huruvida de kronor och ören som utgör själva vinsten, i slutändan kan härledas tillbaka till skattebetalarkollektivet. Den principiella kritiken mot vinstintresset som styrmedel inom vård, skola och omsorg kan därför inte motiveras med att skattepengar i slutändan kan resultera i utdelning till aktieägare. Därför föreslår programkommissionen att motion 42:6 (Luleå arbetarekommun) som vill skriva in att eftersom välfärdstjänsterna finansieras över skatten ska dessa pengar inte gå till vinst i privata företag, avslås.

Motion 105:1 vill i programförslaget skriva in ett absolut förbud mot friskolor och i ytterligare tre motioner förekommer skrivningar som rimligen också måste tolkas som att inga andra alternativ utöver drift i kommunal- och landstingskommunal förvaltningsform, ska få förekomma. Det är motion 106:1 (Burlövs arbetarekommun) som föreslår att det skrivs in i programförslaget att skola, vård och omsorg, den sociala trygghetssektorn, skall fortsättningsvis gemensamt ägas av medborgarna och inte får konkurrensättas och/eller privatiseras och motion 107 (Piteå arbetarekommun) som föreslår att det i programförslaget ska fastslås att kommuner/landsting ska vara huvudmän för vård, skola och omsorg. Motion 61:2 (Skellefteå arbetarekommun) innehåller skrivningen att vård, skola och omsorg ”skall utföras i samhällets regi och inte vara föremål för privata alternativ”. Programkommissionen föreslår avslag på motionerna 105:1, 106:1, 107 och 61:2

Motion 56:39 (Stockholms arbetarekommun) yrkar på att stycket om den fria etableringsrätten för privata företag inom offentlig sektor utgår. Programkommissionen konstaterar att inget stycke om fri etableringsrätt för privata företag - varken bokstavligen eller innebördsmässigt - har funnits i det tidigare förslaget till partiprogram och föreslår därmed att motion 56:39 anses besvarad med hänvisning till utlåtandet.

Programkommissionen har med skrivningar i det nya programförslaget betonat kraven om lika tillgänglighet och kvalitet för alla samt att

samma regler ska gälla i alternativa driftsformer som i det offentligt drivna verksamheterna. Programkommissionen delar uppfattningen som uttrycks i motion 85:1 (Malmö arbetarekommun) som föreslår att kvalitetsuppföljningar och kvalitetssäkring för offentlig verksamhet ska utvecklas, men kommissionen menar att det i programförslaget räcker med att uttrycka dessa principiella ställningstaganden vad gäller kvalitetsaspekten på offentligt finansierad verksamhet. Motion 56:38 (Stockholms arbetarekommun) tar också upp kvalitetsaspekterna men även inflytandeaspekterna i offentlig sektor. Liknande resonemang finns i motion 108 (Jönköpings arbetarekommun) som föreslår en skrivning om förbättrade arbetsförhållandena för personalen som därmed ökar tillgängligheten och kvalitén. Det nya programförslaget belyser inflytandeaspekten ur demokratisk-, brukar- och personalperspektiv.

Programkommissionen föreslår därför att 85:1, 56:38 och 108 besvaras med hänvisning till programförslaget.

Betydelsen av ett kommunalt inkomst- och kostnadsutjämningsystem ingår i programkommissionens förslag och besvaras i yrkandet över motion 83:1.

Socialförsäkringarna

Två motioner, 517 (Piteå arbetarkommun) och 109 handlar om tandvården med inriktningen att tandvård bör likställas med övrig hälso- och sjukvård. Båda motionerna vill ha in dessa resonemang i den mer handlingsinriktade delen av det tidigare programförslaget (Inför framtiden) som i det nya programmet har utgått. Till följd av denna förändring av programmets struktur har resonemangen komprimerats till mer övergripande, allmängiltiga och principiella resonemang kring de sociala tjänsterna och socialförsäkringarna. Några resonemang om de olika verksamheterna inom hälso- och sjukvården eller den mer precisa utformningen av olika socialförsäkringar finns inte i det nya förslaget. Programkommissionen menar därför att tandvården istället kan få en mer rättvisande behandling i de riktlinjer som ska utgöra partiets mer handlingsinriktade styrdokument. I förslaget till riktlinjer finns resonemang om tandvården och motionerna har utgjort en del av underlaget för utformandet av dessa riktlinjer.

Arbetskadeförsäkringen och arbetslöshetsförsäkringen tas upp i motion 84:2-3 (Hallsbergs arbetarekommun), och pensionssystemet och sjukförsäkringen i motion 81 (Burlövs arbetarekommun). De frågor motionerna tar upp behandlas i förslaget till politiska riktlinjer. Motionerna har överlämnats som underlag till dem som arbetat med att ta fram riktlinjeförslaget.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta

- 1 att motionerna 85:2-3, 86:1, 7:3 och 43:6 bifalles med hänvisning till programförslaget.
  - 2 att motionerna 87, 32:4, 4:15 och 65:2 anses besvarade med hänvisning till programförslaget
  - 3 att motionerna 74:2, 43:13 och 355:5 bifalles med hänvisning till programförslaget
  - 4 att motionerna 89:1, 27:3 och 43:8 bifalles med hänvisning till programförslaget
  - 5 att motion 89:2 anses besvarade med hänvisning till programförslaget
  - 6 att motion 13:6 anses bifallen med hänvisning till programförslaget i den del som berör gemensam sektor.
  - 7 att motionerna 90 och 91 bifalles med hänvisning till programförslaget
  - 8 att motion 92:3 avslås
  - 9 att motion 56:36 anses besvarad med hänvisning till programförslaget
  - 10 att motionerna 93:1 och 94 anses besvarade med hänvisning till programförslaget
  - 11 att motionerna 56:37, 43:7, 95:3-4, 1:9, 93:2, 77:2-3, 92:1-2, 4, 96, 48:1, 97:1-4, 102:1, 98, 99, 88:1, 83:2, 100, 101, 4:12-15, 138:2, 159, att-satsens andra del samt 82 anses besvarade med hänvisning till programförslaget
  - 12 att motion 103:1-2 , 104:1-2 och 42:6 avslås
  - 13 att motionerna 105:1, 106:1, 107, 61:2 och 355:1-4 avslås
  - 14 att motion 61:3 anses besvarad med hänvisning till utlåtandena
  - 15 att motion 56:39 anses besvarad med hänvisning till programförslaget
  - 16 att motionerna 85:1, 56:38, 108 anses besvarade med hänvisning till programförslaget
  - 17 att motion 83:1 bifalles med hänvisning till programförslaget
  - 18 att motionerna 84:2-3 och 81 anses besvarade med hänvisning till förslaget till politiska riktlinjer
- För beslutsförslag rörande motionerna 183, 185, 186, 189, 190 och 78 hänvisas till det särskilda utlåtandet över motioner som samlar ihop flera i texten framförda förslag i en enda att-sats.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 593:1, 594:1, 56:40, 61:3, 595:1, 110, (186), 43:14, 602:1, 111, 112, 623:1, 606:1, 609:1, 113, 615:1, 114, (78), 624:1, 115, 627:1, 628:1, 116 och 629:1 (bostäder, avsnittet Valfärdspolitik i förslaget till nytt partiprogram)

Motionerna 594:1 (Landskrona arbetarekommun), 755:1 (Västra Göteborgs arbetarekommun), 595:1 (Halmstads arbetarekommun), 602:1 (Jönköpings arbetarekommun), 606:1 (Malmö arbetarekommun), 609:1 (Sigtuna arbetarekommun), 615:1 (Ronneby arbetarekommun), 624 (Stockholms arbetarekommun), 627:1 (Norrköpings arbetarekommun) och 628:1 (Norrköpings arbetarekommun) yrkar att en skrivning om bostaden som social rättighet införs i partiprogrammet. Motion 602:2 (Jönköpings arbetarekommun) vill att allmännyttans och kooperationens roll för bostadspolitiken ska läggas in i partiprogrammet. Motion 110 (Lunds arbetarekommun) och motion 115 (Eksjö arbetarekommun) föreslår utvidgade principiella skrivningar om bostaden som social rättighet och om bostadsförsörjning och boendesegregation. Motionerna 61:3 (Skellefteå arbetarekommun), 43:14 (Jönköpings arbetarekommun), 111 (Jönköpings arbetarekommun), 112 (Jönköpings arbetarekommun), 113 (Salems arbetarekommun), 114 (Huddinge arbetarekommun), 56:40 (Stockholms arbetarekommun) och 629:1 (Norrköpings arbetarekommun) vill att ett längre bostadspolitiskt avsnitt med preciserade krav på bostadspolitiken införs i partiprogrammet. Motion 116 (Norrköpings arbetarekommun) vill att bostadens roll för välfärden ska framgå av partiprogrammet.

Motionerna 186 (Örebro partidistrikt) och 78 (enskild, Uppsala arbetarekommun) efterlyser i motionens motiveringstext skrivningar om bostadspolitik, men utan preciserad att-sats.

Programkommissionen delar uppfattningen om att socialdemokratins principiella krav på bostaden som en social rättighet ska ingå i partiprogrammet. Skrivningar av denna innebörd enligt de förslag som läggs i motionerna 593:1, 594:1, 595:1, 110, 602:1, 606:1, 609:1, 615:1, 624:1, 115, 627:1 och 628:1 har därför införts i vårt förslag.

I enlighet med den uppläggning vi förordar, där partiprogrammet ges en övergripande och principiell inriktning medan de mer handlingsinriktade politiska uppgifterna behandlas inom ramen för de politiska riktlinjerna föreslår vi att det vidare bostadspolitiska program, som övriga motioner efterlyser, innefattas i riktlinjerna. Förslaget till politiska riktlinjer som föreläggs kongressen tar upp de bostadspolitiska frågorna på grundval av rapporten från partiets bostadspolitiska arbetsgrupp.

Fastighetsbeskattningen tas upp i ett motionsutlåtande.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att bifalla motionerna 593:1, 594:1, 595:1, 110, 602:1, 606:1, 609:1, 615:1, 624:1, 115, 116, 627:1 och 628:1 med hänvisning till programförslaget,
- 2 att anse motionerna 43:14, 629:1, 111, 112, 113, 114 och 56:40 besvarade med hänvisning till de politiska riktlinjerna.

För beslut rörande motion 186 och 78 hänvisas till det särskilda samlingsutlåtandet över de motioner som saknar att-satser eller endast har ett samlingsyrkande att kongressen ska beakta de synpunkter inom ett flertal programavsnitt, som framförs i respektive motion.

Arbete och tillväxt

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 42:5, 158:2, 746:1, (186), 117, 43:11-12, 88:2-3, 118, 119, 120, 121, (187), 122, 123, 125:3-4, 126, (188), 9:4 och 8, 130, 712, 681:3, 127, (190), 771:7, 13:7, 2:6, 128, 32:2-3, 131, 129, 56:29- 30 och 32 samt 132 (programförslagets avsnitt Arbete och tillväxt)

1 Arbetstider

Motion 746:1 (Burlövs arbetarekommun) vill att skrivningarna om arbetstidsförkortning ska förstärkas. Motion 120 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar på ett tillägg att den som vill trappa ned sin arbetstid av åldersskäl ska kunna få delpension från 60 år. Motion 2:6 (Bodens arbetarekommun) föreslår ett tillägg av innebörden att den kortade arbetstiden ska motsvara full pensionsgrundande inkomst fram till ordinarie pensionsålder. Motion 56:32 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att arbetstidsförkortningen inte ska framställas som om den villkoras med flexiblare arbetstidslagstiftning.

Förslaget till nytt partiprogram slår entydigt fast att arbetstiden ska förkortas, och vi anser att ett så tydligt ställningstagande inte behöver förstärkas. Denna förkortning av normalarbetsveckan innebär självklart att denna kortade arbetstid också grundar full pension, utan att detta kräver särskilda beslut som yrkas i motion 2:6.

Av motiveringstexten framgår att motionen dock inte syftar på denna generella sänkning av arbetstiden, utan på att många lämnar arbetslivet i förtid, och att andra under åren närmast före pensionen går ner i arbetstid. I båda fallen minskar det pensionen. Frågan om förtida pensionering är i grunden en arbetsmiljöfråga och bör lösas som en sådan. Vi hänvisar här till skrivningarna i förslaget till partiprogram om nödvändigheten av

säkra och icke-förlitande arbeten för att förebygga utslagning ur arbetslivet. Kravet att återinföra rätten till deltidspension från 60 år, som föreslås i motion 120, måste vägas mot andra krav på välfärdssystemet, och den vägningen kan inte göras via partiprogrammet.

Programförslaget konstaterar att såväl anställda som arbetsgivare har intresse av flexibilitet vad gäller arbetstiderna, och att detta kan och bör kombineras på ett sätt som innebär fördelar för båda parter och därmed bidrar till höjd produktivitet. Samtidigt slås fast att sådan flexibilitet som betalas av de anställda genom sämre villkor i andra avseenden inte godtas.

Arbetstidsförkortningar är välfärdsreformer, som i likhet med alla andra välfärdsreformer måste finansieras genom en ökad tillväxt inom ekonomin. Det är klassisk socialdemokratisk politik, exempelvis den aktiva arbetsmarknadspolitiken, att söka former, som kombinerar sociala behov med ekonomisk rationalitet. Därför ska arbetstidsförkortningen genomföras med metoder som gör att produktiviteten stärks och kan bära reformkostnaderna.

LO konstaterar i sin kongressrapport 2000 att "den fackliga utmaningen ligger i att utveckla alla företag, myndigheter och organisationer till flexibla och utvecklande arbetsorganisationer som både kan öka sin produktivitet och sin förmåga att skapa intressanta och mer ansvarsfulla jobb". Samma inställning präglar programkommissionens förslag. Det handlar inte om att "villkora" arbetstidsförkortningen, som sägs i motion 56:32, utan om att kombinera olika intressen till det som kallas en "vinna-vinna"-situation. Åtskilliga exempel visar, att när de anställda själva får planera arbetsschemat, blir resultatet både att personalresurserna används bättre och att individuella önskemål om arbetstidens förläggning bättre kan tillgodoses.

2 Arbetets betydelse och rätten till arbete

Motion 122 (Piteå arbetarekommun) vill införa formuleringen "vi vill driva en politik för vilken det främsta målet är arbete åt alla". Motionerna 128 (Kalix arbetarekommun) och 129 (Uppsala arbetarekommun) yrkar att uttrycket "full sysselsättning" ska skrivas in i partiprogrammet som partiets mål, och motion 129 vill i att-satsens andra del att detta ska markeras genom att avsnittet om full sysselsättning, inklusive formuleringen "folkets vilja till arbete är nationens viktigaste tillgång" återinförs. Krav på denna senare formulering finns också i motionerna 771:7 (enskild, Tyresö arbetarekommun), 13:12 (enskild, Tyresö arbetarekommun) och 56:29 (Stockholms arbetarekommun). Motion 9:4 (Ånge arbetarekommun) yrkar att det måste betonas bättre att det är folkets vilja till arbete som är nationens viktigaste tillgång för att förändra och förbättra det svenska samhället. Motion 712 (Ärvika arbetarekommun) vill införa begreppet "full sysselsättning" samt komplettera det med att sysselsätt-

ningen ska vara meningsfull. Motion 126 (Malmö arbetarekommun) yrkar att orden "de som vill" i formuleringen "alla de som vill arbeta" ska utgå, eftersom den kan ge intryck av att människor inte vill arbeta.

Motion 187 (Stenungsunds arbetarekommun) vill i motionstexten, men utan preciserad att-sats, ha en skrivning om att alla ska ha rätt och möjlighet till arbete.

Vi har i vårt förslag infört både begreppet "full sysselsättning" och "arbete åt alla". Vi tar upp full sysselsättning som ett både ekonomiskt och socialt mål i både jämlikhetsavsnittet och i tillväxtavsnittet. Vi anser det vara tydligare formuleringar än definitionen på full sysselsättning som "god samhällsekonomi och produktiv politik" i gällande partiprogram.

"Folkets vilja till arbete är nationens viktigaste tillgång" är en formulering från arbetarrörelsens barndom, som slår fast att det är arbetet, inte kapitalet, som är den avgörande produktionsfaktorn. Detta är lika principiellt viktigt att slå fast i dag. Men språkbruket är annorlunda nu, och formuleringen kan misstolkas som en uppfattning att människors arbete är statens egendom. Vi har därför valt att uttrycka det som är kärnan i den gamla formuleringen, dvs att arbete är den centrala produktionsfaktorn, som att all tillväxt skapas av mänskliga insatser, och att människors arbete är grunden för all välfärd och all kultur. Detta är en lätt modernisering av formuleringen i Socialdemokratiska Föreningens program från 1886, "arbete är källan till all rikedom och all kultur".

Av motiveringstexten till motion 712 framgår att kravet att sysselsättning ska vara meningsfull syftar på arbetsmarknadspolitiska åtgärder, och har sin grund i att långvarigt arbetslösa ibland fått gå från åtgärd till åtgärd på ett sätt som inte upplevts som särskilt utvecklande. Den närmare utformningen av arbetsmarknadspolitiken berörs dock inte i förslaget till partiprogram, eftersom frågor av den karaktären mer hör hemma i dagspolitiken. Vi erinrar dock om att de förändrade reglerna för stödet till långtidsarbetslösa ställer krav på arbetsmarknadsmyndigheterna att utarbeta individuella handlingsplaner, omfattande kvalificerade satsningar på kompetenshöjande insatser.

Formuleringen "alla som vill och kan arbeta" antyder inte, som befaras i motion 126, att vissa människor skulle vara arbetsovilliga. Den syftar tvärtom på det oacceptabla förhållandet att många människor, som vill arbeta, sorteras bort av arbetsmarknaden. Det gäller många funktionshindrade, många invandrare, många som närmar sig pensionsåldern. I gällande partiprogram heter det: "Var och en som kan och vill ska med sin förmåga ha möjlighet att vara med i en arbetets gemenskap". Vi anser det viktigt att partiprogrammet också fortsättningsvis markerar att den som vill arbeta också ska ha rätt till arbete, och inte sorteras bort pga av fördomar och diskriminerande attityder.

3 Arbetslivet

Motion 43:11 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar att skrivningarna om att arbetsvillkor och anställningsförhållanden inte är arbetsgivarens ensak utan en självklar förhandlingsfråga mellan likaberättigade parter ska omarbetas för att få en tydligare socialdemokratisk hållning. Motion 121 (Jönköpings arbetarekommun) vill införa en skrivning i partiprogrammet om att alla ska ha tillgång till god företagshälsovård. Motion 125:3-4 (Borlänge arbetarekommun) vill att partiprogrammet ska innehålla meningarna (3) ”en rättvis och rimlig ersättning ska enligt principen om lika lön för lika arbete utgå till löntagarna” och (4) ”därför stöder socialdemokratin fackföreningsrörelsens solidariska lönepolitik”. Motion 681:3 (Falu arbetarekommun) vill (a) att partiprogrammet ska slå fast att socialdemokratin vill stärka och utveckla arbetsrätten och (b) att det individuella lönesystemet som det fungerar i dag ska avskaffas. Motion 127:1 (Nyköpings arbetarekommun) yrkar på en skrivning av innebörden att arbetsorganisationen ska ingå i arbetsmiljöbegreppet och att de anställda ska ha ett särskilt ansvar, tillsammans med arbetsgivaren, för att vårda och utveckla arbetsmiljön. Motion 127:2 (Nyköpings arbetarekommun) vill att uttrycket ”på alla nivåer i arbetslivet” ska tas bort. Motion 56:30 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att arbete i offentlig och privat sektor ska anses lika betydelsefulla för ekonomin.

Motion 188 (Växjö arbetarekommun) skriver i motionens brödtext att uttrycket ”förslitande arbetsmiljöer” bör bytas mot uttrycket ”goda arbetsmiljöer”, men uttrycker det inte i en specifik att-sats. Motion 186 (Örebro partidistrikt) vill i motionens brödtext, men utan specificerad att-sats, ha skrivningar om nödvändigheten att bryta den könssegregerade arbetsmarknaden, ge invandrare jobb och om nödvändigheten att minimera arbetsskadorna. Motion 187 (Stenungsunds arbetarekommun) ställer i motionstexten, men utan preciserad att-sats ett antal krav på den goda arbetsmiljön.

Vi instämmer i yrkandet i motion 127:2 att partiprogrammet inte bör göra nivåskillnader mellan olika yrken och har ändrat vårt förslag i enlighet med motionens yrkande. Kravet på goda arbetsmiljöer, och principen att det är ett delat ansvar för anställda och arbetsgivare, uttrycks också i programförslaget. Kraven i motionerna 127:1 respektive 121 att speciellt ange arbetsorganisationen och företagshälsovård som en del av arbetsmiljön är för detaljerat för att höra hemma i partiprogrammet med dess mer principiella karaktär. Arbetsmiljöfrågorna behandlas mer konkret i förslaget till politiska riktlinjer, där också företagshälsovården nämns.

Det är naturligtvis sant, som motion 188 påpekar, att alla arbeten påverkar kroppen. Men det är också sant att den fysiska belastningen är mycket olika. Det finns yrken, där knappast någon orkar med ända till pensionen, och det finns yrken, som så gott som alla lämnar vid full vigör. Skillnaderna är tydligt klasspräglade. Vi anser därför att partiprogram-

met ska markera kraven på arbetsplatserna att inte slita ut människor, vare sig fysiskt eller psykiskt. Vi anser också att det är ett tydligare uttryckt krav än formuleringen om att minimera arbetsskadorna.

Avsnittet om arbete och tillväxt handlar om att ta tillvara landets produktiva resurser på bästa sätt. Det betyder krav på full sysselsättning, och det betyder krav att arbetslivet ska ta tillvara allas kompetens och ge alla möjlighet att vidareutvecklas. I detta ligger självfallet kravet att sådana fördomar och diskriminering, som hindrar människor att använda sina resurser fullt ut i arbetslivet, ska bort. Som framgår av vårt utlåtande över motionerna under avsnittet "Jämlikhet och mångfald" anser vi inte att de olika krav som där läggs fast – med det uttryckliga konstaterandet att detta ska genomsyra partiets politik inom alla sektorer – att bryta könsrollsmönster, etnisk diskriminering och andra fördomar såväl på arbetsmarknaden, inom utbildningssektorn och samhällslivet fortsättningsvis måste upprepas inom varje enskilt avsnitt. I och med att de slås fast som övergripande principer är de självklara underliggande villkor för de olika sektorsvisa skrivningarna.

Motion 43:11 vill att skrivningarna om att anställningsvillkor och arbetsförhållanden är en självklar avtalsfråga mellan likaberättigade parter på arbetsmarknaden, inom ramen för arbetsrättslig lagstiftning, ska skrivas om i en tydligare socialdemokratisk hållning.

Skrivningarna i programförslaget uttrycker den tydliga socialdemokratiska hållning, som styrde utformningen av 1970-talets stora arbetsrättsliga reformarbete: medbestämmande för löntagarna med arbetsrättslig lagstiftning som ram men stor frihet för arbetsmarknadens parter att inom denna träffa avtal. Olof Palme uttryckte det så här i sitt anförande i riksdagen den 2 juni 1976, dagen riksdagen behandlade medbestämmandelagen (MBL): "Det har varit nödvändigt att stifta lagar. Men vi har sökt undvika att i lagen i detalj reglera förhållandena på våra arbetsplatser. Det har i stället gällt att med lagens hjälp öppna nya möjligheter och nya samarbetsformer i arbetslivet, och att undvika byråkratisk stelhet och bereda vägen för smidig följsamhet till förhållandena på olika arbetsplatser". Detta är socialdemokratins linje också i dag.

Principen om lika lön för likvärdigt arbete slås fast i avsnittet "Jämlikhet och mångfald", och avsnittet "Arbete och tillväxt" slår fast att alla arbetsuppgifter ska ge en lön det går att leva tryggt på. Löneformerna har i Sverige alltid varit en facklig förhandlingsfråga, inte något som regleras på politisk väg. Frågan om den individuella lönesättningen, som tas upp i motion 681:3, är därför ingen fråga för partiprogrammet utan för det fackliga arbetet. Kravet på en stark arbetsrättslig lagstiftning återfinns i vårt programförslag.

Motion 56:30 anser att programförslaget i sina skrivningar om arbete och tillväxt utesluter arbetet i den offentliga sektorn – som vård, omsorg, utbildning och kommunikationer – som konstruktiva bidrag till tillväxt

och utveckling. Motionen yrkar på att programmet ska omarbetas så det framgår att arbete i offentlig sektor har samma betydelse för den ekonomiska utvecklingen som näringslivet.

I programkommissionens första förslag konstateras (sid 16) att välfärdsåtaganden som barnomsorg och aktiv arbetsmarknadspolitik gagnar samhällsekonomin. På sid 24 konstateras att vård, omsorg och utbildning gör både arbetsmarknaden och samhällsekonomin starkare. Transportsystemen och utbildningssektorn anges som grundläggande förutsättningar för tillväxt i avsnitten om "Arbete och tillväxt" samt "Regionalpolitik". Samtliga avsnitt om kunskapernas ökade betydelse betonar utbildningens roll för ekonomin. Den givna slutsatsen av allt detta är att den offentliga sektorn har stor betydelse för tillväxten. I vårt omarbetade förslag har vi, på det att inga missförstånd fortsättningsvis ska uppstå, fört samman dessa resonemang i avsnittet med rubriken "Arbete och tillväxt" och dessutom tydligt skrivit ut slutsatsen, dvs att välfärden stärker förutsättningarna för tillväxt.

4 Regional utveckling

Motion 158:2 (Härjedalens arbetarekommun) vill göra vissa strykningar i det tidigare programförslagets skrivningar om olika livsmiljöer. Motion 117 (Arvika arbetarekommun) vill att avsnittet om regionalpolitiken ska slå fast att den kräver en massiv resursöverföring från utvecklingsregionerna till glesbygds- och landsbygdsregionerna. Motion 123 (Piteå arbetarekommun) yrkar på vissa utvidgade skrivningar om regionalpolitiken som betonar att förutsättningar för liv och verksamhet måste skapas också i mindre centralt belägna delar av landet, bland annat genom en markerad ambition att vidareförädla råvaror på plats. Motion 9:8 (Ånge arbetarekommun) vill att avsnittet i programförslaget ska arbetas om för att ge människor i glesbygd en bättre framtidstro och innehålla skarpa och tydliga förslag. Motion 130 (Kungsbacka arbetarekommun) vill ha ett illägg som beskriver att inkomst- och kostnadsutjämningsystemet kan skapa spänningar mellan inflyttnings- och utflyttningskommuner. Motion 32:2 (Kiruna arbetarekommun) yrkar att ett mål fastställs att tillväxten ska fördelas rättvist, och 32:3 yrkar att det nationella ansvaret förtydligas för välfungerande infrastruktur och för att alla regioner ska ha möjlighet att leva.

Motion 188 (Växjö arbetarekommun) föreslår i sin brödtext ett tillägg till det regionalpolitiska avsnittet om vidareförädling av träråvara, men utan en specifik att-sats om detta.

Vi instämmer helt med motionerna att alla regioner ska kunna växa ekonomiskt och erbjuda goda livsvillkor. Därför har vi genomgående fört in den regionala balansen bland kraven på jämlikhetspolitiken i vid bemärkelse. Vi har lagt in de regionalpolitiska frågorna i avsnittet Arbete och tillväxt för att markera att detta är en självklar del av tillväxtpoliti-

ken, inte ett specialintresse. Vi skriver där att det är ett gemensamt intresse för hela landet att alla regioner kan växa och utvecklas, och att det därför finns ett nationellt ansvar för infrastruktur och möjligheter till högre utbildning i landets alla delar. I avsnittet om välfärdspolitik skriver vi att den kommunala skatteutjämningen och kostnadsutjämningen är nödvändig för att alla regioner ska kunna ge sina invånare jämlika villkor vad gäller social välfärd. Detta täcker yrkandena i motionerna 123 och 32:3. De tidigare skrivningarna om olika livsmiljöer har tagits bort i enlighet med yrkandena i motion 158:2.

Programkommissionen anser inte att den rent beskrivande text, som föreslås i motion 130, hör hemma i partiprogrammet med dess övergripande karaktär.

De mera konkreta åtgärderna inom regionalpolitiken, av det slag som efterlyses i motion 9:5, tas upp i förslaget till politiska riktlinjer, med utgångspunkt i rapporten från partiets regionalpolitiska arbetsgrupp.

Det går aldrig att styra ekonomisk utveckling så att tillväxten blir exakt lika stor över hela landet; i den meningen går det inte att skapa en ”rättvis” tillväxt. Däremot går det att stärka förutsättningarna för tillväxt i olika regioner, bland annat genom nationellt stöd av det slag som beskrivits ovan till utbildning och infrastruktur. Det är också ett självklart rättvisekrav att tillväxtens resultat i form av ökad välfärd ska komma alla landets invånare till del.

Regionalpolitiken kräver självklart en omfördelning av resurser. Men först och främst handlar regionalpolitik om tilltro till regionernas egen kraft. Att öka tillväxten i utflyttningsregionerna handlar om att mobilisera regionernas egna förutsättningar, att bygga lokala och regionala nätverk, att bygga upp och vidmakthålla sitt kunskapskapital. I detta ingår möjligheter att på plats öka vidareförädlingen av de naturtillgångar som finns inom regionen, vilket också står i vårt förslag. Detta tillgodoser kraven i motion 123. Vi anser däremot inte att det är en partiprogramfråga att i detalj ange de olika råvaror det handlar om.

Vi vill på samma sätt som partiets regionalpolitiska grupp betona att tillväxt inte är ett nollsummespel, där en region måste minska för att en annan ska kunna öka. God tillväxt i expansiva regioner innebär tvärtom en draghjälp också för andra regioner att växa. Det nationella ansvaret för att alla regioner ska leva och utvecklas innebär ett ansvar för att stödja glesbygds- och utflyttningsregioner i deras förmåga till eget växande. Men detta nationella ansvar innefattar självklart också ett ansvar för goda livsvillkor för människorna i de expansiva regionerna. Storstadsregionerna hör som regioner till de mest expansiva i landet, men det finns mycket stora skillnader i livsvillkor mellan olika människor i dessa regioner; de största klassklyftorna finns ofta nog i storstäderna. De speciella problem som finns i vissa socialt utsatta områden kring de stora städerna måste också betraktas som nationella angelägenheter, inte minst

ur socialdemokratiskt jämlikhetsperspektiv. Detta måste också beaktas i diskussionen om resursfördelningen mellan olika regioner. De s k storstadsavtal, som slutits mellan staten och ett antal kommuner i storstadsregionerna, och som bland annat innebär särskilda statliga pengar till utvecklingen av dessa områden, är ett uttryck för det Vi anser därför att formuleringen i motion 117 är för svepande, eftersom den inte täcker dessa olika aspekter på frågan om resursomfördelningen mellan olika regioner.

5 Skatter

Motion 43:12 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar att skatteavsnittet ska omarbetas för att ge en tydligare socialdemokratisk hållning och att högerkritiken mot transfereringssystemens tröskeleffekter tas bort. Motion 88:2-3 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) yrkar att skattesänkningar ska prioritera låg och medelinkomsttagare, och om detta ej medges ska nuvarande partiprogram gälla i dessa avseenden. Motion 118 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar att skrivningarna om skattesänkningar i programkommissionens första förslag ska ändras till att skattesänkningar kan accepteras, om de finansieras av ökade resurser genom tillväxt, men inte om de kräver nedskärningar i samhällets åtaganden eller undergräver möjligheterna att långsiktigt förbättra skola, vård och omsorg. Motion 119 (Jönköpings arbetarekommun) kräver att skattesänkningar över huvud taget inte ska tas upp i partiprogrammet. Motion 131 (enskild, Uppsala arbetarekommun) yrkar på meningen ”en rättvis fördelning av välfärd, inflytande och valmöjligheter ska åstadkommas genom en utjämning av inkomster och förmögenheter”. Motion 56:32 (Stockholms arbetarekommun) vill tillföra skrivningar om skattefusk, ekonomisk brottslighet och social dumping. Motion 132 (Söderhamns arbetarekommun) vill att skattesänkningar även ska gynna en omställning till ekologiskt hållbar utveckling.

Med den omarbetning av programförslaget som nu gjorts i riktning mot mer principiella och övergripande resonemang har skatteavsnittet kortas väsentligt i förhållande till det första förslaget, och dagsaktuella frågor kring skattesystemets uppbyggnad har utgått. Frågan om skatteväxling resp skattesänkningar behandlas därför i förslaget till politiska riktlinjer. Där heter det att socialdemokratin accepterar skattesänkningar om de finansieras med de ökade resurser välfärden skapas men inte om de äventyrar kvaliteten i välfärden. Vidare slås fast att löntagarna ska kompenseras för de egenavgifter som infördes som ett led i budgetsaneringen.

I förslaget till politiska riktlinjer slås också fast att skattesystemet skal bidra till att minska inkomst- och förmögenhetsskillnader. Samtidigt konstateras att internationaliseringen ändra förutsättningen för skattesystemet, eftersom det blir allt svårare för ett enskilt land att kraftigt

avvika från skatterna i omvärlden. Programkommissionen vill till det foga kommentaren, att den centrala skattepolitiska frågan i dag handlar om finansieringen av de olika samhälleliga åtaganden, som är en avgörande förutsättning just för en rättvis fördelning av välfärd, inflytande och valmöjligheter, som utbildnings- och kulturpolitiken, den aktiva arbetsmarknadspolitiken, åtagandena inom regionalpolitiken och de sociala trygghetssystemen.. Den enskilt viktigaste faktorn för en utjämning av inkomster och förmögenheter är arbete åt alla, i kombination med ett utbildningspolitik som ger alla möjlighet att kontinuerligt under livet skaffa sig kunskaper, en arbetsmarknadspolitik och ett arbetsliv som ger alla möjlighet att vidareutveckla kompetens, och starka fackliga organisationer som kan hävda även svagare grupperns intressen på arbetsmarknaden. Brister i dessa avseenden är svåra att motverka via skatteskalorna.

Skatter används för att finansiera välfärdsåtaganden. Men välfärd måste skapas, innan den kan fördelas. Eftersom socialdemokratin har höga ambitioner när det gäller välfärden, måste vi också ha höga ambitioner vad gäller politiken för ekonomi och tillväxt. Då är det ovedersägligt så att skattesystemets utformning har betydelse för människors ekonomiska beteenden. Skatterna, likaväl som de transfereringssystem skatterna finansierar, måste därför utformas så att de främjar sunda ekonomiska beteenden och så att de kombinerar det ekonomiskt rationella med det socialt önskvärda. Att vara uppmärksam på icke-avsedda bieffekter av välfärdssystemen har ingenting med högerkritik att göra. Just därför att socialdemokratin vill ha hög kvalitet på välfärdstjänsterna, och därmed också är beredda att ta ut höga skatter, är det nödvändigt att vi är mycket observanta på problem i systemen, som kan äventyra deras legitimitet bland medborgarna. Att kombinationen av sänkta bidrag och höjda skatter och avgifter kan omintetgöra effekterna av en löneökning är rent matematiskt konstaterande som är vare sig höger- eller vänsterfärgat. Den politiska färgen kommer in när det gäller slutsatserna av detta matematiska förhållande. För socialdemokratis del har som bekant slutsatsen varit förslaget om maxtaxa på dagis. Programkommissionen har den entydiga uppfattningen att maxtaxan är god socialdemokratisk politik.

6 Företagande

Motion 42:5 (Luleå arbetarekommun) yrkar att avsnittet om företagande ska kompletteras med att koncentrationen inom kapitalmarknaden ska motverkas. Motion 188 (Växjö arbetarekommun) argumenterar i motionens motiveringstext, men utan preciserat beslutsyrkande, för åtgärder som slår vakt om uppfinnarna. Motion 190 (enskild, Järfälla arbetarekommun) efterlyser i motionens brödtext skrivningar om en stark konsumentlagstiftning som komplement till skrivningarna om konkurrenslagstiftningen, men utan yrkande i att-sats.

Programförslaget slår fast att monopol och koncentration ska motver-

kas, något som givetvis innefattar både produkt- och kapitalmarknaderna. Vi instämmer i behovet av stöd till uppfinnare, men anser inte att denna fråga har så övergripande karaktär att den hör hemma i partiprogrammet. Vi påminner om att riktlinjerna från Sundsvallkongressen 1997 slår fast att processerna för att få fram nya produkter, bl a då uppfinnarklimatet, måste förbättras.

Avsnittet ”Arbete och tillväxt” behandlar produktionslivets förutsättningar. Konsumentfrågorna tas upp i avsnittet ”En demokratisk ekonomi”. Vi vill här erinra om att kamp mot monopolbildningar – dvs stärkt konkurrens – alltid varit en viktig del av arbetarrörelsens politik. Att socialdemokratins redan från början var frihandelsvänlig hänger samman med detta. Konsumentkooperationen gjorde banbrytande insatser för att stärka konkurrensen och med det pressa priserna genom 1920-talets insatser vad gällde produktionen av margarin och gummi. Framväxten av de kooperativa butikerna innebar också många gånger att lokala monopol inom detaljhandeln bröts upp, något som hade betydelse för hela den lokala prinsnivån.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att bifalla motionerna 158:2, 122, 123, 127, 128, 32:3 och 129, attsatsens första del, med hänvisning till programförslaget,
- 2 att anse motionerna 42:5 och 681:3a besvarade med hänvisning till programförslaget,
- 3 att avslå motionerna 43:11-12, 126, 771:7, 13:7, 129 attsatsens andra del, och 56:29,
- 4 att anse motionerna 746:1, 117, 88:3, 120, 121, 125:3-4, 712, 681:3, 2:6, 32:2 samt 56:30 och 32 besvarade med hänvisning till utlåtandet,
- 5 att anse motionerna 9:5, 130 och 131 besvarade med hänvisning till utlåtandet och till de politiska riktlinjerna,
- 6 att anse motionerna 88:2, 118, 119 och 132 besvarade med hänvisning till förslaget till politiska riktlinjer.

För beslutsförslag rörande motionerna 186, 188 och 190 hänvisas till samlingsutlåtandet över de motioner, som saknar att-satser eller som sammanfattar synpunkter rörande flera av programmets avsnitt i en enda att-sats av innebörden att motionens synpunkter ska beaktas.

DET GRÖNA FOLKHEMMET

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 133, 134, (186), (187), 135, (188), 136, 137, (190), (532), 52:3, 1:10 och 56:10 (programförslagets avsnitt Det gröna folkhemmet)

Motion 133 (enskild, Kalmar arbetarekommun) och motion 135 (Borlänge arbetarekommun) vill att skrivningar om en djurhållning grundad på etiska och ekologiska principer tillförs partiprogrammet. Motion 134 (Täby arbetarekommun) vill att partiprogrammet utförligare ska diskutera kring de globala miljöproblemen samt uttryckligen ange en anslutning till det s k faktor 10-kravet. Motion 136 (Kungsbacka arbetarekommun) vill att partiprogrammet skall tillföras en skrivning om ökade subventioner till kollektivtrafiken, ekonomiskt stöd till andra drivmedel än bensin och en utbyggnad av Västkustbanan med dubbelspår. Motion 966 (Kungsbacka arbetarekommun) yrkar att Sverige ska verka för likformiga skatter och avgifter på energi inom hela EU. Motion 137 (enskild, Järfälla arbetarekommun) vill att kravet på kärnkraftens avveckling ska utgå ur partiprogrammet. Motion 52:3 (enskild, Tyresö arbetarekommun) yrkar att uttrycket "det gröna folkhemmet" ska bannlysas från socialdemokratiskt språkbruk, med motiveringen att folkhemmet är rött. Motion 1:10 (Skånes partidistrikt) resonerar kring sambandet mellan ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet, och vill föra in kravet att den rika världen måste minska sin resursförbrukning. Motion 56:10 (Stockholms arbetarekommun) vill att problemet med resursförbrukningen i ett internationellt perspektiv ges utrymme i programmet.

Motion 186 (Örebro partidistrikt) anser i motionens motiveringstext, men utan beslutsförslag i att-sats, att programförslagets skrivningar måste präglas av de krav på förändrade livsmönster som kommer att ställa på i-världen. Motion 187 (Stenungsunds arbetarekommun) betonar i motionstexten den ekologiska uthålligheten. Motion 188 (Växjö arbetarekommun) tar i sin motiveringstext upp djurhållningen och anser att djurhållningens problem i samband med uppfödning, transporter och slakt ska uppmärksammas. Motion 190 (enskild, Järfälla arbetarekommun) vill i sin motiveringstext, men utan beslutsförslag i att-sats, att den enskilde individens medvetenhet om ekologisk uthållighet skärps. Motion 532 efterlyser i motionens motiveringstext, men utan beslutsyrkande i att-sats, krav på djuretisk hållbarhet.

Programkommissionen delar uppfattningen att principen om etisk och ekologisk djurhållning bör markeras i partiprogrammet. Skrivningar om detta ingår i vårt förslag under avsnittet "Det gröna folkhemmet" och under avsnittet "Den europeiska unionen". De tillägg som föreslås i motion 135 är för omfattande och detaljerade för att passa in i partiprogrammet med dess övergripande karaktär, men frågan om djurens villkor

ges en mer utförlig och mer handlingsinriktad behandling i förslaget till politiska riktlinjer.

De internationella aspekterna på resursförbrukningen tas upp i vårt förslag. Med de krav som gäller på partiprogrammet, att inom ett begränsat utrymme beskriva de bärande principerna i socialdemokratisk samhällssyn och politik, måste beskrivningarna – liksom inom andra områden – med nödvändighet bli översiktliga och sammanfattade. Vi markerar tydligt att resursförbrukningen i den rika världen kraftigt måste minska, och vi tar här också upp den enskildes ansvar. Vi markerar också att den omställning till ekologisk uthållighet, som är ett ansvar för hela världssamfundet, måste kombineras med möjligheter för de fattiga länderna att utveckla sina ekonomier; detta kräver att de får tillgång till modern, resursbesparande teknik.

Vi har emellertid stannat för att inte knyta an skrivningarna till det s k faktor 10-resonemanget. I enlighet med principerna för tidigare partiprogram menar vi att man i görligaste mån ska undvika hänvisningar till sådana avtal, konventioner eller målpreciseringar, som gäller vid den tidpunkt programmet skrivs. Erfarenheten visar att sådana målsättningar kan omprövas eller skifta ganska snabbt; med hänsyn till att partiprogram brukar gälla ett par kongressperioder bör därför sådana referenser undvikas.

Det finns, av självklara skäl, mer att säga om de globala miljöfrågorna än vad som sammanfattas i partiprogramförslaget, och på den punkten kan vi instämma i motionen 134. Men som vi flera gånger konstaterat ska ett partiprogram ge ett helhetsperspektiv på socialdemokratisk samhällssyn och socialdemokratisk politik. Det innebär ofrånkomligen att beskrivningarna av sakläget inom varje enskild politisk sektor måste bli kortfattade och mycket översiktliga. Mer fördjupade beskrivningar måste överlämnas till mer sektorsvisa program. De politiska riktlinjer, som läggs fram inför årets kongress, anger de mer handlingsinriktade och konkreta punkterna i socialdemokratisk miljö- och resurspolitik.

Att kollektivtrafiken ska byggas ut slås principiellt fast i förslaget till nytt partiprogram.

De krav rörande kollektivtrafik mm som framförs i motion 136 har för stark dagspolitisk anknytning för att höra hemma i partiprogrammet med dess principiella och övergripande karaktär. I de politiska riktlinjerna finns förslag av mer handlingsinriktad karaktär vad gäller kollektivtrafiken.

Att kärnkraften sak avvecklas är en tydligt fastlagd socialdemokratisk politik, bekräftad av flera partikongresser. Kravet har bäring på socialdemokratiens övergripande energipolitik och återfinns i gällande partiprogram. Programkommissionen ser inte något skäl att, som yrkas i motion 137, föreslå att det ska utgå.

Vad gäller motion 52 kan programkommissionen hålla med om att fol-

khemmetts rent politiska färg är röd. Men uttrycket ”det gröna folkhemmet” syftar på att samhällsbygget, och de samhälleliga investeringarna i byggande, infrastruktur etc, ska bygga på ekologisk hållbarhet. Och den speciella politiken kan inte fångas in med någon annan färg än den klassiska miljöfärgen, grönt.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att bifalla motionerna 135, 1:10 och 56:10 med hänvisning till programförslaget,
- 2 att anse motion 133 besvarad med hänvisning till förslaget till politiska riktlinjerna,
- 3 att anse motion 134 besvarad med hänvisning till programförslaget och till utlåtandet,
- 4 att anse motion 136 besvarad med hänvisning till utlåtandet,
- 5 att avslå motionerna 137 och 52:3.

För beslutsförslag rörande motionerna 186, 187, 188, 190 och 532 hänvisas till det särskilda utlåtande programkommissionen gjort över motioner som saknar att-satser eller har en enda sammanfattande att-sats för flera olika synpunkter.

Kunskapssamhället

Programkommissionens, tillika partistyrelsens. utlåtande över motionerna 1:6, 4:4, 145, 146:1-4, 822:1, (186), 138:1, 139, 140, (188), 147, 141, 142:1-6, 400, 12:7-8 i vad avser yrkandena om bildning, (78), 143, 144 och 56:25 (partiprogramförslaget, avsnittet Kunskapssamhället)

Motion 4:4 (Landskrona arbetarekommun) yrkar att kunskapssamhällets faror och brister tydliggörs och bilden av socialdemokratins syn på kunskap markeras. Av motionstexten framgår att man med detta syftar på risken för att vissa grupper löntagare marginaliseras, samt att socialdemokratin borde koka av ilska över den sociala snedrekryteringen till högre utbildning.

Motion 145 (Trollhättans arbetarekommun) yrkar (1) att partiprogrammet ska peka på de ökade ambitioner som krävs för att nå en skola för alla med eleven i centrum och (2) att gymnasieskolan ska bli obligatorisk.

Motion 146:1-4 (Lunds arbetarekommun) yrkar (1) att studiebidragens lånedel och bidragsdel ska vara lika stora, (2) att föräldraförsäkringen för studenter ska bli generösare, (3) att den övre åldersgränsen för

ensamstående avskaffas i bostadsbidragssystemet, (4) att studenter aldrig ska betala avgifter för sina studier, samt som genomgående yrkande i samtliga att-satser att kravet ska skrivas in i partiprogrammet.

Motion 822:1 (Täby arbetarekommun) vill att partiprogrammet ska slå fast att aktiva samhällsliga insatser för återkommande utbildning och livslångt lärande är nödvändiga för ekonomisk utveckling, social utjämning och ökad jämlikhet.

Motion 138:1 (Jönköpings arbetarekommun) vill ha ett tillägg till programförslagets skrivningar av innebörden att barns och ungdomars lärande i huvudsak ska tillgodoses inom ramen för en sammanhållen skola, där barn och ungdomar med olika bakgrund möts. I motionens att-sats 2 heter det som följdyrkande att detta bäst uppnås när kommunen själv driver skolan. Endast i undantagsfall ska annan huvudman än kommunen tillåtas. Denna att-sats behandlas i utlåtandet under avsnittet "Välfärdspolitiken".

Motion 139 (Piteå arbetarekommun) yrkar på ett tillägg till texten som poängterar jämlikhetsaspekten i skolutbildningen och att statlig och kommunal styrning av utbildningsresurserna är en förutsättning för jämlikhet i skolan. Motion 140 (Piteå arbetarekommun) yrkar att skrivningar om skolans värdegrund, definierad som deklarationen om de mänskliga rättigheterna, ska införas i partiprogrammet.

Motion 147 (Kungsbacka arbetarekommun) vill ha en skrivning om att små och medelstora företag måste få bättre tillgång till forskningens resultat.

Motion 141:2-3 (Arvika arbetarekommun) yrkar (2) att partiet måste ta ett långtgående ansvar för en långsiktigt hållbar finansiering av folkbildning och studiecirkel, och (3) att partiprogrammet får en formulering som tillgodoser andemeningen i ovanstående att-satser.

Motion 142 (Hallsbergs arbetarekommun) yrkar (1) att avsnittet om insatserna i skolan ska skrivas om så att vi översiktligt beskriver vilka konsekvenser vi drar av visionen (2) att det ska framgå att också äldre har rätt att uppleva glädjen och växandet genom kunskapen (3) att de praktiska konsekvenserna dras av att omsorg, fostran och lärande ingår i den generella välfärdspolitiken (4) att vi tydligt ger besked om friskolor få ta ut avgifter (5) att kopplingen utbildning/samhälle/arbetsliv görs tydlig och startar tidigt (6) att det livslånga lärandet görs mer flexibelt utifrån när-var-hur lärandet sker.

Motion 400 (Kristianstads arbetarekommun) yrkar (1) att rubriken "Barn- och ungdomsskolan" ska ändras till "Förskola - skola", och (2) att partiprogrammet ska ange att förskolan på sikt ska vara avgiftsfri.

Motion 1:6 (Skånes partidistrikt) resonerar kring avvisidorna med de ökande kraven på kunskaper, dvs att vissa grupper på arbetsmarknaden hamnar i en svagare position, och efterlyser hårdare skrivningar mot den sociala snedrekryteringen till högre utbildning.

Motion 12:7-8 (enskild, Uppsala arbetarekommun) yrkar (7) att rubriken "Kunskapsamhället" ska ändras till "Bildning och utbildning", (8) att avsnittet under denna rubrik ska skrivas om i enlighet med förslaget i motionen. Dessa förslag innebär dels att ordet "bildning" ska användas i stället för uttryck som "kunskap för personlig utveckling och frigörelse" och att tillväxtaspekterna på kunskap ska tonas ned till förmån för värdefrågor och medborgerliga kunskaper. Motionens att-sats 8 innehåller också yrkanden om friskolor. Denna del av att-sats 8 behandlas i utlåtandet avseende välfärdspolitiken. Motion 143 (Uppsala arbetarekommun) yrkar på en tilläggsmening av innebörden att grundskolan och gymnasieskolan ska utvecklas tillsammans med det omgivande arbetslivet. Motion 144 (Uppsala arbetarekommun) yrkar på ett tillägg till programförslaget av innebörden att grund- och gymnasieskolans uppgift är även att minska traditionella/klassbundna utbildningsval och därigenom minska den sociala och etniska snedrekryteringen till den högre utbildningen.

Motion 56:25 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att det ska skrivas in i partiprogrammet att inte bara grundskola och gymnasium utan också förskola och högskola ska vara avgiftsfria.

Motion 188 (Växjö arbetarekommun) anser i motionens textdel men utan yrkande i att-sats att partiprogrammet ska betona betydelsen av praktisk kunskap och lärlingsutbildning. Motion 186 (Örebro partidistrikt) anser i motionens textavsnitt men utan specificerat yrkande att både den traditionella utbildningen och folkbildningen är redskap för att minska klasskillnader och skapa jämlika uppväxtvillkor för barn med olika bakgrund. Motionen vill slå vakt om den sammanhållna skolan, men anser rubriken Kunskapsamhälle felaktig. Motion 78 (enskild, Uppsala arbetarekommun) betonar i motionstexten men utan preciserat yrkande, den sammanhållna skolans betydelse.

De krav på förändringar av det ekonomiska stödet till studerande, som tas upp i motion

146:1-3, är inte partiprogramfrågor. Den konkreta utformningen av socialförsäkringssystemen, som ersättningsnivåer, bidragsgränser eller fördelningen mellan lån och bidrag i studiemedelssystemet har aldrig preciserats i partiprogrammen, endast de övergripande riktlinjerna, exempelvis inkomstersättningsprincipen. I själva sakfrågan konstaterar programkommissionen att goda ekonomiska betingelser naturligtvis är en förutsättning för att människor ska kunna ägna sig åt studier, och att detta också är en del av socialdemokratins utbildningspolitik. Men som alltid när det gäller ökning av samhällets ekonomiska åtaganden måste olika krav och behov vägas mot varandra, inom ramen för de tillgängliga resurserna. Enbart inom studiefinansieringen finns många olika behov att ta hänsyn till. Inte minst de ökade kraven på livslångt lärande ställer krav på nya finansieringsformer, som gör det möjligt för vuxna förvärvs-

aktiva med försörjningsansvar att vidareutbilda sig. Denna typ av avvägningar kan inte göras inom ramen för partiprogrammet.

Motionerna 146:4 och 56:25 ställer kravet att högskolestudier ska vara avgiftsfria. I förslaget till partiprogram slås också fast att studier inom det offentligt finansierade högskoleväsendet ska vara avgiftsfria. Motion 56:25 yrkar liksom motion 400 att förskolan ska vara avgiftsfri. Vi skriver i vårt förslag att förskolan liksom skolan ska ses som en del av den generella välfärdspolitiken. Detta måste givetvis påverka avgiftsuttaget.

Programförslaget slår fast att det krävs aktiva samhällsinsatser för att skapa och upprätthålla den breda utbildningssektor som det livslånga lärandet kräver. Förslaget betonar också principen om den sammanhållna skolan. Detta täcker yrkandena i motion 822:1 och 138:1.

Vi instämmer med motionerna 1:6 och 144 att den sociala snedrekryteringen till högre utbildning måste brytas. Vi pekar i programförslaget på att hela utbildningssektorn måste arbeta med så varierade metoder att alla, oavsett social, kulturell och etnisk bakgrund får reala möjligheter att ta till sig kunskaper, och att skolan måste fungera i ett nära samspel med det omgivande samhället, så att den inte blir till en sluten värld, främmande för elever och föräldrar utan tradition av högre utbildning. Vi påpekar också nödvändigheten av att skolans arbetsmiljö är fri från mobbning, könstrakasserier och främlingsfientlighet.

Vi vill samtidigt påpeka att det är många och sammansatta faktorer som förklarar den sociala snedrekryteringen. Den beror inte enbart av hur själva utbildningsväsendet fungerar. Motionerna 1:6 och 4:4 menar att socialdemokratien borde koka av ilska över att den sociala snedrekryteringen till högre utbildning; en mer adekvat reaktion är snarare att lägga pannan i djupt bekymrade veck.

Ett faktum är ju nämligen att socialdemokratisk politik sedan decennier haft som mål att bryta de sociala mönstren i utbildningsvalen. Grundskolereformen 1950 och den sammanhållna skola det skapade syftade till att få bort den sociala utsorteringen i det tidigare parallellskolesystemet. Gymnasiets förändringar från 1960-talet och framåt, de vidgade behörighetsvillkoren för högskolestudier som kom under 1970-talet, de stora satsningarna på vuxenutbildning från 60-talets slut och fortsättningsvis, och 90-talets regionala utbyggnad av högskoleväsendet har haft som uttalade mål just att bredda rekryteringen till högre utbildning.

Den sociala rekryteringen har breddats som en följd av dessa olika åtgärder, även om mönstren skiljer sig mellan olika utbildningar. Men sammantaget måste slutsatsen bli att det visat sig betydligt svårare att bryta de sociala mönstren i utbildningsvalen än vad man trodde när det stora reformverket drog igång för mer än ett halvsekel sedan. Det finns dock inom klassmönstren ett tydligt könsmonster - arbetarklassens flickor går i långt större utsträckning än arbetarklassens pojkar vidare till högskolestudier.

Allt detta kräver givetvis fortsatt uppmärksamhet inom skolan, men också andra faktorer måste tas med i bilden. Boendesegregationen kan exempelvis vara en förklaringsfaktor. Attityder till utbildning påverkas av den egna sociala och kulturella bakgrunden, men forskningen visar också att ungdomars studieval påverkas av skolans sociala sammansättning, dvs helt enkelt kamraternas val. Boendesegregationen, inte minst i storstadsområdena, gör dock att många skolor har en mycket sned social sammansättning. Om de flesta elever i en klass kommer från hem utan studietradition och föreställningarna om den egna framtiden alltså inte rymmer högre utbildning, förstärker alltså eleverna varandras inställning. Boendesegregationen innebär också att vissa skolor får höga andelar elever i behov av extra stöd och hjälp, ofta nog också med otillräckliga kunskaper i svenska. Det kan göra skolsituationen tung och påverka benägenheten att välja fortsatta studier. Också detta måste uppmärksammas i debatten om rekryteringen till högre utbildning.

Motionerna 4:4 och 1:6 tar också upp problemet med att de ökade kunskapskraven kan betyda att människor med otillräcklig utbildning hamnar i underläge på arbetsmarknaden, med ett yrkande att den ska tas upp i partiprogrammet. Vi tar upp detta problem i avsnittet "Nya klassmönster". Två faktorer är centrala för att hindra en sådan klyvning av arbetsmarknaden. Den ena är breddade och omfattande möjligheter till ett livslångt lärande. Alla jobb måste ge sina anställda möjlighet till vidareutveckling, på arbetsplatsen eller inom utbildningssektorn. Detta tas upp i avsnittet "Arbete och tillväxt". Där betonas också den andra faktorn, nämligen att alla jobb ska erbjuda goda arbetsvillkor och tryggad försörjning, dvs också när arbetsuppgifterna inte kräver lång formell utbildning. Att kunskapskraven stiger på många håll inom arbetsmarknaden, och att det därför är nödvändigt att bredda möjligheterna för alla att möta dessa krav får självfallet aldrig leda till att man accepterar dåliga villkor för alla de jobb, som inte kräver längre utbildning.

Motion 186 tycker att rubriken Kunskapssamhälle är fel, eftersom kunskapssamhället är en del av samhället i övrigt. Motion 12:7 vill byta rubriken "Kunskapssamhälle" mot "Bildning och utbildning".

Motion 186 förefaller tolka begreppet "kunskapssamhälle" som "utbildningsväsendet". Men "kunskapssamhälle" är en beteckning i analogi med ord som "industrisamhälle" och "informationssamhälle", dvs sammansättningar som anger att en viss bestämd produktionsfaktor har en avgörande betydelse för hela samhällets uppbyggnad. Detta beskrivs dels i avsnittet Världen av i dag, dels i de inledande styckena i avsnittet "Kunskapssamhälle". Uttrycket "Bildning och utbildning" täcker inte detta.

Samma motions att-sats 8 vill tona ned tillväxtaspekterna på kunskap och i stället lyfta fram de existentiella och medborgerliga kunskaperna. Vi betonar i vårt förslag båda aspekterna på kunskap. Det är emellertid

självlärt, med det historiematerialistiska synsätt som är programmets, att kunskapens roll just som produktionsfaktor måste lyftas fram. Det följer lika mycket av den betydelse de har för tillväxten och därmed resurserna för välfärden, som av den roll de spelar för klasstrukturen och därmed jämlikhetspolitiken.

Programförslaget skriver om nödvändigheten av att skolan arbetar med varierade metoder, avpassade efter människors olika bakgrundsförutsättningar, och att det kräver insatser också från den pedagogiska forskningen. Vi skriver också om elevers rätt till inflytande över sitt arbete och att utbildning är ett lagarbete som måste bygga på respekt för elevers vilja och förmåga att ta ansvar för sitt eget lärande. Detta tillgodoser yrkandet i motion 145:1 att partiprogrammet ska ange vad som krävs för en skola som sätter eleven i centrum. Vi vill också hänvisa till avsnittet om skolan i förslaget till politiska riktlinjer.

Att hela utbildningssektorn ska arbeta så att alla för jämlika förutsättningar att ta till sig kunskaper är det genomgående temat i hela avsnittet. Principen om den sammanhållna skolan markeras i texten, liksom att skolan ska vara öppen mot det omgivande samhället och fungera i samspel med det. Att de politiskt förtroendevalda ska avgöra fördelningen av resurser till skolan, för att med det garantera att målen om allas lika tillgång till undervisning av god kvalitet slås fast i avsnittet "Välfärdspolitiken" i programförslaget. Vi betonar att skolans utbildning ska vara allsidig, dvs innehålla både teoretiska, praktiska och estetiska inslag. Detta svarar mot yrkandena i motionerna 138:1, 139, 188, 142:5 och 143. Vi anser dock inte att partiprogrammet, med sin principiella och övergripande karaktär, mer i detalj ska gå in på vilka utbildningsprogram och -linjer – exempelvis lärlingsutbildning – som ungdomsskolan ska erbjuda. Gymnasieskolan diskuteras mer i detalj i förslaget till politiska riktlinjer, som vi hänvisar till. Programkommissionen är inte beredd att förorda att gymnasieskolan ska bli obligatorisk, som föreslås i motion 145:2. Gymnasieskolan ska ha kapacitet att ta emot hela årskullen, men för den enskilde eleven bör möjligheten finnas kvar att efter grundskolan pröva på förvärvsarbete och att kunna välja andra alternativ – t ex folkhögskola – vid ett senare återupptagande av studier.

Programförslaget beskriver de bärande principerna i socialdemokratisk kunskapspolitik: Samhälleligt ansvar för utbildningssektorn, avgiftsfrihet för studier, livslångt lärande i många former, öppna för alla, varierade arbetsmetoder, hög pedagogisk kvalitet, goda arbetsmiljöer och en syn på kunskapsinhämtande som en process som kräver aktiv medverkan av de studerande. Detta täcker yrkandena i motion 145:1 om en skola med eleven i centrum och i motion 142:1 och 3 att beskriva konsekvenserna av utbildningsvisionen och av att utbildning ingår i den generella välfärdspolitiken. Motiveringstexten i motionen kan tolkas som att motionen också vill ha riktlinjer för det pedagogiska innehållet och utformningen

av skolans arbete. Detta kan dock aldrig beslutas på politisk väg utan måste alltid vara en fråga för skolan själv.

Programförslaget slår fast utbildningssektorn likaväl som studiefinansieringssystemet ska anpassas efter de krav som det livslånga lärandet ställer, inklusive kravet att arbeta i varierade former och organisera undervisningen så att det passar vuxnas livssituation. Detta besvarar yrkandet i motion 142:6.

Motionen efterlyser (142:4) också besked om fristående skolor får ta ut avgifter. Vi skriver i vårt förslag att grundskola och gymnasieskola ska vara avgiftsfria. Vi skriver vidare i avsnittet "Välfärdspolitik" att enskilda alternativ inom vård skola och omsorg måste följa samma regler som de offentliga, om de ska komma ifråga för offentlig finansiering. Vi erinrar dessutom om att skollagen redan nu innebär förbud för fristående grundskolor att ta ut elevavgifter, och skolverket har ingripit mot skolor som sökt kringgå detta genom att begära frivilliga "bidrag" av föräldrarna.

Att små och medelstora företag måste få del i forskningens resultat tas upp i vårt förslag.

Rubriken "barn- och ungdomsskolan" i vårt första förslag har utgått. Den nya dispositionen av avsnittet Kunskapssamhället, med en gemensam minledning avseende kunskap och kultur, innebär att hela utbildningssektorn behandlas under rubriken "Det livslånga lärandet"

Vuxnas lärande måste ske i många olika former, vilket vi också skriver i vårt förslag. Vi konstaterar också att kraven på livslångt lärande måste påverka studiefinansieringssystemet. Mer i detalj än så bör inte partiprogrammet med sin principiella karaktär gå. Folkbildningens roll behandlas såväl i avsnittet "Kunskapssamhället" som i avsnittet "Demokrati".

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att bifalla motionerna 4:4, 138;1, 822:1, 138:1, 139, 147, 1:6, 143 och 144 med hänvisning till programförslaget,
- 2 att avslå motionerna 146:1-3, 145:2, 12:7 samt 12:8 i vad avser dess yrkande om bildning,
- 3 att anse motionerna 146:4, 140, 188, 141:2-3, 400:1-2, 142:1-6, 145:1 och 56:25 besvarade med hänvisning till programförslaget.

För beslutsförslag rörande motion 186 och 78 hänvisas till det särskilda utlåtandet över de motioner som saknar att-sats eller som samlar ihop synpunkter på flera avsnitt av programförslaget i en enda att-sats.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna (73), (187), 149, 150, 151, 152, 153, 353:2, 154, 2:5, 56:23, 155 och 148 (kultur, programförslagets avsnitt om Kunskapsamhället)

Motion 149 (Piteå arbetarekommun) yrkar att det i kulturavsnittet ska tas in skrivningar om olika livsstilar och tankemönster, och markeringar om att världsindoktrineringen ska bemötas genom skol- och folkrörelseaktiviteter och genom internationella överenskommelser. Motion 150 (enskild, Malmö arbetarekommun), 151 (enskild, Malmö arbetarekommun) och 152 (enskild, Malmö arbetarekommuner) har likalydande yrkanden om att främjandeorganisationerna – Skådebanan, Konstfrämjandet m fl – ska ges stöd för att med olika medel nå ut till alla dem som av olika skäl har svårigheter att ta del av det kulturutbud som finns. Motion 153 (Ånge arbetarekommun) vill ha skrivningar om folkbildningsorganisationerna betydelse för vuxnas bildningsökande och om att skolan ska ge eleverna möjlighet att reflektera över och bearbeta kunskaper, samt att kulturens värden ska vägas in i all samhällsplanering och vara tillgängliga över hela landet. Motion 353:2 (Nacka arbetarekommun) yrkar att kulturpolitiken sammanflätas med de sociala målen och prioriterar kulturyttringar som stärker solidariteten. Motion 154 (Hallsbergs arbetarekommun) yrkar (1) att kulturens roll ska bli synlig i de analyserande och beskrivande avsnitten (2) att alla hinder måste undanröjas för att funktionshindrade ska bli delaktiga i kulturupplevelser och eget skapande (3) att kulturen ses som en del av de välfärdstjänster alla människor ska ha tillgång till samt (4) att tillgången till kulturupplevelser är en viktig del i en regionalpolitik som syftar till att hela landet ska kunna ge sina invånare goda levnadsvillkor. Motion 2:5 (Bodens arbetarekommun) föreslår ett tillägg till kulturavsnittet om att vårt kulturarv är en viktig grund för kulturell förnyelse. Motion 56:23 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att ett resonemang om de negativa effekterna av kommersialiseringen av kulturlivet och människans behov av kulturell och andlig tillväxt införs i programmet. Motion 155 (Eksjö arbetarekommun) vill att kulturavsnittet ska lyfta fram studieförbundens, folkhögskolornas och folkbibliotekens roll. Motion 148 (Söderhamns arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska slå fast att musikskolor ska vara kostnadsfria för alla barn.

Motion 73 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) vill i motionens brödtext, men utan yrkande i att-sats, att barns rätt till kultur ska nämnas i partiprogrammet. Motion 186 (Örebro partidistrikt) vill i motionstexten, men utan yrkande i att-sats, att kulturavsnittet ska kortas samt byggas ut med resonemang om kulturutbudet på arbetsplatserna och om kulturens roll för den regionala utvecklingen. Motion 187 (Stenungsunds arbetarekommun) vill i motionstexten, men utan preciserat yrkande, att kulturpolitiken ska stödja den enskilda människans skapande och bildningssträvanden.

Kunskap och kultur är sammanflätade begrepp, eftersom både kunskap och kultur frigör mänskligt tänkande och ger redskap för både individuell utveckling och samhällsförändring. Kunskap och kultur har därför getts en gemensam inledning under rubriken Kunskapssamhället. Efter inledningen följer särskilda avsnitt om utbildningssektorn respektive kultursektorn.

Denna inledning är en analys av kunskapens och kulturens roll för samhällsutvecklingen i dag. Avsnittet om kunskapssamhället, liksom också avsnittet om demokratin, tar upp nödvändigheten att motverka starka ekonomiska grupperns strävanden att skaffa sig makt över tanken. Men programkommissionen vill understryka att kunskapernas och kulturens roll inte enbart kan beskrivas som korrektiv till kommersialiseringen. Kunskap och kultur får människor och därmed samhället att växa.

I denna betoning av den roll kunskap och kultur spelar för det jämlika och demokratiska samhället finns också kopplingen till de sociala målen för politiken, som också handlar om att bygga ett jämlikt och demokratiskt samhälle. Yrkandet i motion 353:2 om att kulturpolitiken ska prioritera kulturyttringar som stärker solidariteten finner vi dock oklart. Motionens motiveringstext kan tolkas som att man syftar på att kulturpolitiken ska ge stabila förutsättningar för icke-kommersiella kulturinstitutioner, som folkbiblioteken och public service-kanalerna i TV. Detta täcks av skrivningarna i programförslagets avsnitt om "Kunskapssamhället" och "Demokrati". Om syftet är att mer innehållsligt styra olika kulturyttringar är vi inte beredda att instämma med motionen. Kultur måste alltid stå fri gentemot innehållslig styrning.

Socialdemokratisk kunskaps- och kulturpolitik ska främja jämlikhetens och demokratin värden. Men varken skola eller kultur ska styra människors val av livsstil; det ligger i kunskapens och kulturens frigörande kraft, likaväl som i välfärdspolitiken, att människor ska ha möjlighet att göra sina egna livsval och forma sina egna tankemönster. Skolan har självklart ett ansvar för att motverka våldsindoktrineringen, men vi menar att det främst handlar om egna arbetsformer och arbetssätt, som bygger på respekt för varje enskild elev, som främjar samarbete och förståelse mellan barn med olika bakgrund och som aldrig tolererar mobbing, könstrakasserier eller främlingsfientlighet. Detta betonas också i programförslaget.

Kunskap och kultur ska vara tillgängliga för alla, och stödja den enskilda människans eget skapande och strävan efter bildning, som skrivs i motion 187. Det ställer givetvis krav på varierade arbetssätt och olik uppsökande verksamheter för att verkligen nå alla. Kulturens främjandeorganisationer, som tas upp i motionerna 150, 151 och 152 spelar här en betydelsefull roll. Hur stödet till dessa organisationer ska se ut, i förhållande till övriga satsningar inom kultursektorn, är emellertid inte en fråga som kan eller bör avgöras inom ramen för partiprogrammet.

Vi skriver i avsnittet ”Jämlikhet och mångfald” att jämlikhetskraven, i alla dess aspekter, ska genomsyra socialdemokratins hela politik. Övriga avsnitt i programförslaget ska läsas med denna utgångspunkt. Vi har som en konsekvens av detta valt att inte under varje enskild rubrik markera vilka särskilda åtgärder som kan krävas med hänsyn till speciella gruppers behov. Att kultur och kunskap ska vara tillgängliga för alla – kvinnor och män, unga och gamla, invandrare, funktionshindrade – följer självklart ur det överordnade jämlikhetskravet utan att det särskilt måste skrivas ut varje gång.

Folkbildningen ingår i både kunskaps- och kulturavsnitten. Folkbildningens och folkrörelsernas roll behandlas också utförligt i avsnittet ”Demokrati”. Att kulturens institutioner ska finnas över hela landet markeras i programförslaget.

Programförslaget skriver också att skola och förskola ska ge barn möjlighet till både kulturskapande och kulturupplevelser. I förslaget till politiska riktlinjer heter det också att det behövs fler arenor för barns och ungdomars kulturupplevelser. I skrivningen att kultur- och musikskolorna ska vara tillgängliga för alla barn ligger givetvis att avgifterna inte får ligga på en nivå som blir till hinder för många. Vi menar dock att frågan om avgifter alls ska ta ut måste få fortsätta att vara en fråga för den lokala beslutsprocessen i kommunerna, där olika angelägna krav och behov ständigt måste vägas mot varandra.

Kulturavets betydelse nämns i programförslaget. Kulturens roll i för den regionala tillväxten tas upp i avsnittet ”Arbete och tillväxt” i de delar som behandlar regionalpolitiken. Kulturutbudet på arbetsplatserna är en fråga som mer handlar om praktiska åtgärder än om sådana principiella överväganden som hör hemma i partiprogrammet.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att bifalla motionerna 153, 2:5, 56:23 och 155 med hänvisning till programförslaget,
- 2 att anse motionerna 149, 150, 151, 152, 353:2, 154 och 148 besvarade med hänvisning till utlåtandet.

För beslutsförslag rörande motionerna 73 och 186 hänvisas till utlåtandet under punkten Övrigt.

Den europeiska unionen

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 157, 22:3, första delen, 42:4, 158:1, (186), 310:3, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, (190), 13:8, 86:4, 1:4, 2:4, (78), 156, 56:21 och 7:5 (avsnittet Den europeiska unionen i programförslaget)

I motionerna 22 (enskild, Kalmar arbetarekommun), 42 (Luleå arbetarekommun), 161 (enskild, Jönköpings arbetarekommun), 162 (Piteå arbetarekommun), 163 (Malmö arbetarekommun), 166 (Strömsunds arbetarekommun), 86 (Nacka arbetarekommun), 2:4 (Bodens arbetarekommun), 156 (enskild, Uppsala arbetarekommun), 56 (Stockholms arbetarekommun) och 7:5 (Gagnefs arbetarekommun) yrkas att skrivningen om att Sverige bör ansluta sig till EMU ska utgå.

För några av motionerna är argumentet att frågan inte är av den principiella karaktär att den hör hemma i ett partiprogram, eller att den kommer att avgöras under den tid programmet gäller. För andra är argumentet att partiet är klivet i denna fråga och att den därför inte bör tas med i partiprogrammet.

Motionerna 158 (Härjedalens arbetarekommun), 161 (enskild, Jönköpings arbetarekommun), 162 (Piteå arbetarekommun), 164 (Danderyds arbetarekommun), 165 (Kungsbacka arbetarekommun) har förslag till skrivningar om EMU som tydligare villkorar ett svenskt medlemskap.

Motion 13 (enskild, Tyresö arbetarekommun) yrkar att skrivningarna om medlemskap i såväl EU som EMU ska utgå ur programmet.

Motion 159 (Sundbybergs arbetarekommun) yrkar att "uttrycket EMU blir i enlighet med gällande traktatbestämmelser och införs på detta korrekta sätt i partiprogrammet".

I motion 162 (Gislaveds arbetarekommun) yrkas att skrivningarna om mellanfolkliga beslut inom EU som principiellt vägval utgår. Motionen menar att mellanfolkliga beslut är otillräckliga för att lösa internationaliserings problem, och att det krävs mer överstatlighet, dvs möjligheter att i internationella organ fatta för medlemsstaterna bindande beslut enligt majoritetsregeln. Motion 157 (Lunds arbetarekommun) föreslår likaså skrivningar i partiprogrammet av innebörden att socialdemokratin bör verka för att beslut i vissa fall ska kunna tas på överstatlig nivå inom FN och EU.

Motion 160 (Arvika arbetarekommun) vill bygga ut skrivningarna i programförslaget om de fackliga organisationernas rätt att arbeta gränsöverskridande

Motion 1:4 (Skånes partidistrikt) vill bygga ut partiprogrammets skrivningar om EU med (1) att EU-frågorna skall integreras i de olika sakavsnitten, (2) att det ska framgå att Europas medborgare vart femte år

väljer representanter till Europaparlamentet och (3) att skrivningarna att gemensamma åtaganden inte behöver förutsätta gemensam lagstiftning inte får tolkas som att socialdemokratien är emot all sådan lagstiftning.

Motion 186 (Örebro partidistrikt) anser i motionens brödtext, men utan specificerat yrkande i att-sats, att partiprogrammet bör behandla byråkratiseringen inom EU, maktfördelningen mellan EU och medlemsstaterna, den folkliga förankringen samt en beskrivning av vad EU-medlemskapet ska syfta till inom olika politikområden. Motionen anser likaså att skrivningen om svenskt EMU-medlemskap bör utgå, eftersom den inte har principiell karaktär. Motion 190 (enskild, Järfälla arbetarekommun) anser i motionens brödtext, men utan att-sats, att skrivningarna om EMU ska strykas och att det ska framgå att samarbetet inom EU ska vara icke-federalt. Motion 78 (enskild, Uppsala arbetarekommun) anser i motionstexten men utan preciserad att-sats att EU:s särskilda ansvar för de fattiga ländernas utveckling bör betonas.

Extrakongressen 2000 uttalade att Sverige bör ansluta sig till EU, men att frågan först ska prövas av väljarna i en folkomröstning. Partiets uppfattning på denna punkt är alltså klar. När det finns kongressbeslut i en bestämd fråga är detta enligt programkommissionens uppfattning tillräcklig grund för att också ta med frågan i partiprogrammet, om den är av den övergripande och/eller långsiktiga karaktär som ska prägla partiprogrammet.

EMU måste betraktas som en sådan fråga. Vi kan alltså inte instämma i att frågan skulle vara för begränsad för att ingå i partiprogrammet. Men i partikongressens beslut om EMU ingår ett klart uttalande att socialdemokratien ska respektera utfallet av den folkomröstning om medlemskap, som ska hållas. Om ställningstagandet för medlemskap förs in i partiprogrammet kan det tolkas som att partiet föregriper folkomröstningen, vilket inte är önskvärt.

Vi har därför valt att låta skrivningen om EMU utgå, men vill för tydlighetens skull påpeka att detta självklart inte innebär att vi föreslår någon ändring i partikongressens tidigare beslut i sakfrågan.

Sverige är sedan 1995 medlem i EU, och EU är en viktig arena för att driva socialdemokratiens frågor. Att partiprogrammet ska ange de riktlinjer som socialdemokratien arbetar efter inom EU anser vi självklart. Vi yrkar därför avslag på motion 13:8 att EU inte ska ingå i partiprogrammet.

Yrkandet i motion 159 syftar på att EMU i det tidigare programförslaget omtalas som "den europeiska valutaunionen" i stället för med den fullständiga officiella översättningen av namnet ("Ekonomiska och Monetära Unionen"). Självklart ska en uttydning av en förkortning alltid följa det officiella namnet. Men det är alltså inte en sådan uttydning som gjorts, vilket också framgår av texten. Att använda kortformer som beskrivning på kända organisationer är vedertaget, som t ex "socialde-

mokraterna” i stället för det officiella namnet Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti.

Programkommissionens skrivningar om mellanstatligheten, och med det den nationella demokratin, ansluter till den linje som utkristalliserats i socialdemokratisk debatt under de år vi varit medlemmar i EU. Detta innebär självklart inget avvisande av all överstatlighet; EU är redan i vissa avseenden en överstatlig organisation, något vi accepterat i och med vårt medlemskap. Skrivningarna i programmet utesluter heller inte att relationen mellan överstatliga och mellanstatliga beslut kan komma att ändras under kommande år. Detta är en fråga för avvägningar inom EU-samarbetet, där ställningstagandet får avgöras i varje särskilt fall. Att socialdemokratin, som yrkas i motion 157, ska binda sig för att direkt verka för sådan överstatlighet, utan precisering av vilka frågor detta gäller, ser vi som för långtgående.

Det programmet slår fast är att den nationella demokratin måste vara basen för EU-demokratin och för den folkliga förankringen, och att det leder till slutsatsen att mellanstatlighet måste vara huvudlinjen – men givetvis inte den enda linjen. Vi menar att politisk handlingskraft inom EU, av det slag motion 310 önskar, aldrig kan uppnås utan politisk legitimitet, dvs förankring bland EUs medlemmar. Det kan synas öka slagkraften om fler beslut kan tas med vanlig majoritet, men mot det måste ställas de risker som uppstår, om medlemsländer i viktiga frågor känner sig överkörda av majoriteten.

Programförslaget innehåller över huvud taget inga beskrivningar av EUs uppbyggnad och EUs institutioner. Vi finner inte heller skäl att införa sådana, om de inte har direkt bäring på de principer för arbetet som formuleras. De riktlinjer programförslaget uttrycker avser självklart arbetet inom alla EUs institutioner. Vi delar uppfattningen i motion 1:4 att EU-arbetet måste integreras med det löpande inrikespolitiska arbetet i olika sakfrågor. Detta slås också fast i inledningen till avsnittet.

Vårt förslag anger några centrala frågor för socialdemokratin att driva inom EU-samarbetet, som miljö, sysselsättning och jämställdhet. De principer för socialdemokratisk politik inom olika sakområden, som formuleras i partiprogrammet sin helhet, gäller självklart för samtliga de politiska organ socialdemokratin verkar inom, lokalt, regionalt, nationellt och internationellt. Vi anser därför inte att det behöver påpekas för varje sakområde att dessa uppfattningar ska drivas också inom EU, lika litet som det särskilt påpekas att de ska drivas i riksdag, kommuner och landsting.

Programförslaget slår tydligt fast att socialdemokratin inom EU ska verka för fackliga och sociala rättigheter och för den fackliga rätten att agera gränsöverskridande. De konkreta förslagen inom ramen för detta arbete bör preciseras i de politiska riktlinjerna, inte partiprogrammet. Förslaget till riktlinjer innehåller skrivningar om detta.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att bifalla motionerna 22:3, första delen, 42:4, 161, 162, 163, 166, 86:4, 2:4, 156, 56:21 och 7:5 med hänvisning till programförslaget,
- 2 att därmed anse motionerna 157, 158:2, 161, 162, 164 och 165 besvarade,
- 3 att avslå motionerna 310:3 och 13:8,
- 4 att anse motion 159 och 1:4 besvarad med hänvisning till utlåtandet,
- 5 att anse motion 160 besvarad med hänvisning till förslaget till politiska riktlinjer.

För beslutsförslag rörande motionerna 186, 190 och 78 hänvisas till samlingsutlåtandet över de motioner, som saknar att-satser eller som sammanfattar synpunkter rörande flera av programmets avsnitt i en enda attsats av innebörden att motionens synpunkter ska beaktas.

Svensk säkerhetspolitik

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 167:1-2, 13:9, 86:3, 2:2-3, 305:1, 168:4-5, 56:22 och 7:4 (programförslagets avsnitt Svensk säkerhetspolitik)

Motion 167:1-2 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) yrkar att det i partiprogrammet ska framgå (1) att svensk säkerhetspolitik ska bygga på alliansfrihet i fred, syftande till neutralitet i krig och (2) att ett deltagande från Sverige inom EU som skulle innebära avsteg från svensk säkerhetspolitik ska underställas svenska folket för beslut. Motion 13:9 (enskild, Tyresö arbetarekommun) yrkar att Sverige ska verka för (a) fred och frihet för alla folk i världen (b) en rättvisare världsordning, (c) värna vår självständighet och (d) föra en alliansfri politik syftande till neutralitet i krig. Motion 86:3 (Nacka arbetarekommun) yrkar att Sverige ska verka för (a) alla folks frihet (b) hela världens fred (c) en rättvisare världsordning (d) föra en alliansfri politik syftande till neutralitet i krig och (e) främja nordiskt samarbete. Motion 2:2-3 (Bodens arbetarekommun) vill att partiprogrammet ska slå fast (2) att säkerhetspolitiken ska baseras på neutralitet i krig och (3) att Sverige även i fortsättningen ska ha ett värnpliktsförsvär. Motion 305:1 (Kalix arbetarekommun) yrkar att neutraliteten ska skrivas in i det nya partiprogrammet. Motion 168:4-5 (enskild, Uppsala arbetarekommun) yrkat (4) att svensk säkerhetspolitik ska grundas på en alliansfri politik syftande till neutralitet i krig och (5) att Sverige inte ska delta i något militärt samarbete som inte grundas på sanktionering från FN. Motion 56:22 (Stockholms arbetarekommun) yrkar att säkerhetspolitiken ska baseras på alliansfrihet i fred, syftande till

neutralitet i krig. Motion 7:4 (Gagnefs arbetarekommun) yrkar att Sverige ska föra en alliansfri politik, syftande till neutralitet i krig.

Programkommissionen följer i sitt förslag de riktlinjer för säkerhetspolitiken, som partiets förtroenderåd uttalat sig för. Vi föreslår alltså att Sverige ska föra en alliansfri politik, men utan en automatisk koppling till begreppet neutralitet. Vi markerar också i förslaget att säkerhetspolitiska hot i dag ofta är andra än rent militära – dagens samhälle är exempelvis mycket sårbart för störningar i teknisk infrastruktur som el och tele – och att det kräver ett bredare säkerhetspolitiskt grepp.

Det säkerhetspolitiska läget har förändrats mycket kraftigt sedan Berlinmuren föll och det tidigare östblocket upplöstes. Under det kalla krigets tid fanns en reell risk för ett storkrig i Europa, med ett bakomliggande kärnvapenhot. Två starka militärallianser stod mot varandra. Sveriges geografiska läge och behovet av stabilitet i vårt närområde – vilket också kan uttryckas som ett hänsynstagande till Finlands speciella läge som grannland till Sovjetunionen – gjorde att Sverige valde militär alliansfrihet, med en deklaration redan i fredstid att vi skulle förklara oss neutrala i krig. I den tidens säkerhetspolitiska läge, med de geopolitiska villkor som rådde, gagnade detta bäst Sveriges intressen.

När Sovjetväldet upplöstes förändrades dessa förutsättningar. Warszawapakten har upplösts. Samarbetet i Europa växer sig allt starkare och involverar också det forna östblockets länder. Så gott som alla har sökt medlemskap i EU och flera kan beräknas bli medlemmar de närmaste åren. Krig mellan nationer är inte längre det stora hotet.

Hoten är andra, och går över nationsgränserna. De kräver internationellt samarbete. Det handlar om att förebygga kriser, det handlar om att skydda de mänskliga rättigheterna, att skydda sårbara tekniska system, att sprida miljötekniskt kunnande och teknik för kärnsäkerhet, att förhindra terrorattacker. Begreppet säkerhetspolitik breddas och förändras. Sverige ska delta i detta internationella samarbete, både av hänsyn till vår egen säkerhet och som ett uttryck för vår strävan att bidra till fred och solidaritet i världen.

Sverige ska vara militärt alliansfritt. Det gagnar bäst landets egen säkerhet, och det ger oss möjlighet att fortsätta agera för nedrustning och kärnvapenavveckling, utan de inskränkningar som ett medlemskap i en militär allians skulle innebära. Militär alliansfrihet ger Sverige full handlingsfrihet om en krigssituation skulle uppstå, och vi kan ett sådant läge också välja att förklara oss neutrala. Däremot är neutralitet i krig inte det enda syftet med den militära alliansfriheten, och därför är den gamla formuleringen för snäv.

Militär alliansfrihet innebär att Sverige inte kan ingå i ett organiserat försvarssamarbete med ömsesidiga försvarsförpliktelser. Den oro som skymtar i motion 1671:2 att Sverige genom EU ska dras in ett sådant samarbete är obefogad. Socialdemokratien avvisar tanken att bygga upp

en EU-armé och att i någon form inträda i ömsesidiga försvarsförpliktelser. Men Sverige bör självklart delta i EUs arbete att förebygga och hantera kriser, med det grundläggande villkoret att det sker i enlighet med FN-stadgan. Detta har redan skett under den långa krisen i det forna Jugoslavien.

Utformningen av försvarspolitiken tas inte upp i partiprogrammet, och vi tycker därför inte att en ensam punkt, värnplikten, särskilt ska föras in. Värnpliktsförsvaret är inte ifrågasatt inom socialdemokratin.

Partistyrelsen föreslår kongressen att besluta:

- 1 att anse motionerna 167:1-2, 13:9 vad avser de yrkanden som i utlåtandet angetts med bokstäverna c och d, 86:3 vad avser det yrkande som i utlåtandet angetts med bokstaven d, 2:2-3, 305:1, 168:4-5, 56:22 och 7:4 besvarade med hänvisning till utlåtandet och till programförslaget.

De yrkanden i motion 13:9, som i detta utlåtande sorterats med bokstäverna a-b, och de yrkanden i motion 86:3, som i detta utlåtande sorterats med bokstäverna a-c samt d behandlas i utlåtandet Internationella frågor.

Kapitalets makt, freds- och solidaritetsarbete, frihandel samt motvikt mot det internationella kapitalet

Programkommissionens, tillika partistyrrelsens, utlåtande över motionerna 4:3, 169, 311:4, 170, (186), 171, 172, 173:1 och 3-4, (187), 125:1, 174, 27:4, (188), 315:2, 13:9 i de delar som framgår av beslutsförslaget, 86:3 i de delar som framgår av beslutsförslaget, 175:2-3, 1:3 och 5, (78), 168:1-3 samt 56:19-20 (programförslagets avsnitt Kapitalets makt, Freds- och solidaritetsarbete, Frihandel samt Motvikt mot det internationella kapitalet)

Motion 4:3 (Landskrona arbetarekommun) yrkar på ett tillägg om kapitalismens inneboende strävan till koncentration skapar världsspännande och branschdominerande företag. Motion 169 (Lunds arbetarekommun) yrkar på ett tillägg om att insatser för att motverka fattigdomen i tredje världen bör innefatta skuldavskrivning, bistånd för uppriktandet av sociala trygghetssystem och institutioner för regionalt självstyre, åtgärder för att minska befolkningsexplosionen och förödande sjukdomsepidemier. Motion 311:4 (Luleå arbetarekommun) yrkar att krav på en internationell finansinspektion, ett ekonomiskt säkerhetsråd och att företagen ska följa ILOs och OECDs spelregler ska inarbetas i partiprogrammet. Motion 170 (Burlövs arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska ta upp barns situation i världen och framhäva FNs barnkonvention. Motion 171 (Jönköpings arbetarekommun) vill ha en

skrivning om att de fattiga ländernas utveckling är ett gemensamt intresse för världssamfundet som kräver samarbete mellan i-länder och u-länder. Motion 172 (Jönköpings arbetarekommun) yrkar på en skrivning av innebörden att de utvecklade ländernas bistånd ska öka och de fattiga ländernas skuldbörda minskas. Motion 173:1 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) yrkar att Sverige ska vara en förebild att nå biståndsmålet en procent. Samma motion yrkar i sin tredje att-sats att en mening tillförs under rubriken "Frihandel" av innebörden att eftersom u-länderna är beroende av en fri och rättvis handel måste den rika världen motverka kapitalets inneboende koncentrationstendenser och världshandelns dominans av ett fåtal storföretag. Motion 125:1 (Borlänge arbetarekommun) vill att partiprogrammet ska slå fast att vi efterlyser en världsordning mera grundad på mänskliga värden än den förhärskande kapitalistiska. Motion 174 (Malmö arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska ta avstånd från kvinnoförtrycket i världen och ge sitt stöd till kvinnans frigörelse även i internationella sammanhang. Motion 27:4 (Malmö arbetarekommun) vill att partiprogrammet besvarar frågan hur socialdemokratien vill hantera globaliseringen och hur den nationella suveräniteten kan stärkas och utvecklas. Motion 315:2 (Strömsunds arbetarekommun) yrkar att partiprogrammet ska ställa sig bakom den s k Tobinskatten. Motion 13:9 (enskild, Tyresö arbetarekommun) yrkar att det i partiprogrammet ska stå att Sverige skall (a) verka för fred och frihet för alla folk i världen, (b) en rättvisare världsordning, (c) värna vår självständighet, (d) föra en alliansfri politik syftande till neutralitet i krig. Motion 86:3 Nacka arbetarekommun) yrkar att Sverige ska verka för (a) alla folks frihet, (b) hela världens fred, (c) en rättvisare världsordning, (d) föra en alliansfri politik syftande till neutralitet i krig och (e) främja nordiskt samarbete. Motion 175:2-3 (Hallsbergs arbetarekommun) yrkar att (2) kravet om biståndsmålet ska formuleras som "Sverige bör visa sitt ansvar genom att nå biståndsmålet om en procent av bruttonationalprodukten" samt (3) att det nordiska samarbetet ska utvecklas. Motion 1:3 (Skånes partidistrikt) vill att partiprogrammet ska uppmärksamma utvecklingen mot allt större världsomspännande koncerner, att partiprogrammet ska ställa sig bakom kravet på skuldavskrivning för fattiga länder samt öppna för en transaktionsskatt på internationella kapitalrörelser. Motionärerna skriver att den visserligen är svår att genomföra och att effekterna sannolikt skulle bli ganska små, men att idén likväl förtjänar en seriös prövning. Samma motion, att-sats 5, vill ha tydligare skrivningar om behovet av reformer inom FN, bl a avskaffande av vetorätten, samt om nedrustning och fredsbevarande arbete. Motion 168:1-3 (enskild, Uppsala arbetarekommun) vill (1) förtydliga skrivningarna om socialdemokratins internationella samarbete, så att det framgår att vi samarbetar med fackliga organisationer i länder där det inte finns socialdemokratiska eller socialistiska folkrörelsepartier. Motionen vill (2) slå

fast folkkrättens betydelse för de internationella relationerna och (3) att IMF och WTO ska inordnas i FN-systemet. Motion 56:19-20 (Stockholms arbetarekommun) vill (19) att partiprogrammet tydligare ska ta ställning mot den globala spekulationsekonomin och för en så kallad Tobinskatt, (20) att den internationella kampen mot fattigdomen ska ges en mer framskjuten position i partiprogrammet.

Motion 186 (Örebro partidistrikt) anför i motionens text, men utan precisering i att-satser, att barns rätt till trygg uppväxt i alla delar av världen måste hävdas, att kvinnoperspektivet saknas, att kampen mot korruptionen måste hävdas och att det nordiska perspektivet saknas. Motion 188 (Växjö arbetarekommun) vill i motionstexten men utan preciserad att-sats att det internationella engagemanget ska omfatta även den fulla sysselsättningen. Motion 78 (enskild, Uppsala arbetarekommun) anför i motionens text men utan preciserat yrkande i att-satsform att EUs ansvar för de fattiga ländernas möjligheter inom världshandeln måste framhävas, att de solidariteten med de fattiga länderna ska betonas och att kravet på villkorad skuldavskrivning ska framgå.

Motionerna 169, 172, 1:3 och 78 tar upp frågan om skuldavskrivning för de fattiga länderna. Programkommissionen skriver om detta i sitt förslag till partiprogram (avsnittet Freds- och solidaritetsarbete) att de fattiga länderna ska ha möjlighet till skuldavskrivning. Vi anser dock inte att det kan formuleras som ett villkorslöst mål. Som partistyrelsen skriver i sitt utlåtande över de icke-programanknutna motioner till kongressen som behandlar skuldavskrivning är det en angelägen åtgärd, men att skuldlättnader måste kombineras med ansvarsfull social och ekonomisk politik i skuldlandet.

Flera motioner, 315:2, 1:3 och 56:19, tar upp frågan om en internationell skatt på finansiella transaktioner, ofta kallad Tobinskatt. Också motion 187 (Stenungsunds arbetarekommun) förordar i sin brödtext en Tobinskatt. Vi skriver i vårt förslag (avsnittet "Motviker mot det internationella kapitalet") att en central uppgift i det internationella politiska samarbetet är att utveckla instrument som ökar stabiliteten i de finansiella systemen. Däremot anser vi inte att partiprogrammet är platsen att speciellt peka ut en tänkbar åtgärd – bland flera andra – som den som partiet ska inrikta sig på. Det måste avgöras av vilka åtgärder som har mest utsikter att vinna framgång. Som partistyrelsen påpekat i sitt utlåtande över liknande motioner till kongressen är förutsättningar i dag små att få den globala uppslutning kring just Tobinskatten, som krävs för att den ska kunna genomföras.

Flera motioner behandlar globaliseringen i dess negativa aspekter, dvs den stärkta positionen för de globala finansintressena. Programkommissionen tar upp denna fråga på flera ställe i förslaget till nytt partiprogram, där vi också tar upp den pågående koncentrationen till världssopspannande företagskoncerner, något som täcker yrkandena i

motionerna 4:3 och 1:3. Vår grundhållning är att denna stärkta position inte är en ofrånkomlig följd av globaliseringen utan något som kommer att motverkas och förändras av medvetet politiskt och fackligt arbete, på samma sätt som medvetet fackligt och politiskt arbete under 1900-talet tog makt från den tidens starka kapitalintressen. Dagens läge analyseras i avsnittet "Världen av i dag", med en kritisk granskning av följderna av det internationella kapitalets ökade spelutrymme. Grundprinciperna för socialdemokratiens politik kring detta behandlas i flera avsnitt men sammanfattas i avsnittet "Motvikter mot det internationella kapitalet". Svaret ligger i politisk och facklig organisering för att skapa nya spelregler i den internationella ekonomin. Detta arbete måste ske på flera plan, i olika internationella samarbetsorgan, i samordning av olika internationella avtal, genom fackligt samarbete över gränserna och stöd till facklig organisering i fattiga länder, genom samordnade konsumentaktioner och aktiv opinionsbildning osv.

Detta internationella samarbete stärker demokratiens och politikens handlingskraft, även inom nationalstatens ram. Det ligger dock i internationaliseringens natur att nationalstatens roll förändras. Det handlar både om att vissa frågor, som t ex miljöfrågorna, är av sådan art att ingen nation ensam kan hantera dem, och om att nya regioner för ekonomiskt samarbete går över gamla nationsgränser, något som påpekas i motion 1 från Skånes partidistrikt. Därför kan inte målet formuleras som att stärka den nationella suveräniteten som yrkas i motion 27:4; målet måste formuleras som att stärka demokratin och det folkliga inflytandet.

Sysselsättningsmålen, som tas upp i motion 188, kan mer konkret hävdas främst i EU-samarbetet, något som också beskrivs i programförslagens avsnitt Den europeiska unionen. I sin förlängning innebär dock givetvis hela det internationella samarbetet för utvecklingsmöjligheter i fattiga länder, ökad frihandel på rättvisa villkor, investeringar för ekologisk uthållighet osv att människor möjlighet till arbete och försörjning kraftigt stärks.

Hela den beskrivning programförslaget ger av dagens globala kapitalism uttrycker kritik, av det slag motionerna efterlyser. Vi anser emellertid att det är för snävt att, som yrkas i motion 173:3, uttrycka den världssordning socialdemokratin arbetar för endast som en negation till kapitalismen, som uppbromsning av penninghandel och tyglade av spekulationsekonomi. Vi formulerar i stället denna världssordning positivt: social rättvisa, ekonomisk uthållighet, global spridning av demokrati och välfärd, alla folks frihet och hela världens fred. Det täcker också yrkandena i motionerna 13:9 och 86:3, med undantag för deras yrkanden rörande säkerhetspolitiken. Dessa behandlas i det särskilda utlåtandet om säkerhetspolitiken.

Avsnittet "Freds- och solidaritetsarbete" innehåller tydliga skrivningar om kampen mot fattigdomen. Beskrivningarna är givetvis översiktliga

och i den meningen begränsade, men det är en ofrånkomlig följd av de krav som gäller på ett partiprogram, nämligen att inom ett begränsat utrymme sammanfatta de bärande principerna för partiets hela politik. Som vi konstaterar i vår inledning måste partiprogrammet ses just som en sammanfattning, där politiken inom olika områden sedan får presenteras mer utförligt på andra sätt. Förslaget till politiska riktlinjer, som är att se som den mer handlingsinriktade delen av partiets program, behandlar det internationella solidaritetsarbetet mera utförligt.

Vi har i vårt omarbetade förslag tagit med skrivningar om barns och kvinnors situation i världen, men av samma skäl som angetts ovan måste de bli översiktliga och innefattas i de allmänna utblickarna över världsläget. Kvinnoförtryckets roll för fattigdomen tas upp i avsnittet "Världen av i dag" och avsnittet "Freds- och solidaritetsarbete". Jämställdhetsfrågorna tas också upp i EU-avsnittet, liksom frågan om kvinnohandeln. Vad gäller yrkandet om att partiprogrammet ska hänvisa till FNs barnkonvention har vi som riktmärke haft samma princip som tidigare partiprogram: att relatera de lika ståndpunkterna till partiets grundläggande värderingar och att undvika att åberopa specifika avtal, konventioner eller andra politiska dokument. Barnkonventionen tas däremot upp i förslaget till politiska riktlinjer.

Motionerna 173:1 och 175:2 tar upp biståndsmålet. Vi instämmer i att Sverige ska nå biståndsmålet om en procent av BNI. Vi instämmer också i yrkandet i motion 171 att de fattiga ländernas utveckling kräver samarbete mellan i-länder och u-länder. Vi anser att partiprogrammet ska ange de övergripande principerna för biståndsarbetet – som stöd till utbildning, hälsovård och familjeplanering – men inte precisera det mer i detalj.

I enlighet med vår modell att göra partiprogrammet principiellt och övergripande menar vi, att de närmare kraven på önskvärda reformer av FNs organisation hör hemma i de politiska riktlinjerna. Där sägs bland annat att socialdemokratin stöder inrättandet av ett ekonomiskt säkerhetsråd. Vi har dock i programförslaget markerat att reformer är nödvändiga. Vilka organisationer socialdemokraterna ska samarbeta med i andra länder bör inte, som yrkas i motion 3:1, detaljregleras av partiprogrammet. Vi ser inte skäl att kräva att WTO och IMF ska infogas i själva FN-organisationen, som yrkas i 3:3, även om ett samarbete mellan alla organisationer som är verksamma inom utvecklingsarbete är både nödvändigt och önskvärt. Att folkrätten är grunden för det internationella samarbetet uttrycks tydligt i programförslaget. Yrkandena i motion 1:5 om nedrustning och fredsbevarande arbete täcks av formuleringarna i programförslaget.

Det nordiska samarbetet har tagits med i vårt förslag.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att med hänvisning till programförslaget bifalla motionerna 4:3, 169, 171, 172, 173:1, 125:1, 174, 175:2-3 och 1:3 i vad avser denna motions yrkanden om globalisering och skuldavskrivning,
- 2 att med hänvisning till programförslaget bifalla motionerna 13:9 i de delar som i detta utlåtande angetts med bokstäverna a-b och 86:3 i de delar som i detta utlåtande angetts med bokstäverna a-c,
- 3 att avslå motion 168:3,
- 4 att anse motionerna 311:4, 170 och 315:2 besvarade med hänvisning till utlåtandet,
- 5 att anse motionerna 27:4, 1:3 i vad avser yrkandet om internationell transaktionsskatt, 1:5, 168:1-2 och 56:19-20 besvarade med hänvisning till programförslaget och till utlåtandet.

För beslutsförslag rörande motionerna 186, 187, 188 och 168 hänvisas till samlingsutlåtandet över de motioner som saknar att-satser eller sammanfattat åsikter under flera av programförslagets avsnitt i en enda att-sats.

Övriga frågor

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, förslag till utlåtande över motionerna 176, 177, 178 och 2:7 (kriminalpolitik, drogpolitik)

Motion 176 (Staffanstorps arbetarekommun) yrkar på ett tillägg att socialdemokratien vill förhindra återfall i brott genom en progressiv och drogfri kriminalvård. Motion 177 (Uddevalla arbetarekommun) vill ha ett tillägg om att den svenska alkohol- och drogpolitiken skall värnas och att Sverige skal verka internationellt för att minska alkoholindustrins intressesfär. Motion 178 (Kungsbacka arbetarekommun) vill ha ett tillägg att partiet stöder det arbete som sker i de lokala brottsförebyggande råden (BRÅ) och andra ideella organisationer som har till uppgift att förebygga brott. Motion 2:7 (Bodens arbetarekommun) yrkar på ett tillägg om brottsoffers behov och rättigheter.

Motionerna pekar på viktiga delar i en socialdemokratisk kriminalpolitik och drogpolitik. Men partiprogrammet med in principella och övergripande inriktning är inte uppbyggt för denna typ av konkreta och handlingsinriktade krav. De hör mer hemma i de politiska riktlinjerna, som enligt programkommissionens förslag ju är att se som det handlingsprogram som konkretiserar själva partiprogrammet. Motionerna har överlämnats som underlag till dem som arbetat med att ta fram förslaget till politiska riktlinjer. Riktlinjernas avsnitt om trygghet i vardagen tar

upp kraven på progressiv kriminalvård, det lokala brottsförebyggande arbetet och stödet till brottsoffer.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att anse motionerna 176, 177, 178 och 2:7 besvarade med hänvisning till förslaget till politiska riktlinjer.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motion 179 (stöd till de hemlösa)

Motion 179 (Huddinge arbetarekommun) yrkar på ett tillägg till programförslaget av innebörden att ökningen av antalet hemlösa måste motarbetas.

Programkommissionen har gjort bedömningen att denna fråga hör hemma i de politiska riktlinjerna, som enligt vårt förslag är att se som det handlingsinriktade program som konkretiserar partiprogrammet.. Motionen har överlämnats som underlag till dem som arbetat med att ta fram förslaget till politiska riktlinjer för nästa kongressperiod. I detta förslag heter det att de hemlösas rättigheter måste stärkas och att socialdemokratien ska arbeta fram nya former för stöd till de hemlösa.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att anse motion 179 besvarad med hänvisning till förslaget till politiska riktlinjer.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 180 och 181 (fritidspolitik)

Motionerna 180 (Jönköpings arbetarekommun) och 181 (Eksjö arbetarekommun) yrkar båda att ett fritidspolitiskt avsnitt tillförs partiprogrammet.

Motionerna vill ha ett fritidspolitiskt avsnitt som motsvarande de som fanns i avsnitt V Inför framtiden i programkommissionens första förslag. Detta mer handlingsinriktade avsnitt har utgått ur vårt slutliga förslag (se utlåtandet över motionerna angående programmets struktur och omfång), och programförslaget gjorts mer principiellt inriktat.

Programkommissionen är i sak tveksam till att göra särskilda fritidspolitiska program. Hur fritiden ska användas är en fråga för människors eget val. Vad vi som socialdemokrater har anledning att engagera oss för är att arbetsliv och arbetstider är sådana att människor har fri tid, och ork att använda sin fria tid, att lönerna är sådana att de ger en marginal för egna aktiviteter när det nödvändiga är betalt, och att det finns goda

förutsättningar för folkrörelser av olika slag att driva verksamhet. Dessa aspekter behandlas i avsnitten "Arbete och tillväxt" respektive "Demokrati" och "Kunskapsområdet".

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att anse motionerna 180 och 181 besvarade med hänvisning till utlåtandet.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motion 182 (facklig-politisk samverkan)

Motion 182 (Malmö arbetarekommun) yrkar att det i det nya partiprogrammet klart ska framgå och starkt betonas partiets starka samarbete med fackföreningsrörelsen som grundläggande för ett gott och rättvist samhälle.

Programkommissionen delar helt uppfattningen om den facklig-politiska samverkans stora betydelse. I vårt förslag slår vi också fast att arbetarrörelsens landvinningar utgått ur både det politiska och det fackliga arbetet. I flera av de sakpolitiska avsnitten betonas också det fackliga arbetets roll.

Det facklig-politiska samarbetet är en samverkan mellan två självständiga organisationer, LO och SAP, och samverkan baseras på ömsesidiga överenskommelser mellan dem. Därför kan inte partiprogrammet slå fast att detta samarbete ska ske, eftersom partiet inte ensamt bestämmer det. LO avgör själv sin inställning. Det är också skälet till att gällande partiprogram inte slår fast den facklig-politiska samverkan. Vi har, vill vi understryka för tydlighetens skull, inga skäl att anta att man på fackligt håll skulle vilja lämna den facklig-politiska samverkan, men det är nödvändigt att respektera den fackliga friheten att själv välja sina samarbetsformer.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att anse motion 182 besvarad med hänvisning till utlåtandet.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motion 124 (regionala och lokala organ)

Motion 124 (Eksjö arbetarekommun) yrkar att den lokala och regionala beslutsnivån ska markeras med utgångspunkt i att fler frågor ska beslutas i en direktvald församling av politiker.

Motionen tangerar frågan om den regionala beslutsnivån. Programförslaget tar inte upp strukturen av den politiska beslutsorgani-

sationen, men däremot slås allmän fast – i avsnitten om demokrati resp välfärd – att de politisk-demokratiska processen alltid är den överordnade. I den speciella frågan om politiska regionala organ hänvisar vi till partistyrelsens utlåtande över motionerna i detta ärende.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

1 att anse motion 124 besvarad med hänvisning till utlåtandet.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motion 44:3 (folkbildningskampanj i ekonomi)

Motion 44:3 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) yrkar att det i det nya partiprogrammet ska införas en passus om att vi har för avsikt att initiera en massiv folkbildningskampanj i ekonomi för hela svenska folket, kapitalister som antikapitalister, så att folket kan sätta dagordningen i den ekonomiska debatten.

Partiprogrammet anger de principiella grunderna för socialdemokratisk politik. Vilka politiska kampanjer detta kan kräva är ingen partiprogramfråga.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

1 att avslå motion 44:3.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motion 12 (redaktionella synpunkter)

Motion 12 (enskild, Uppsala arbetarekommun) yrkar att ändringar och tillägg ska göras i programförslaget enligt punkt 8 i en bilaga, som inte inarbetats i motionen och som därför inte ingår i kongresstrycket (endast motioner och arbetarekommuns beslut angående dessa trycks).

Programkommissionen har i annan ordning fått del av bilagan, och konstaterar att det handlar om 14 formuleringsändringar av i huvudsak redaktionell karaktär (utbyte av ord o d) samt tillägg av ett avsnitt om fritidspolitik i avsnitt V i kommissionens första förslag.

Programkommissionen har i sitt utlåtande över de motioner som vill ha ett fritidspolitiskt avsnitt konstaterat att med den förändring av programförslagens struktur som nu gjorts har sådana mer handlingsinriktade sektorsavsnitt utgått. Vi hänvisar till detta utlåtande.

De redaktionella ändringsförslag som föreslås avser i stor utsträckning också avsnitt V och är, med den nya struktur programförslaget fått, inte längre aktuella.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

1 att anse motion 12 besvarad med hänvisning till utlåtandet.

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motion 42:1 (förordet till kommissionens första förslag)

Motion 42:1 (Luleå arbetarekommun) yrkar att det före meningen i förordet till programkommissionens första förslag, "Lagar och avtal skyddar de anställda och gör dem till likaberättigade förhandlingsparter med arbetsgivaren" skall ändras till "det är vår målsättning att lagar och avtal ska skydda...".

Den citerade meningen återfinns i det följebrev, varmed programkommissionen överlämnade sitt första förslag. Följebrevet ingår inte i själva förslaget och utgör alltså inte programtext som faller under kongressens beslut.

Följebrevet gjorde en kort jämförelse mellan villkoren för arbetarklassen vid 1800-talets slut och hundra å senare. Den citerade meningen åsyftar det faktum att medan arbetarna i arbetarrörelsens barndom helt saknade rättigheter på arbetsplatsen är i dag rätten att organisera sig fackligt, kollektivavtalsrätten och strejkrätten fullt ut erkänd, och det som tidigare var arbetsgivarens ensamrätt att avgöra (i enlighet med den gamla §32 i huvudavtalet) regleras nu i lagar om medbestämmande och anställningstrygghet. Den citerade meningen återgår på skrivningar i 1944 års partiprogram.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

1 att anse motion 42:1 besvarad med hänvisning till utlåtandet.

Utlåtande över samlingsmotioner

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 183, 183, 185, 186, 73, 187, 188, 189, 190, 29 och 78 (motioner utan att-satser eller med en enda samlingsatt-sats avseende förslag inom flera av programförslagets avsnitt)

Motion 183 (Lunds arbetarekommun) diskuterar i motionens brödtext flera aspekter på dagens utveckling och på socialdemokratisk ideologi och yrkar att synpunkterna ska beaktas vid utarbetandet av nytt partiprogram. Motion 185 (enskild, Lunds arbetarekommun) framför i motionens brödtext flera synpunkter och resonemang men saknar en

definierade att-satser som möjliggör ställningstagande i motionens olika delar. Motion 186 (Örebro läns partidistrikt) föreslår att programkommissionen beaktar de synpunkter distrikten framfört beträffande språk, innehåll och struktur i programmet samt att kongressen beslutar att ställa sig bakom de förslag till förändringar i programmets innehåll som framförts i motionstexten. Motion 73 (enskild, Jönköpings arbetarekommun) framför i motionens text men utan att-sats synpunkter på partiprogramförslaget inom flera avsnitt. Motion 187 (Stenungssund arbetarekommun) föreslår att partikongressen beslutar att arbeta in ovan nämnda synpunkter i det slutgiltiga partiprogrammet. Motion 188 (Växjö arbetarekommun) yrkar att förslagen beaktas vid det slutliga utarbetandet av ett nytt partiprogram. Motion 189 (Falu arbetarekommun) föreslår att partiprogrammet omarbetas i enlighet med motionens anda. Motion 190 (enskild, Järfälla arbetarekommun) hemställer att partikongressen vid behandling av förslaget till nytt partiprogram beaktar vad som skrivits i denna motion. Motion 29 (Norrtälje arbetarekommun) yrkar att kongressen ska ge partistyrelsen i uppdrag att genomföra de i motionen föreslagna justeringarna av partiprogrammet. Motion 78 (enskild, Uppsala arbetarekommun) yrkar att de i motionen framförda synpunkterna beaktas i det slutgiltiga fastställandet av partiprogrammet.

Ovan angivna motioner saknar antingen helt att-sats eller har att-satser av typen ”att beakta ovanstående synpunkter” med syfte på förslag och resonemang i brödtextern som spänner över flera av programförslagets delar. Detta senare innebär med nödvändighet att motionens olika synpunkter måste behandlas i olika utlåtanden. En att-sats kan emellertid – försävt den inte naturligt låter sig delas upp på flera i att-satsen angivna yrkanden – tas upp till beslut endast en gång. Detta innebär att det inte går att ta beslut kring dessa samlande att-satser vid vart och ett av de tillfällen motionen behandlas i ett bestämt utlåtande. I många fall framgår det visserligen tydligt vad som är motionens intentioner, i andra fall är det mera oklart. Oavsett vilket har varken programkommission eller partistyrelse något mandat att på egen hand formulera om motiveringstext till att-satser i motionerna.

Därför ser programkommissionen ingen annan möjlighet än att samla upp själva besluten med anledning av dessa motioner i ett särskilt utlåtande. Samtliga motioner, oavsett hur beslutsyrkandena ser ut, har givetvis ingått i programkommissionens bearbetning av programförslaget. Förslag och resonemang i motiveringstexterna har tagits med i de olika utlåtanden där de sakligt passar in, och kommenterats där. Motionens nummer anges i dess fall inom parentes i utlåtandets huvud.

Motion 183 (Lunds arbetarekommun) resonerar kring jämlikhetsbegreppet och klyftorna i dagens samhälle. Motionen vill värna om en stark gemensam sektor och varnar för fortsatta privatiseringar. Valfriheten bör utvecklas inom den gemensamma sektorn, inte genom privata alternativ.

Samtidigt måste den offentliga sektorn utvecklas som arbetsplats. Motionen behandlas i utlåtandena om avsnitten Jämlikhet och mångfald och Valfärdspolitik.

Motion 185 vill ha bort begreppet feminism och införa begreppet reformistisk socialism som karaktäristik av partiet. Motionen vill värna den offentliga sektorn och är kritiska mot kravet på valfrihet. Motionen vill också ha in bostadspolitiken i det nya partiprogrammet. Motionen behandlas i utlåtandena om avsnitten Kapitalets makt mm, Jämlikhet och mångfald, En demokratisk ekonomi, Valfärdspolitiken och i utlåtandet över motioner om bostadspolitiken.

Motion 186 är en omfattande motion som tar upp programförslagets samtliga avsnitt. Motionen vill kraftigt korta programtexten samt har ett 50-tal förslag på ändringar. Tillägg och fördjupningar. Motionen behandlas i utlåtandet Struktur och omfattning, i utlåtandena över avsnitten Idéarv och samhällssyn, Demokrati, En demokratisk ekonomi, Valfärdspolitiken, Bostäder, Den europeiska unionen, Kapitalets makt, Jämlikhet och mångfald, Arbete och tillväxt, Det gröna folkhemmet och Kunskapssamhället.

Motion 187 efterlyser ställningstaganden om statens roll som ägare. Vidare vill man ha konkretiseringar av åtgärder mot det internationella kapitalets makt exemplifierat med Tobinskatten. Motionen innehåller också skrivningar om kultur, ekologisk uthållighet samt om allas rätt och möjlighet till arbete. Motionen behandlas i utlåtandena över avsnitten Arbete och tillväxt, Kapitalets makt mm, Det gröna folkhemmet och Kunskapssamhället.

Motion 188 vill betona folkrörelsernas roll i samhällsbygget och hänvisa till skrivningarna om aktiva medborgare i gällande partiprogram. Motionen har berör också behov av förbättrad språkinläring för invandrare, försvaret av demokratin, motvikter till globala kapitalintressen, praktisk inriktade utbildningar, biologisk mångfald och djurhållning, stödet till uppfinnare, vidareförädling av träprodukter samt energiförsörjningen i glesbygden. Motionen behandlas i utlåtandena över avsnitten Demokrati, kapitalets makt mm. Kunskapssamhället, Det gröna folkhemmet samt Arbete och tillväxt.

Motion 189 för ett resonemang om arbetarrörelsens värderingar och utvecklingen i dagens Sverige som mynnar ut i att vår framtid beror på vår förmåga att försvara den generella välfärden, att människor kan lita på att vår politik leder till minskade klyftor och ökad rättvisa samt att vi förmår väcka engagemang, förväntan och brinner för en idé och en vilja. Programkommissionen finner att motionen i grunden mer handlar om kraven på partiets konkreta politik – exempelvis att värna trygghetssystemen och öka resurserna till den offentliga sektorn – än om formuleringar i partiprogrammet. De mål motionen sätter upp, dvs ett samhälle där människor känner engagemang och delaktighet och om att värna den

generella välfärdspolitiken – kan vi instämma i. Detta täcks också av skrivningarna i programförslaget avsnitt Demokrati, Välfärdspolitiken och Jämlikhet och mångfald.

Motion 190 inleds med synpunkter på partiprogrammets omfång och struktur bl a att programmet bör kortas. Motionen vill att EUs roll inte överbetonas i förhållande till annat internationellt arbete och att skrivningarna om EMU utgår. Motionen är kritisk mot friskolorna, vill stärka public service inom radio, tv och Internet, vill lyfta fram individens ansvar för en ekologiskt uthållig utveckling, betonar kooperativ företagssamhet och konsumentskydd. Slutligen vill motionen att skatteuttag efter bärkraft betonas tydligare samt att uttrycket ”jämlig mångfald” ska strykas ur programmet. Motionen behandlas i utlåtandena över avsnitten Omfång och struktur, Den europeiska unionen, Demokrati, Välfärdspolitiken, Det gröna folkhemmet, En demokratisk ekonomi samt Arbete och tillväxt.

Motion 29 vill dela upp partiprogrammet i ett principprogram och ett handlingsprogram. Motionen vill att programmet ska visa att det behövs politiska, fackliga och kooperativa korrigeringar till kapitalismen för att marknadsekonomin ska tjäna samhällsutvecklingen och betonar historiematerialismen som grunden för partiets samhällsanalys. Motionen behandlas i utlåtandena Omfång och struktur samt En demokratisk ekonomi.

Motion 78 innehåller resonemang om feminismen. Motionen påpekar vidare att partiet inte kan stå för vilken marknadsekonomi som helst och vill att skillnaden mellan marknadsekonomi och kapitalism tydliggörs. Motionen vill att partiprogrammet ska lyfta fram EU:s särskilda ansvar för fattiga länder i världshandeln och kravet på villkorad skuldavskrivning. Motionen är kritisk mot friskolorna och den segregation de skapar. Slutligen efterlyser motionen partiets långsiktiga syn på bostadspolitiken. Motionen behandlas i utlåtandena över avsnitten Jämlikhet och mångfald, En demokratisk ekonomi, Den europeiska unionen, Kapitalets makt mm, Välfärdspolitiken och Bostadspolitiken

Programkommissionens förslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att anse motionerna 183, 185, 186, 73, 187, 188, 189, 190, 29 och 78 besvarade med hänvisning till programförslaget och till utlåtandena.

DEN DEMOKRATISKA SOCIALISMEN - programförslaget inledning

Programkommissionens, tillika partistyrelsens, utlåtande över motionerna 4:8, 65:3, 22:1-2, 192:1, 43:5, 44:2, 95:2, 74:1, 193:1, 194:1, 195, 125:2, 196, 197, 198:1, 199, 27:2, 49:1, 200, 1:2 och 56:3 (programförslaget inledning Den demokratiska socialismen)

Motionerna 4:8 (Landskrona arbetarekommun 62,), 65:3 (Lunds arbetarekommun), 22:2 (enskild, Kalmar arbetarekommun), 43:5 (Jönköpings arbetarekommun), 44:5 (enskild, Jönköpings arbetarekommun), 95:2 (Jönköpings arbetarekommun), 125:2 (Borlänge arbetarekommun), 196 (Malmö arbetarekommun), 197 (Malmö arbetarekommun), 199 (Malmö arbetarekommun) 49:1 (Borås arbetarekommun), 200 (Marks arbetarekommun), 1:2 (Skånes partidistrikt) yrkar att den s k portalparagrafen, dvs formuleringen i andra stycket i inledningen till gällande partiprogram, ska vara kvar. Motion 22:1 (enskild, Kalmar arbetarekommun) yrkar att programförslaget omarbetas i enlighet med detta.

Likalydande motionerna 192:1 (Krokoms arbetarekommun), 193:1 (Östersunds arbetarekommun) och 194:1 (Jämtlands partidistrikt) yrkar att en beskrivning av den demokratiska socialismen utformas och förs in i programmets inledning.

Motion 74:1 (Örebro arbetarekommun) yrkar att inledningen skrivs om så att det tydligare framgår att strävan efter rättvisa och jämlikhet varit ett lika viktigt mål för socialdemokratin som strävan efter frihet. Motion 195 (Centrala Göteborgs arbetarekommun) vill att programmets inledning ska kombinera resonemang om den enskildes frihet med det samhällsliga sammanhang i vilken denna frihet kan förverkligas. Motion 198 (Malmö arbetarekommun) vill att en skrivning om rätten till arbete ska tas in i inledningen till partiprogrammet. Motion 27:3 (enskild, Malmö arbetarekommun) yrkar att programmets inledning får en mer långsiktig vision och resonemang om att hävda jämlikhets- och jämställdhetsmålen samt medborgarrätten. Motion 62 (Kungsbacka arbetarekommun) yrkar att meningen "frihet och jämlikhet handlar om individuella rättigheter och kollektiva lösningar för det gemensamma bästa" ska ändras till att "frihet och jämlikhet handlar om individuella rättigheter, skyldigheter och kollektiva lösningar".

Den s k portalparagrafen lyder: "I detta syfte vill socialdemokratin så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor".

Vi vill, som en utgångspunkt för vårt förslag att nu göra om inledningen, kort redogöra för bakgrunden till denna portalparagraf.

I sin ursprungliga form infördes meningen i 1944 års partiprogram. Den ersatte de klassiska socialiseringsformuleringarna 1920 års program att socialdemokratin ”vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation”, något som endast kunde ske ”genom att upphäva den privata äganderätten till produktionsmedlen och lägga dem under samhällets kontroll”.

1944 års program slog i stället fast de landvinningar arbetarklassen gjort genom demokratin. Demokratin hade – beroende både på den teoretiska debatten och av de praktiska erfarenheterna av vad man kunde åstadkomma med regeringsmakten – alltmer börjat ersätta ägandeförändringar som medel att reformera samhället. Formuleringen ”bestämmanderätten i hela folkets händer” var en kompromiss mellan de klassiska socialiseringsanhängarna kring Georg Branting och de sk funktionssocialisterna kring ungdomsförbundet och partiledning. Formuleringen ”i hela folkets händer” höll fast den gamla tanken på en central samhällelig beslutsrätt om ekonomin, medan ordet ”bestämmanderätten” markerade att detta inte längre behövde innefatta en förändring av äganderätten. Programmet talar inte längre om att ”upphäva den privata äganderätten till produktionsmedlen” utan om ”samhällsinflytande över produktionskrafterna, delaktighet för de arbetande i egendomen, planmässighet i produktionen och jämlikhet för medborgarna”. ”Samhällelig kontroll” nämns uttryckligen som alternativ till ”samhälleligt ägande”, och programmet betonar konsumenternas och de anställdas inflytande.

Här stämmer inte texterna helt med meningen om ”hela folkets” bestämmanderätt. Åtskilligt pekar i stället fram mot mer decentraliserade beslutsformer, där de anställda i företagen och konsumenterna skulle utöva bestämmanderätt. Här syns tydligt formuleringens roll av kompromiss snarare än av en sammanfattning av programmets faktiska idéinnehåll. I en artikel i Tiden inför partiets 60-årsjubileum 1949 bekräftade Ernst Wigforss denna förändrade syn. Han konstaterar i artikeln att från början ”ansågs allt som rörde socialismens roll vara den politiska rörelsens sak” men att fackföreningarnas roll kommit att ses som allt viktigare, i linje med en starkare betoning ”av de mångas aktiva insatser”.

Formuleringen ”I hela folkets händer” bibehölls i 1960, 1975 och 1990 års program. Men de texter som preciserade innebörden i detta utvecklades ytterligare i decentralistisk riktning, dvs bort från tanken att ”hela folket” skulle ta besluten om produktionens inriktning och produktionsresultatets fördelning. I stället utvecklas resonemang om en mångsidig demokratisering av det ekonomiska livet.

1960 års program skriver att socialdemokratin vill ge alla medborgare ”möjlighet att påverka de beslut i det ekonomiska livet, som avgör produktionens inriktning”, men också att ”konsumenternas inflytande måste ökas inom hela näringslivet” och att ”de anställda måste beredas ökat

inflytande över företagen". Om ägandet heter det att "socialdemokratin vill i varje särskilt fall pröva vilka former av ägande, företagande och nyskapande, som bäst tjänar materiellt framåtskridande och mänsklig välfärd". 1975 års program skriver att i den kapitalistiska produktionsordningen tillhör makten över företagen kapitalägarna; mot detta hävdar socialdemokratin "samhällets och löntagarnas bestämmanderätt". Det heter vidare att "socialdemokratin vill förena rätten att öva demokratiskt inflytande över det ekonomiska livet och över arbetslivet med friheten att välja bland varor och tjänster som svarar mot enskilda och gemensamma behov". I 1990 års program heter det att socialdemokratin "vill ersätta den ekonomiska maktkoncentrationen i enskilda händer med en ordning där varje människa har rätt att som medborgare, löntagare och konsument påverka produktionens inriktning och fördelning, produktionsapparatens utformning och arbetslivets villkor".

Vad programmen säger är att inflytandet över ekonomin måste utövas "på många plan och i flera former" (1990 års program), dvs att bestämmanderätten inte alltid kan ligga i hela folkets händer. Ska hela folket ta besluten om produktionen och produktionsresultatets fördelning omöjliggörs den fackliga förhandlingsfrihet (som har stor betydelse för produktionsresultatets fördelning) likaväl som "friheten att välja bland varor och tjänster" för konsumenterna, en frihet som förutsätter att konsumentefterfrågan får påverka produktionen.

Programkommissionen anser att socialdemokratin måste ta konsekvenserna av denna decentralistiska hållning till demokratin i det ekonomiska livet. Socialdemokratin har som grundläggande princip att demokratin ska sätta reglerna för det ekonomiska livet. I den meningen finns det en samhällelig överhöghet över ekonomi; demokratin, medborgarna gemensamt, har rätten att sätta gränserna för marknaden. Marknaden har inte rätt att sätta gränser för demokratin. Men demokratin kräver i sig själv många olika möjligheter att påverka. Inte bara olika politiska nivåer och olika politiska kanaler, utan också möjligheten att kunna påverka i andra roller: som anställd, som konsument, som kommuninvånare, som elev i skolan. Formuleringen "I hela folkets händer" leder här tanken till ett betydligt mera centralistiskt system och stämmer inte med socialdemokratin faktiska inställning.

Motion 65 från Lunds arbetarekommun argumenterar för att uttrycket "i hela folkets händer" skulle kunna ses som ett uttryck enbart för principen om demokratin överhöghet, inte att den bokstavligen innebär att "hela folket" ska ta alla beslut. Det är emellertid inte en tolkning som faller sig självklar enbart vid läsningen av texten. Det är inte ovanligt att få höra att meningen uttrycker ett krav på planhushållning i klassisk mening, trots att denna tolkning är inte förenlig med texten i övrigt i gällande partiprogram. Detta är ytterligare ett skäl för oss att föreslå en förändring av inledningen. Vi anser, att denna text, som är att se som en

sammanfattning av programmets principer, ska stämma med programmet i övrigt utan att det krävs särskild kontroll av texterna för att undvika missförstånd.

Vi har därför i vårt förslag till inledning lyft fram det som är socialdemokratins faktiska inställning, sådan den vuxit fram under mer än ett halvsekel: den politiska demokratins överhöghet, men också det nödvändiga i att kunna påverka i flera former, i många roller.

Vi har byggt upp det inledande avsnittet så att den i övergripande form beskriver de bärande principerna i socialdemokratisk ideologi: De bärande värderingarna frihet, jämlikhet och solidaritet med deras inbördes sammanhang, insikten om sambandet mellan samhällsliga strukturer och människors villkor och de därur härledda kraven på alla lika rätt att påverka det samhället och det ekonomiska livet. Detta sammanfattar begreppet demokratisk socialism, som vi satt som rubrik över inledningen. Detta tillgodoser yrkandena i motionerna 192:1, 193:1 och 194:1.

Men vi vill samtidigt påpeka att demokratisk socialism – dvs socialdemokrati – inte går att fånga in i några korta definitioner. Demokratisk socialism handlar om värden, inte om system och organisatoriska strukturer. Demokratisk socialism handlar om att förverkliga frihet, jämlikhet och solidaritet. Det handlar om ett arbete på bred front med olika lösningar och med den tilltro till människors egen kraft och vilja att forma och förändra samhället, som i sig själv utesluter färdiga lösningar.

Yrkandet i motion 74:1 finner vi oklart. Vår inledning rangordnar inte de tre målen frihet, jämlikhet och solidaritet utan markerar – på samma sätt som gällande partiprogram, och på samma sätt som också sker i de senare avsnitten i programförslaget om värdeorden – att de tre begreppen hör ihop och betingar varandra. Vi anger de tre orden i den klassiska ordning de haft sedan franska revolutionen, och alltid haft i socialdemokratisk debatt.

Motion 195 vill att de inledande meningarna i inledningen ska slå fast såväl individens frihet som det samhällsliga sammanhang som gör friheten möjlig. Detta samband beskrivs i det tredje stycket i inledningen. Vi anser att partiprogrammet bör starta i det som är de grundläggande värderingarna – värderingar som handlar om vilka värden vi vill ska avgöra människors liv. Slutsatsen, att detta kräver ett demokratiskt samhälle, ett samhälle där alla har lika möjlighet att påverka och där man inte behöver bekämpa andra för att trygga goda livsvillkor åt sig själv, följer ur dessa värdeord. Demokratien är vårt mål och vårt medel därför att det bara är det demokratiska samhället som kan förverkliga våra grundläggande värden. Men det är i dessa värden diskussionen startar.

Motion 196 vill att rätten till arbete ska tas in i inledningen. Vi anser inte att detta hör hemma där. De olika rättigheter som härleds ur de övergripande värdeorden behandlas senare i programmet, och allas rätt till arbete är ett bärande tema i avsnittet ”Arbete och tillväxt”.

Motion 27:3 vill att inledningen ska få en mer långsiktig vision och precisera uppgifterna för att hävda jämlikhets- och jämställdhetsidealen. Vår inledning uttrycker socialdemokratins övergripande vision av det fria, jämlika och solidariska samhället, demokratins samhälle. Den visionen gäller både på kort och på lång sikt. Arbetet med att omsätta dessa värden i praktisk politik går dock inte att fånga in i ett avsnitt; de övergripande principerna följer i programförslagets text i övrigt, men också i förslaget till politiska riktlinjer. Vi vill återigen understryka att det här inte handlar om några få enkla åtgärder, utan om ett mångsidigt arbete, i många olika former, på många olika arenor.

Motion 62 vill att det ska markeras att frihet och jämlikhet också innebär skyldigheter. Den åsyftade meningen i inledningen beskriver att frihet och jämlikhet innefattar både individuella och kollektiva åtgärder, som en markering mot de åskådningar som ser framför allt frihet enbart som ett individuellt begrepp. Kopplingen mellan rättigheter och eget ansvar tas upp under stycket om solidaritet.

Programkommissionen föreslår, med instämmande av partistyrelsen, kongressen att besluta:

- 1 att bifalla motionerna 192:1, 193:1 och 194:1 med hänvisning till programförslaget,
- 2 att anse motionerna 22:1, 74:1, 195, 196, 27:3 och 62 besvarade med hänvisning till utlåtandet,
- 3 att avslå motionerna 4:8, 65:3, 22:2, 43:5, 44:2, 95:2, 197, 199, 49:1, 200, 1:2 och 56:3.